

ՌԻԿԱՏ

ԱՐԱՐԱՏԻ

Թիվ 1 (12), մարտ - ապրիլ, 2007 թ.

ՀՀ ԳԱԱ Հայոց ցեղասպանության թանգարան-
ինստիտուտի տնօրեն Հայկ Դեմոյանի հետ
հարցազրույցը կարդացեք էջ 6-8-ում

ՀԱՅՈՑ ՆՅՈՒՐՆԵՐԳԸ ԴԵՌԵՎՍ ԶԻ ԿԱՅԱՑԵԼ

Հայոց Նյուրնբերգը դեռևս չի կայացել: Հրեաները, ովքեր ողջակիզվեցին Եվրոպայում, հայրենիք ունենալու իրավունք ստացան. հանցագործներն ու կազմակերպիչները պատժվեցին, Յուդեոստր միջազգայնորեն դատապարտվեց, Իսրայելը վնասի հատուցում է ստանում ցայսօր: Հայոց պարագան բոլորովին այլ տրամաբանությամբ, այլ կերպ դասավորեցին միջազգային քաղաքական հարաբերությունների «ճարտարապետները»: Ցեղասպանության արդյունքում հայերը միջազգայնորեն զրկվեցին հայրենիքից, հայրենիքով և հայրենիքում ապրելու իրավունքից: Ճիշտ է ցեղասպանության կազմակերպիչները դատապարտվեցին, սակայն ճիշտ է նաև այն, որ նրանք ազատ արձակվեցին, իսկ Հայոց ցեղասպանությունը միջազգայնորեն չդատապարտվեց... Ահա սրանք էին այն պատճառները, որոնք դրդեցին հայերին (և, հավանաբար, ապագայում դրդելու են այլ ժողովուրդների), միջազգային քաղաքական ու իրավական անկատար համակարգի «բացթողումները» սեփական միջոցներով լրացնել:

1920-ականներին «Նեմեսիսի» շարքերում ընդգրկված հայ վրիժառուները պատժեցին Հայոց ցեղասպանության գլխավոր կազմակերպիչներին (ցավոք, դեռևս անպատիժ մնացին Հայոց ցեղասպանության գաղափարախոսներն ու ծրագրողները): 1973-ին Գուրգեն Յանիկյանը սկիզբ դրեց Հայ դատի արդարացի լուծման ազատագրական պայքարին. 1975-ին Հայաստանի Ազատագրության Հայ Գաղտնի Բանակը (ASALA) ստանձնեց Հայոց նորագույն զինյալ ազատագրական պայքարի հիմնական ծանրությունը...

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

Խմբագրականի փոխարեն	էջ 1-3	
1965 թվական, ապրիլի 24. Հայոց ինքնության ու համահավաք հաստատման օր	էջ 4-5	Նանե Սևան
Ազգային գիտակցությունը ազգի հիշողությունն է...	էջ 6-8	Ջենմա Բաղդադյան
Կոնգրեսում քննարկվող Հայկական նախագիծը թուրքամերիկյան հարաբերությունների համատեքստում	էջ 9	Արտակ Շաքարյան
Վրաց-ադրբեջանական դաշինքի շուրջ	էջ 10-11	Հայկ Գաբրիելյան
Ջավախքի ինքնավարության խնդիրը	էջ 12	Էդգար Յելիելյան
Մի ընտանիքի պատմություն կամ Սունգայիթը Թովմասյան եղբայրների աչքերով	էջ 13	Անուշ Հլղաթյան
Ականատեսի վկայություններ	էջ 14-15	Վերժինե Սվազյան
Ֆրիտյոֆ Նանսենի հայանպաստ գործունեությունը	էջ 16-17	Արշակ Գաբրիելյան
Պաուլ Ռորբախ	էջ 18	
Հայոց Նյուրնբերգը մասամբ իրագործեցին հայերը	էջ 18	
«Նեմեսիսը» գործողության մեջ	էջ 19	Հակոբ Մանջյան
Հայկական հարցի և Հայոց ցեղասպանության պատմություն. Նահատակներ հավերժության	էջ 20-21	Ստեփան Պողոսյան
«Կոճոռ» ջոկատ	էջ 22	Լիլիթ Հարությունյան
Անցյալի մեջ է գալիք հավերժականը...	էջ 23	Մկրտիչ Գասպարյան
Հրանտ Դինքն ու հայոց ազգային հերոսի կերպարը	էջ 24-25	Թամարա Վարդանյան
Մտավորականի խոսքը պետք է սպեղանի լինի ժողովրդի վերքին	էջ 26	Դիանա Մակինյան
Գիտնականը տեսնում է սկսած աշխատանքի արժանավոր շարունակողների	էջ 27	Վիկտորյա Բուռնազյան
Սարյանի հետ	էջ 28	Վիլիելմ Մաթևոսյան
Արմենականութիւն եւ Հայք	էջ 29	Վարդան Նիկողոսյան
Քարտեզը ևս պետք է լինի անսխալ	էջ 30	Ռուբեն Սիմոնյան
Ազատության գլխիվայր շրջումն ու խեղաբեկումը մեր օրերում	էջ 31	Սիրանուշ Բաղդասարյան- Թափալցյան
Մանկապատանեկան խմբի անվտանգության շուրջ	էջ 32	Մուշեղ Սարգսյան
Մի քիչ պղպեղ մայրական սիրո մեջ	էջ 33	Նարինե Աբրահամյան
Տարատերև բարդի	էջ 34	Հայկ Խաչատրյան
Արարատ լեռան ճանապարհորդության վերհուշը	էջ 34	Արա Ջոհրաբյան
Անանիա Նարեկացի	էջ 35	Աշխեն Գրիգորյան
Ամուղա բերդ	էջ 36	
Շապիկի լուսանկարը՝ Հարություն Ստեփանյանի		

Լրատվական գործունեություն իրականացնող «Ուխտ Արարատի» ՍՊԸ, հասցեն Կասյան 6/19, վկայական N-03A 069706, տրված 12.10.2005թ.

Տպաքանակը՝ 1000
Ծավալը՝ 4.5 տպ. մամուլ

Համարի թողարկման պատասխանատու՝ Տիգրան Փաշաբեզյան

Տպագրված է «ՍԱՄՐԿ» տպարանում, ստորագրվել է տպագրության 21.04. 2007

Խմբագրության հասցեն՝ 375010, Երևան, Ագաթանգեղոսի 7բ Հեռ. (37410) 52-51-90

Official periodical of "Oukht Ararat" LTD

EDITORIAL BOARD
Responsible of the issue:
Tigran Pashabezyan

Address: 375010, Yerevan, Agatangeghos 7b
Tel. (37410) 52-51-90
E-mail: oukhtaradi@yahoo.com

Գինը՝ 300 դրամ

«Ուխտ Արարատի» ամսագրից նյութեր արտատպելիս՝ խնդրում ենք հղում կատարել:

Հարգելով հեղինակային իրավունքը՝ ստացված հոդվածները չենք խմբագրում:

ՀԱՐՎԱԾԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆԸ

Խմբագրականի փոխարեն

ՀՀ ԱԺ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Տարօրինակ է այն, որ Հայաստանի Հանրապետության ոչ իշխանություններին, ոչ էլ ընդդիմադիր կուսակցություններին (գոնե այդպիսին է առաջին տպավորությունը) չի անհանգստացնում տարածաշրջանում ուրվագծվող այն սցենարը, որ ի հայտ է գալիս Իսրայել - Լիբանան պատերազմի, իրաքյան փորձառության, ԱՄՆ - Իրան առաջիկա պատերազմի, Ղրիմը թուրքիային հանձնելու ուկրաինական այս նոր գունավոր հեղափոխական քառսի բուն տրամաբանությամբ: Այն, որպես Իսրայել - ԱՄՆ - Անգլիա եռանկյան աշխարհաքաղաքական ազդեցիկ նկրտումներ, բաց տեքստով ներկայացրել է Ռալֆ Պիտերսը 2006-ի օգոստոսին, ամերիկյան «Ջինված ուժերի հանդես»-ում տպագրված հոդվածում և կից քարտեզներում:

Հրապարակմանը հաջորդող ամիսների ռազմաքաղաքական զարգացումները գալիս են կրկին հաստատելու, որ Եվրոմիություն - ԱՄՆ այնանը պվելի քան վճռական է (հինա էլ Մերձավոր Արևելքը, ամբողջ Հայկական Լեռնաշխարհն ու Հարավային Կովկասը համաշխարհային նոր պատերազմի սկզբնառու թատերաբեմ սարքելու ճանապարհով) համաշխարհային միաբևեռ գերտերություն ստեղծելու այս վերջին հուսահատ քայլը նույնպես փորձարկելու խնդրում:

Ստահոգող է այն, որ մեր ազգային-պետական մտածողությունը առ այսօր, չգիտես ինչո՞ւ (ըստ մեկ ընդհանուր նպատակային տրամաբանության), համեմատական վերլուծություն չի արել, չի փորձել պարզել հայերի 1915-1923թթ. ցեղասպանության իրահրման, կազմակերպման և իրագործման ու 1921թ. մարտի 16-ի ՌՄՖՍՌ - քեմալական (ոչ օրինական) Թուրքիայի (Անկարայի) միջև կնքված Ռուս - թուրքական բարեկամության պայմանագրի ու այն Արևմուտքի կողմից հաստատագրող Լոզանում (1922թ. նոյեմբերի 20-ից 1923թ-ի հուլիսի 24-ը) կայացած կոնֆերանսի արդյունքում կնքված հաշտության երկկողմ (մի կողմից Օսմանյան (օրինական) Թուրքիայի (Ստամբուլի) և մյուս կողմից Մեծ Բրիտանիայի, Ֆրանսիայի, Իտալիայի, Հունաստանի, Ճապոնիայի, Ռումինիայի, և Հարավսլավիայի միջև) պայմանագրի դրդապատճառները, դրանց մոտիվներն ու աշխարհաքաղաքական ակնկալիքները:

Այսօր ոչ պակաս մտահոգիչ է նաև այն, որ անհրաժեշտ էր Մոսկվայի ու Լոզանի պայմանագրերի համատեքստում, ըստ Հայությանը, ՀՀ-ին և ԼՂՀ-ին 1991-ից առ այսօր և առաջիկայում սպառնացող վտանգների ու մարտահրավերների, քննության առնել նաև 1) 2-ը փետրվարի 1920թ. ՌՄՖՍՌ - Էստոնիայի միջև խաղաղության պայմանագիրը, 2) 6-ը ապրիլի 1920թ. Հեռավոր Արևելյան Հանրապետության հռչակման ճանապարհով Ռուսաստանը կիսելու իրողությունը, 3) 12-ը հուլիսի 1920թ. ՌՄՖՍՌ - Լիտվայի և 4) 11-ը օգոստոսի 1920թ. ՌՄՖՍՌ - Լատվիայի միջև կնքված խաղաղության պայմանագրերը, 5) 30-ը սեպտեմբերի 1920թ. ՌՄՖՍՌ - Ադրբեջանական ՍՍՀ-ի միջև Միութենական պայմանագիրը, 6) 26-ը փետրվարի 1921թ. ՌՄՖՍՌ - Պարսկաստան և 7) 28-ը փետրվարի 1921թ. ՌՄՖՍՌ - Աֆղանստան պայմանագրերի, 8) 18-ը մարտի 1921թ. ՌՄՖՍՌ - Լեհաստանի միջև Ռիգայում կնքված հաշտության պայմանագիրը, ինչպես և 9) 12-ը մարտի 1922թ. Անդրկովկասյան Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության ստեղծման և 10) 3-ը ապրիլի 1922թ. Տրոցկու փոխարեն Ստալինին ՌԿ(բ)Կ Կենտկոմի Գլխավոր քարտուղար ընտրելու իրողությունները, ըստ այդմ 11) 13-ը դեկտեմբերի 1922թ. Անդրկովկասյան Սովետական Սոցիալիստական Ֆեդերատիվ Հանրապետության ստեղծման ու 12) 30-ը դեկտեմբերի 1922թ. ՍՍՀՄ-ի ստեղծման իրողությունը, նաև 13) 1936թ.

համաձայն ՍՍՀՄ նոր Սահմանադրության Անդրֆեդերացիայի լուծարման ու Վրացական ՍՍՀ-ի, Ադրբեջանական ՍՍՀ-ի ու Հայկական ՍՍՀ-ի ձևավորման ժամանակ հայկական Նախիջևանն ու Արցախը Ադրբեջանի, իսկ Ջավախքը Վրաստանի կազմում թողնելուն իր վճռական անհամաձայնությունը հայտնաձև Աղասի Խանջյանին Թբիլիսիում (Անդրֆեդերացիայի կենտրոնում) սպանելու փաստը, 14) Ղրիմը Հրեական ինքնավար մարզ դարձնելու Իսրայելի նորաստեղծ պետության 1948թ. պաշտոնական խնդրանքը ՍՍՀՄ արտաքին անվտանգության տեսանկյունից Ստալինի կողմից մերժելու փաստը (այն հիմնավորմամբ, որ այն կվերածվի ՍՍՀՄ-ի փորի տակ գտնվող ամերիկյան անխորտակելի ականակիր հածանավի) և 15) 1953թ. հուլիսի 26-ից նախապատրաստվող «Կարիբյան»՝ 1959-61թթ., ճգնաժամից (ասել է թե Համաշխարհային Երրորդ ատոմային պատերազմից) տարիներ առաջ՝ 1954թ. փետրվարի 19-ին ռուսական Ղրիմը Ուկրաինային տալու աշխարհաքաղաքական հեռահար տրամաբանությունը:

Պատմաքաղաքական քննության արդյունքում պարզվում է, որ եթե 1880-ականներից մինչև 1917թ. Հայաստանն ու հայությունը աշխարհի մի շարք երկրների (այդ թվում, օրինակ, Իսպանիայի, Հունաստանի, Բուլղարիայի, Լեհաստանի, Ռուսաստանի, Աֆղանստանի և այլնի) հետ «խանգարում էին» Մեծ Բրիտանիայի թագավորությանը համաշխարհային կայսրություն դառնալու հարցում, իսկ 1918-23թթ. ցեղասպանությունից փրկված հայությունն ու Արևելյան Հայաստանը «խանգարել սկսեցին» համաշխարհային պրոլետարիատին՝ համաշխարհային հեղափոխության, դիկտատուրայի ստեղծման ու կոմունիզմին հասնելու հարցերում, ապա 1985-ից արդեն ՀՀ-ն, ԼՂՀ-ն և հայությունը «խանգարում են» համաշխարհային կապիտալիզմին՝ գլոբալիզմի ու համաշխարհային ինտեգրացիոն միաբևեռ ժողովրդավարության ստեղծման «պատմական» գործընթացին: Խնդիր, որը ինչպես երևում է ՀՀ-ի կողմից 1990թ. առ այսօր վարած արտաքին քաղաքականությունից, գանց է առնվել թե ՀՀ գործադիրի և թե օրենսդիրի կողմից:

Այդ են վկայում, օրինակ, ՀՀ-ի կողմից առանց նախապայմանների Թուրքիայի և Ադրբեջանի հետ սահմանները բացելու, դիվանագիտական, առևտրական և այլ հարաբերություններ հաստատելու մշտառկա պատրաստականության մասին արվող հավաստումները. այն էլ, իբրև թե հանուն ՀՀ շրջափակման վերացման, նաև տարածաշրջանում խաղաղության ու տրանսպորտային հաղորդակցության վերականգնման ու առևտրային համագործակցության հաստատման: Կարելի է կարծել, թե 1) ՀՀ տնտեսության սույն ցավալի իրողության բուն պատճառը հենց միայն Ադրբեջանի հետ առևտուր չհանելն է, կամ էլ՝ 2) սահմանների փակ լինելն էր պատճառը, որ Ադրբեջանը Սոււմգայիթով պատասխանեց ԼՂԻՄ մարզխորհրդի 1988-ի որոշմանը, 1991-ից լայնամասշտաբ պատերազմ սանձազերծեց ԼՂՀ-ի ու ՀՀ-ի դեմ, իսկ պարտությունից տարիներ անց՝ առ այսօր, պետական մակարդակով շարունակում է սպառնալ նոր պատերազմով, կամ էլ՝ 3) 1918-21թթ. առ այսօր հայ-թուրքական սահմանի փակ լինելն է 1991-ից առկա ՀՀ շրջափակման բուն պատճառը (Վրաստանի կողմից ՀՀ-ի երկաթուղային շրջափակման), որից իբրև թե ուզում են փրկել մեզ ԵՄ-ն ու ԱՄՆ-ը՝ Հայաստան-Թուրքիա սահմանը բացելու միջոցով, անտեսելով, անշուշտ, հենց միայն Հայաստանի համար Աբխազիայով անցնող երկաթուղին փակ պահող Վրաստանի կողմից իրականացվող շրջափակման իրողությունը. խնդիր, որը ԱՄՆ և ԵՄ քաղաքականության հետ միասին առ այսօր լռության է մատնում նաև ՀՀ արտաքին քաղաքակա-

նութունը: Հարց է ծագում, ինչո՞ւ ...

Այն դեպքում, երբ ինքնախաբեությունից զուրկ եզրահանգումները գալիս են հաստատելու, որ 1985թ. (վերակառուցման անվան տակ) Արևմուտքի կողմից իրագործման է դրվել 1918-23թթ. Ռուսաստանի, Կովկասի, Հայկական Լեռնաշխարհի, Միջին Ասիայի ու Մերձավոր Արևելքի տարածքներում բոլոր կիսատ թողած «գործերը» նորովի ու նոր ռազմաքաղաքական և այլ տեխնոլոգիաներով ծրագրային ավարտին բերելու հրեշավոր խնդիրը:

Արևմուտքի կողմից ծրագրված այս նոր Մեծ հառնակությունը, որն իրագործվելու է Արևելքի երկրների մասնատումների, հակամարտ լարվածությունների նոր օջախների ստեղծման ճանապարհով, թելադրված է «վաղվա աշխարհը» մեկ կենտրոնից կառավարելու ցանկությամբ: Ռուսաստանի Դաշնությունը վերստին փորձելու են պարզապես մասնատել: ՀՀ-ին ու ԼՂՀ-ին, ըստ արևմտյան դեռևս 1902թ. եկող ծրագրի, սպառնում է չզոյությունը: Ասել է թե՛ առկա է, նորովի (միջազգային տեռորիզմի տակ անցկացվող նոր մեթոդներով ու տեխնոլոգիաներով) Հայության նկատմամբ անցյալում կիսատ թողած ցեղասպանությունը առաջիկայում ավարտին հասցնելու հեռանկարը: Միաբևեռության ձգտող Արևմուտքը փորձում է իրագործել այն, ինչը նրան չհաջողվեց 1918-23թթ., ինչպես նաև հայտնի պատճառներով արգելափակվեց 1923-ից մինչև 1985-ը:

Յուրաքանչյուր հանցագործություն կրկնվում է, քանի դեռ չի դատապարտվել ոչ միայն հանցագործություն կատարողը, այլև հանցագործությունը ծրագրողը, այն քարոզողն ու հրահրողը: Անցյալ դարասկզբի առաջին ցեղասպանությունը, որպես մարդկության դեմ պետականորեն կազմակերպված ու 1915-23թթ. իրագործված հանցագործություն, չէր լինի, եթե հենց 1902թ. Գերմանիայի դատարաններից որևէ մեկում պատասխանատվության կանչվեր գերմանահպատակ Պաուլ Ռոբբախը: Արևմտյան Հայաստանում և Օսմանյան Թուրքիայի տիրապետության տակ գտնվող այլ տարածքներում պետության կողմից հայերի նկատմամբ ցեղասպանություն իրագործելու գաղափարը (նաև այն իրագործելու կազմակերպչական ամբողջ ընթացքը վերլուծական հաշվարկներով մանրամասնող տվյալներով) հրապարակավ ներկայացնելու, ինչպես և քարոզչություն անելու համար: Չէին լինի նաև ցեղասպանության ենթակված ժողովրդի երկիրն ու Ազգային Հարստությունը հանցագործի կողմից զավթելու ու սեփականացնելը միջազգայնորեն «դե ֆակտո» արդարացնել և «դե յուրե» օրինականացնել փորձող 1921թ. մարտի 16-ի Ռուս-թուրքական և 1923թ. Լոզանի պայմանագրերը, եթե ժամանակին, հենց 1919թ. Անգլիայում և 1921թ. ՌՄՀՄՈ-ում, հայերին բնաջնջելու՝ ցեղասպանությունը Արևելյան Հայաստանում ավարտին հասցնելու հրապարակային, բացահայտ քարոզչության ու հրահրման մեղադրանքով, մեղադրյալի աթոռին նստեին ու պատասխանատվության ենթարկվեին Լոուրենց Արաբացին և Լեվ Տրոցկին: Հայտնի է պատասխանատվություն չկրած յուրաքանչյուր հանցագործ ծնունդ է իր հետնորդին: Ուստի, ամենևին էլ անսպասելի չէր, որ Ռոբբախին, Արաբացուն, Տրոցկուն, ինչպես և Հիտլերին ու Պոլպոտի գաղափարախոսներին հիմա էլ ԱՄՆ-ում փոխարինելու է եկել ոմն Ռալֆ Պիտերս:

Մեզ համար, արևմտյան անթաքույց լկտիության դրսևորումներով ընթացան 2003-2006թթ., որպես հենց այդ ծրագրի իրագործումը նախապատրաստող (առաջիկա դեպքերի և գործընթացների նկատմամբ ՀՀ-ն և ԼՂՀ-ն միջազգային և ներպետական իրավական առումներով անպաշտպանվածության բերելու) շրջան: Դրա վերջին «վառ» դրսևորումներից են, օրինակ, 2005թ., ընդդեմ համաժողովրդական կամքի (2003թ. ու 2005թ. համաժողովրդական հանրաքվեով մերժված) Մարդու իրավունքներն ու ժողովրդավարությունը ՀՀ-ում արգելող, ՀՀ ամբողջ իշխանությունը ժողովրդից խլող և պետապարատի յուրացմանը տվող,

ՀՀ-ն կոռուպցիայի ու հանցագործ աշխարհի երկիր դառնալուն ծառայող, ՀՀ նոր Սահմանադրության նախագիծն ու երկրադաքացիության մասին ՀՀ Օրենքը:

Իսկ նախապատրաստական փուլը ընթացել է ոչ միայն օրենսդրական-սահմանադրական ներխուժումների, այլև, այսպես կոչված, միջազգային ահաբեկչության համար բարենպաստ պայմաններ ստեղծելու, ազգային-պետական անվտանգության հարցում պետական կառույցների ոչ գործուն վիճակի բերելու միջոցով:

Տարօրինակ է, որ ՀՀ իշխանություններին այսօր չի անհանգստացնում անգամ այն, որ 1. ԱՄՆ-ը, չգիտես ինչո՞ւ և հանուն ինչի՞, պատրաստ է կետային միջուկային հարվածներ հասցնել Իրանին, որի ողբերգական հետևանքները իրենց վրա անպայմանորեն զգալու են տարածաշրջանի բոլոր երկրները անխտիր: 2. Վրաստանում արագորեն կառուցվում են շուրջ 150 հիվանդանոցներ, ո՞ւմ համար, ո՞ր դեպքի համար: 3. Արցախն ու Նախիջևանը, զոմե քարտեզում, տեղադրվում են ուռճածված, նորաստեղծ նոր աղբեջանական պետության կազմում: 4. Ծրագրված Քուրդիստան պետության ստեղծման առաջին քայլը, փորձում են կատարել Արևմտյան Հայաստանի տարածքում:

ՀՀ իշխանությունները հիմա էլ հույսները դրել են թուրքերի վրա ու երևի կարծում են, թե Թուրքիան թույլ չի տա քրդական պետության ստեղծում, ըստ այդմ, ի դեպ, անուշադրության մատնելով Ուկրաինայում ընթացող դեպքերը: Քանզի, ըստ աշխարհաքաղաքական իրենց նախագծումների նոր տրամաբանության՝ Արևմուտքը, Թուրքիային ընձեռում է Հյուսիսով՝ պանթուրիզմի ճանապարհով, ընթանալու հնարավորություն, Հարավը թողնելով քրդերին, աղբեջանցիներին: Վաղը մենք չենք զարմանա, եթե նախագահ Յուլչենկոն Դրինը փորձի հանձնել թուրքերին ի կատարումն Դրինի թաթարների պահանջի և համաձայն Ուկրաինայի սահմանադրության տեղական կառավարման օրենքի կետի:

Իրականում շաբաթների, զուցե ամիսների հարց է համաշխարհային ռազմաքաղաքական այս նոր՝ մեծ աղետի սկզբնավորումը, որի ընթացքում, ի շարս այլ երկրների ու ժողովուրդների, կրկին Մեծ վտանգի տակ է հայտնվելու հայությունն իր երկու պետությունների և Ջավախքի հատվածով: Չգիտակցել այս ամենը ու ընթանալ դեպքերի հետևից ուղղակի անմերելի ոչ միայն ՀՀ իշխանությունների, այլև յուրաքանչյուր հայի ու ՀՀ յուրաքանչյուր հասարակական ու քաղաքական կառույցի համար:

Իսկ Արևմուտքին, ինչպես Եվրո-ամերիկյան միսիոներներն են պահանջում, անհրաժեշտ է մի բան՝ ընտրությունները լինեն լեգիտիմ: Ուշադրություն դարձրեք, ոչ թե ժողովրդավարական այլ «լեգիտիմ»։ այն դեպքում, երբ լեգիտիմ կամ ոչ լեգիտիմ կարող են լինել միայն իշխանությունները, տվյալ դեպքում Ազգային ժողովը և ոչ երբեք այն ձևավորող ընտրությունները: Եվրո «հեղինակավոր» բարձրաստիճան պաշտոնյաների սույն «անգրագիտությունը» խորքային հարցադրում և լուրջ սպառնալիք է պարունակում: Իրողություն, որն ինքնին պետք է զգոնացներ ինքնամոռաց ընտրաշուկի մեջ նետված կուսակցությունների զոմե վերնախավին:

Քանզի Արևմուտքը, առաջնահերթորեն ԵՄ-ն, ժողովրդի կողմից կրկնակի (2003թ. և 2005թ.) մերժված ՀՀ սահմանադրության իրողությունում անհանգստանալու լուրջ հիմքեր ունի, ուստի, իր այս դիտորդական եվրոդեսանտի աննախադեպ ներխուժումով վերջին ճիգերն է գործադրում ՀՀ սահմանադրության ոչ լեգիտիմությունը ինչ-որ կերպ ծածկելու, ասել է թե՛ «լեգիտիմ ընտրությունների» միջոցով առաջիկայում ՀՀ ԱԺ-ին պարտադրվող հակապետական օրենքները օրինականացնելու ակնկալիքով: Մոռանալով, անուշտ, ՀՀ Մայր Օրենքի՝ Հայաստանի Անկախության Հռչակագրի մասին, նաև այն մասին, որ 2005թ. սահմանադրության ոչ լեգիտիմությունից (միջազգային իրավական

կարգով անգամ) հետևում է, որ գործող է մնում 1995թ. ՀՀ սահմանադրությունը:

Փաստ է՝ Արևմուտքը մեծ ջանք է դնում, որպեսզի իր սցենարով ու կազմով ձևավորելիք ՀՀ նորընտիր ԱԺ-ը, հենց միայն Արևմուտքի համար ու նրա պահանջով, շարունակի զնալ իր նախորդի կողմից հարթված ազգային-պետական խոտոր ճանապարհով: Հարց է. կկարողանա՞, կհաջողի՞ արդյոք Արևմուտքը: Կհաջողի, եթե թույլ տանք...

Երրորդը չի տրված

Ինչ ունենք այսօր: 1988-1991թթ. ազգային զարթոնքի օրերից որպես անօտարելի ձեռքբերում ունենք՝

Ա. 1988թ. նոյեմբերի 22-ին Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի կողմից ընդունված Օրենքը Օսմանյան Թուրքիայում 1915թ. հայերի ցեղասպանությունը դատապարտելու մասին:

Բ. 1989թ. դեկտեմբերի 1-ի Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի և Լեռնայի Ղարաբաղի Ազգային խորհրդի համատեղ ընդունված պատմական ՈՐՈՇՈՒՄԸ, որը հիմնվելով ազգերի ինքնորոշման համամարդկային սկզբունքների վրա և արձագանքելով բռնի ուժով բաժանված հայ ժողովրդի երկու հատվածների վերամիավորման օրինական ձգտմանը ՀՈՉԱԿԵՑ Հայկական ԽՍՀ-ի և Լեռնայի Ղարաբաղի վերամիավորումը:

Գ. 1990թ. մայիսի 21-ը. վերամիավորված (ԼՂ-ն ներառած) Հայկ. ԽՍՀ Գեր. խորհրդի ընտրությունները: Ուր, համաձայն միացյալ Հայկ. ԽՍՀ Գեր. խորհրդի ընտրական օրենքի, ԼՂ ընտրական օկրուգներում ընտրված 14 դեպուտատները՝ Քոչարյան Ռոբերտը, Աղաջանյան Ռուեսը, Պետրոսյան Ռազմիկը, Մանուչարով Արկադի, Սարգսյան Աեր-ժիկը, Պետրոսյան Գեորգին, Գրիգորյան Համլետը, Ղուկասյան Էդիկը, Շիրինյան Վիգենը, Իշխանյան Ջավենը, Աթանեսյան Վահրամը, Առուշանյան Սլավիկը, Բախչյան Մամֆրեդը և Բաղյան Գրիշան ներկայացնում էին Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի համահավաք կամքը:

Դ. 1990թ. օգոստոսի 23-ը. երբ Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդը ԱՐՏԱՀԱՅՏԵԼՈՎ Հայաստանի (վերամիավորված Հայկ. ԽՍՀ և ԼՂ) ժողովրդի միասնական կամքը, ԳԻՏԱԿՑԵԼՈՎ իր պատասխանատվությունը հայ ժողովրդի ճակատագրի առջև համայն հայության իղծերի իրականացման և պատմական արդարության վերականգնման գործում, ՀԻՄԿԵԼՈՎ 1989 թվականի դեկտեմբերի 1-ի «Հայկական ԽՍՀ-ի և Լեռնային Ղարաբաղի վերամիավորման մասին» Հայկական ԽՍՀ Գեր. խորհրդի և Լեռնային Ղարաբաղի Ազգային խորհրդի համատեղ որոշման վրա, Հռչակելով Անկախ Պետականության հաստատման գործընթացի սկիզբը, ընդունեց ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ ՀՈՉԱԿԱԳԻՐԸ:

Ե. 1991թ. հունվար - 1994թ. մայիսի 11. Արդբեջանի կողմից սանձազերծված զավթողական պատերազմ: Սկսեցինք Արցախի ու արցախահայության լինել չլինելու վճռական գոյապայքարով, Հայրենիքի ու Հող Հայրենյացի հերոսական պաշտպանությունով, ավարտեցինք Հայկական Արցախի մասնակի ոչ ամբողջական ազատագրումով:

Զ. 1991թ. սեպտեմբերի 2-ը. Լեռնայի Ղարաբաղի Անկախության գործընթացի ավարտի ճշգրտումը, համաձայն որի՝ Լեռնային Ղարաբաղը բնական և միջազգային իրավունքի նորմերին համապատասխան համարելով Հայ ժողովրդի վերամիավորման ձգտումը, հաշվի առնելով իրավիճակի բարդությունն ու հակասականությունը, վստահելով փոխգիշույնների մասին միջազգային հորդորներին, որպես առաջին գիշում **Հռչակեց Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը.** որպես Ազատ, Անկախ և Ինքնիշխան պետություն:

Է. 1991թ. սեպտեմբերի 21-ը. Հայաստանի Հանրապետության Անկախության գործընթացի ավարտը, երբ համաժողովրդական հանրաքվեյն ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ ՀՈՉԱԿԱԳԻՐԸ հաստատեց՝ որպես Հայաստանի Հանրապետության ՄԱՅՐ ՕՐԵՆԷ:

պետության ՄԱՅՐ ՕՐԵՆԷ:

Ը. 1991թ. դեկտեմբերի 10-ը. ԼՂՀ Անկախության Հանրաքվեն, ուր ԼՂՀ ժողովուրդը իր համահավաք կամքի դրսևորումով, վավերացրեց 23 օգոստոսի 1990թ. ՀՀ Գեր. խորհրդի կողմից ընդունված Հայաստանի Անկախության Հռչակագիրը, նաև համաձայն 2 սեպտեմբերի 1991թ. որոշման, ԼՂՀ Անկախության գործընթացը ավարտեց, որպես ԼՂՀ Մայր Օրենք հաստատագրելով **Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Պետական Անկախության մասին Հռչակագիրը.** այն, համաձայն հանրաքվեի արդյունքների, ԼՂՀ Գեր. խորհրդի կողմից հաստատվեց 1992թ. հունվարի 6-ին:

Թ. 1994թ. մայիսի 11-ը. ՀԱՂԹԱՆԱԿ, և անժամկետ հրադարձով պահպանվող ԽԱՂՎՈՒԹՅՈՒՆ, որպես կ կատարում հանուն խաղաղության արվող «փոխգիշույնների» հորդորների հաղթողի՝ ԼՂՀ-ի և ՀՀ-ի կողմից երկրորդ (կրկին միակողմանի) զիջման արդյունք: Ասել է թե՛ վստահելով միջազգային կառույցներին, անխոհեմաբար խախտեցինք պատերազմը ավարտին հասցնելու և հաղթանակը ամրագրելու դասական (միջազգային հանրության կողմից ճանաչվող) միակ օրենքը, ըստ որի, մեր առաջարկով կամ սեփական նախաձեռնությամբ Արդբեջանի կողմից իր պարտությունը ճանաչելուց և հանձնվելուց հետո է, միայն որ պետք է համաձայնեցինք հրադարձին, որից հետո, միջազգային կարգով ամրագրելով մեր հաղթանակը, պետք է նախաձեռնեցինք պատերազմի ավարտն ու ետպատերազմյա խաղաղությունը միջազգային նորմերով կարգավորելու գործընթացը: Հայոց մեծահոգության ԱՆԹՈՒՅԼԱՏՐԵԼԻ ՄԻՍԱԼ, որից այսօր օգտվում են Հայոց Հայրենիքի պատկանելիությունը վիճարկել փորձող Արդբեջանն ու Թուրքիան, երբեմն էլ կասկածելի հեղինակության միջազգային որոշ կառույցներ:

Ժամանակին եվրոամերիկյան քաղաքականությունը չուզեց հաշտվել ԼՂՀ-ն ՀՀ-ի հետ փաստացի և իրավականորեն միացյալ լինելու 1989-91թթ. 2-ամյա իրողության հետ: Հիմն էլ (իր համար պատերազմի անսպասելի էլքից հետո) չի ուզում հաշտվել ԼՂՀ-ի 16-ամյա փաստացի և իրավական անկախության հետ: Սա արդեն սեփական ցանկությունը բացահայտ չասելու պարզունակ կամակորություն չէ, այլ հենց միայն ՀՀ և ԼՂՀ ժողովրդի դեմ ուղղված ծարագույն հանցագործության միջազգային-դիվանագիտական հրահրում:

Համբերությունն էլ սահման ունի. առավել ևս երբ այն ընթանում է մի աբողջ ժողովրդի կյանքի ու կենսագործունեության բնականոն շնչում 20-ամյա խաթարման հաշվին: Արցախի հիմնահարցի խաղաղ կարգավորման փոխգիշումային տարբերակը, որպես ՀՀ և ԼՂՀ միակողմանի արված փաստացի գիշումների գործընթաց, հայոց համար ավարտված է:

Երրորդը չի տրված: Արևմուտքը, եթե նա իրոք ժողովրդավար է ու իրապես ձգտում է աշխարհի խաղաղ համակեցության, կամ պետք է ճանաչի (նաև միջազգային հանրության հետ միասին երաշխավորի) Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության 1991-2007թթ. «դե ֆակտո» և «դե յուրե» անկախությունը, կամ էլ ճանաչելով ԼՂ և ՀՀ 1989-91թթ. «դե ֆակտո» և «դե յուրե» միացյալ լինելը, առաջարկի ԼՂՀ-ին ու ՀՀ-ին համատեղ բնարկել կրկին վերամիավորվելու առկա հնարավորությունը (կանխավ երաշխավորելով այն միջազգային հանրության կողմից ճանաչելու և տարածաշրջանում առկա խաղաղությունը պահպանելու իր վճռակա- նությունը):

Միակ գիշումը կարող է լինել Արդբեջանի կողմից սանձազերծված պատերազմի ընթացքում ԼՂՀ-ին և ՀՀ-ին պատճառած նյութական և ոչ նյութական վնասների հատուցումից հրաժարվելը. այն էլ այս անգամ միջազգայնորեն միակողմանի, քանզի պատերազմ սանձազերծողը չի կարող ակնկալել վնասի հատուցում:

Պատարիկներ ՍԻՄՈՆ ԿԱՍՍԱՐԱԿԱՆԻ հուշերից

Ծիծեռնակաբերդը. 1965թ.

1965 ԹՎԱԿԱՆ, ԱՊՐԻԼԻ 24. ՀԱՅՈՑ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՈՒ ՀԱՄԱՀԱՎԱՔ ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ ՕՐ

Իմ սերնդակիցները, որ 1965-ին 15-20 տարեկան էին, տեսել են իրական հային իր ամբողջության, հզորության ու մաքրության մեջ:

Արդի իրողության խնդիրը նրանում է, որ ծանր կենսավիճակի պատճառով գլուխ են բարձրացնում գոյության սոցիալական խնդիրները:

Երբ այս հարցերը չեն լուծվում, մարդու հոգին, բուն հոգևոր էությունը փակվում է, որպես պաշտպանական հակազդեցություն, մարդը կաղապարվում է ներսում, իսկ արտաքինից փորձում է նմանվել վայրի իրականությանը: Անգամ դիմագիծն է փոփոխվում: Սա բնական երևույթ է, անբնականն այն է, որ Հայոց պատմության մեջ առաջին անգամ ենք մնան վիճակների առաջ կանգնում, մեր պետության մեջ, մեր իսկ իշխանավորների կողմից: Հարյուրամյակներ շարունակ պետություն, անկախություն չենք ունեցել, սակայն Հայոց պատմության մեջ չկա մի շրջան, որտեղ մշակի, թե մի հայ աղբամոցն էր քրքրում: Դա տեսանք մեր օրերում: Դա նրանից չէ, որ հայերը միշտ հարուստ են եղել: Իմ սերնդակիցների բախտը բերեց, հետպատերազմյան շրջանում հայությունն (և ոչ միայն) ապրեց մեծագույն վերելք, հանկարծահաս արթնացումի ծաղկուն շրջան: Այդ շրջանը բոլորին՝ մեծին ու փոքրին, ունևորին ու չունևորին մի տեսակ բարի դարձրեց: Բավականին առողջ մթնոլորտ էր, կառուցողական ու ստեղծագործական մի շրջան էր: Ավագները, որ տեսել էին ստալինյան հասարակարգը, այնուհանդերձ անկոտրում էին և մեզ ազատ, ինքնուրույն ապրելու, ազգային պետական մոտեցումով մեծանալու հնարավորություն էին տալիս: Նարեկացի, Կոմիտաս, Չարենց էինք վեր հանում: Մեզ համար ազգային բացահայտման շրջան էր, չնայած որ դասագրքերը հին էին (և այդպես էլ չհասցրեցինք ամբողջությամբ փոխել, որովհետև բրեժնևյան շրջանը սկսվեց): Ձարմանքով և հիացմունքով բացահայտում ու լրացում էինք վակուումը. Կոմիտաս, Ելմալյան, հզոր երգ-երաժշտություն, նկարչություն: Մեր տան առաջին գիրքը՝ գրքի սրբության գաղափարը, Ռաֆֆու «Սամվել»-ն էր: 1956-ն էր, վեց տարեկան էի, հորս սնդուկն էի մի օր քրքրում, երբ կտորի մեջ փաթաթած ինչ-որ բան տեսա, բացեցի՝ գիրք էր: Հայրս զգուշությամբ ու անթաքույց գուրգուրանքով վերցրեց այն և ասաց. «Սա քոնն է, պատի մեծանաս, որ կարդաս»: Այն կարդացի, երբ չորրորդ դասարանում էի: Հետո իմացա, որ Ռաֆֆին արգելված հեղինակ էր մինչև Երկրորդ աշխարհամարտը, և զինվորական ուսումնարանում սովորելու տարիներին հայրս ընկերների հետ զնուն էր Հաղթանակի զբոսայգու նորատունկ անտառ և գաղտագողի Ռաֆֆի կարդում:

Ինքնաբացահայտման շրջանը սկսվել է 1956-ից: Դեղին եզրագիծը՝ բուն գարթոնքի հզոր դողանքը, եղավ 1965-ի ապրիլի 24-ին: Դա մի հրաշք էր: Հրաշք՝ բառի բուն իմաստով, որովհետև այդ երևույթով, այդ օրվանից սկսած, մենք կարողացանք ազգովի՝ իրար հետ, արդեն չխոսելով, խոսել: 1965-ի ցույցը 1963-ին դեռ արգելված չէր, նախապատրաստվում էր Ծիծեռնակաբերդի հուշարհամալիրը կառուցել և Հայոց ցեղասպանության 50-րդ տարելիցը նշել:

1964-ի հոկտեմբերին հեղաշրջում եղավ, Խոռոչովին հանցեցին, իշխանության եկավ Բրեժնևը: Պետական կառույցը փոխվեց, մոտեցումն էլ, ապրիլյան ցույցը, ինչպես 1956-59թթ., կրկին արգելվեց:

Ծիծեռնակաբերդի հուշահամալիրի հիմքերը նոր էին գցել. նոր-նոր փոսն էին փորել, մակետը դրված էր, Մոսկվա-

յից շինարարությունը դադարեցնելու հրահանգ եկավ: Իշխանությունն էր փոխվել: 1961-ին Խոռոչովին ու Քենեդիին (երկու գերտերությունների) պետ ապարատները տանում էին դեպի ատոմային պատերազմ: Բարձրակետը եղավ «Կարիբյան» ճգնաժամը, վայրկյաններ էր մնում, որ կոճակները սեղմեին ու ատոմային ռումբեր արձակեին: Սթափվեցին, հասկացան, որ այս ամենը ծրագրված էր: Եվ նրանք որոշեցին խաղաղ համակեցության հատուկ ծրագիր մշակել, որը կոչվում էր «Սերտաճման քաղաքականություն»: Սա էր պատճառը, որ 1962-ին, 1963-ին Ցեղասպանության 50-րդ տարելիցը նշելու հարցին կողմ էին նաև Կրեմլում: 1963-ին Քենեդուն սպանեցին, իսկ 1964-ին Խոռոչովին հանցեցին, և ծրագրված քաղաքական շրջադարձը խափանվեց:

Ժողովուրդը գնացել ու հուշահամալիրի մակետը տեսել էր մինչև ցույցը, նա ակտիվորեն, ոգևորված պատվում էր համալիրի շուրջը: Ընդհանուր վերելք էր, զարթոնք, հնարավոր չէր այն կասեցնել: 1963-ից թուլատրվել էր ճշմարիտ պատկերել 1885-1925թթ. պատմական իրողությունները: Պատմաբանները գրքեր էին գրում, փաստաթղթեր էին հայտնաբերում, կար Ջոն Կիրակոսյանը: Ցույցից հետո հրահանգ էր իջել դադարեցնել շինարարական աշխատանքները: Սակայն, շատ պատահական իմացա, որ ուսանողներն ու բանվորները (հիմնականում՝ շաբաթ և կիրակի օրերին) գնում են հուշահամալիրի աշխատանքներին մասնակցելու: Առաջին անգամ, երբ գնացի, մոտ 100-150 մարդ էր աշխատում: Հայաստանի շինարարական հիմնարկները իրենց հնարավորությունների սահմաններում շինանյութ ու տեխնիկա էին ուղարկում: Անկախ արգելքից, ժողովուրդն իր շինարարությունն անում էր: Նման պահ և գիտակցական երևույթ ոչ մի ազգի մեջ չէք տեսնի: Ողջ ժողովուրդը (հատկապես՝ ուսանողությունը) իր երկրի տերն էր: Ինչո՞ւ էր ուսանողությունն այդպիսին, որովհետև ունեինք լավ դասատուներ, արվեստագետներ, գիտնականներ: Ունեինք մտավորականության մի շերտ, որին պետական չինովնիկը ակնածանքով էր վերաբերվում, խորին հարգանք տածում: Հայրենիքին, ազգին, սերնդին տեր լինելու այս երևույթը մեր սերունդն ուներ: Մենք մեր պետականությունը երբեք չենք կորցրել, այն սերնդե-սերունդ է փոխանցվել: Մենք մեր պետության անկախությունն ենք կորցրել: Այս շրջանը նրանով էր կարևոր և հետաքրքիր, որ մեր ազգային դիմագիծը ամբողջությամբ երևաց:

1965-ի ապրիլյան ցույցի տասնյակ հազարավոր հայերի թափորը՝ որպես ամբողջություն, հզոր, դաստիարակող ուսուցչի դեր ստանձնեց: Տասնհինգս չէր լրացել, բայց ինձ մեծ էի համարում: Այդ օրերին կիսատ ասված խոսքերից զգում էի, որ ինչ-որ բան էր կատարվելու:

1965-ի ապրիլի 24: Անհանգիստ օր էր: Թռուցիկներ էին տարածել, բոլորը վախեցած դրանք պահել էին, իմ ձեռքը չէր ընկել: Չգուց էի, որ ինչ-որ բան է կատարվելու: Դպրոցից փախա: Լսել էի, որ ուսանողությունը ցույցի է ելնելու, գնացի համալսարան, միացա նրանց: Դա ուրիշ զգացում էր: Ով այդ ժամանակ եղել է այնտեղ, մեծ, թե փոքր, տեսել է իսկական հային՝ ազնվագույն, հզոր, խիզախող, անվախ, համարձակ: Թեթև մասնակցում էին հասարակության բոլոր շերտերը՝ մտավորական, բանվոր, կին ու աղջիկ, տատիկ ու պապիկ: Այնպես ստացվեց, որ մի պահ ընկա ամենաառաջին՝ ճակատային շարքը, որտեղ 20-40 տարեկան հաղթանդամ տղամարդիկ էին ուժեղ ձեռք-ձեռքի սեղմած: Մեկը նկատեց ինձ. «Այս երեխան ինչպե՞ս ընկավ առաջին շարքը»: Եվ սկսեցին ինձ տեղափոխել դեպի խորքը: Առաջին շարքում լինելը վտանգավոր էր, և ոչ ոք չգիտեր, թե ինչ կպատահի: Հետո իմացանք, որ այդ օրը Մոսկվայից Ջառուբյանին առաջարկել էին գործ ուղարկել, իսկ վերջինս կտրուկ արգելել էր:

1965-75թթ. համազգային մեկ ամբողջական ըմբոստության, ազգային պետական մտածողության, ինքնահաստատման տասնամյակ կարելի էր համարել: Ամեն տարի՝

մինչև ապրիլի 24-ը, մի քանի հարյուր մարդ էին ձերբակալում, կամ տնային կալանքի ենթարկում. ապրիլի 22-ից Շիրազը տնային կալանքի մեջ էր լինում, երբեմն կարողանում էին նրան փախցնել ու հասցնել Ծիծեռնակաբերդ: Այդպես էինք պայքարում: Այ, սա է մեր ժողովուրդը, որ կարողանում է առանց հրահանգների, ինքնակամ-համահավաք լինել: Ապրիլի 24-ը ինքնահաստատման օր է, որ մենք կանք, պայքարում ենք և մեր երազին հասնելու ենք: ԵՊՀ-ն մեզ համար սրբատեղի էր ազգային արժեքների ժառանգման առումով, ոտքի էր ելնում ուսանողությունը, դասախոսների մեծ մասը: Երբ ուսանողությունը դուրս էր գալիս, նրան հետևում էր բանվորությունը՝ իր երեխաներին պաշտպանելու: Գիտակցում էր, որ նախ՝ մեզ է պաշտպանում, հետո՝ հաստատում իր ասելիքը: Համազգային այդ լուռ ըմբոստությունը տևեց մինչև 1975-ը:

1966-ին, երբ ցույցն արգելեցին, երիտասարդների շրջանում անհանգստություն նկատվեց...: Երբ պատմության ուսուցչիս՝ Գյուլումյանին հարցրեցի, թե ինչո՞ւն է բանը: Ինչո՞ւ են արգելում: Չէ՞ որ այս ամենը կատարվել է թուրքերի կողմից, այն էլ այն ժամանակ, երբ ոչ Սովետական Միություն կար և ոչ էլ Սովետական Հայաստան: Նա ինձ երկար նայեց ու ասաց. «Սիմոն, հարցեր կան, որոնց մասին դեռևս չի կարելի խոսել: Կմեծանաս, կհասկանաս»:

1970թ. ապրիլի 24-ի երեկոյան հուշահամալիրից ջահերը կազմակերպվեց: Մոտ 500-1000 հոգի հանգիստ ու ցածրաձայն երգում էինք՝ «Մայր Արաքսի ափերով...» և ուրիշ ոչինչ, երթևեկությունը չէինք խախտում, մենք մեր զոհերին էինք հիշում: Երբ հասանք այնտեղ, որտեղ ջահերն էինք մարելու, հարձակվեցին մեզ վրա..., երեկոյան ինձ ձերբակալեցին: Վրայիցս նավթի հոտ էր գալիս, պարզ էր, որ ես էլ էի մասնակցել: Մեկուսարանում գրասեղանին մի թուղթ տեսա ԵՊՀ-ի ֆիզիկայի և մաթեմատիկայի ֆակուլտետների 38 ուսանողների անուն-ազգանուններով: Գիշերվա ժամը 3-ին ինձ տեղափոխեցին այլ բաժանմունք. լարված ու դժվարին հարցաքննության ենթարկվեցի...: Երբ քննիչը մեզ ֆաշիստ անվանեց, վկայակոչելով ջահերը, ես առարկեցի, որ եթե ջահերը ֆաշիզմ է, մենք էլ՝ ֆաշիստ, այդ դեպքում դուք պարտավոր էիք տարիներ առաջ կոմերիտմիությունը փակել ու բոլորին ձերբակալել՝ որպես ֆաշիստներ: Ջահերով երթ կազմակերպվել էր 1966-ին՝ կոմերիտմիության 55-ամյակին նվիրված: Քննիչը շփոթվեց...: Հաջորդ օրն եկավ մեկ ուրիշ քննիչ, ով ավելի կիրթ էր: Նրան նախորդ օրվա իմ բողոքը ներկայացրի: Ասաց. «Մի՛ անհանգստացեք, նա այլևս չի լինի»: Երրորդ օրը կանչեցին առանձնասենյակ, իմ առջև հաճելի դիմագծերով, ալեհեր, հաղթանդամ ու պատկառազու տղամարդ էր: Թղթերն էր նայում, ապա նայեց ինձ ու ասաց. «Տղա՛ ջան, մի՛ խառնվեք, այսպիսի բաներով մի՛ զբաղվեք, թողեք մեծերին, ձեր գործը հիմա սովորելն է, ժամանակը կգա, հետո դուք կանեք: Այս անգամ մենք ձեզ փրկեցինք, ամեն անգամ այսպես չի լինի»: Չհասկացա, թե ինչ փրկության մասին էր խոսում, սակայն ձայն չհանեցի: Ազատ արձակվեցի: Երբ դուս եկա, իմացա, որ Ֆիզիկայի ֆակուլտետի ուսանողները հավաքվել ու գնացել էին Ֆիզիկայի ինստիտուտի տնօրեն Ալիխանյանի մոտ՝ բողոքելու: Նրանց ներկայությամբ Ալիխանյանը վերցրել է ընկալուչն ու ՊԱԿ-ի նախագահին բավական խիստ տոնով ասել. «1937 թվականն էք սարքում: Կարգի՛ հրավիրեք Ձեզ և ազատ արձակեք մեր երեխաներին»: Այստեղ այն պահն է, որ հայ մտավորականը, իր երկրում իրեն երկրի տեր էր զգում: Ո՞վ էր նա: Այսօր կասեին ընդամենը՝ ֆիզիկայի ինստիտուտի տնօրեն:

Ուսանողների ձերբակալման առթիվ մթնոլորտը լարված էր ոչ միայն ԵՊՀում, այլև գործրաններում, գիտահետազոտական ինստիտուտներում, անգամ Պետանվտանգության Կոմիտեում: Պարզվեց՝ մեզ ազատելու (Սիբիր չուղարկելու) խնդրում մեծ էր ՊԱԿ-ի արտաքին հետախուզության բաժնի դերը, նորանշանակ պետի գլխավորությամբ՝ Դավալյան էր ազգանունը (հետո պարզվեց, որ նա մեր ուսանողական ընկերներից մեկի հայրն էր, նոր էր վերադարձել երկարաև գործուղումից):

Ծիծեռնակաբերդ. 2007թ.

Մեղադրելով մեզ ձերբակալողներին՝ ՊԱԿ-ի քաղաքացիական բաժնին, նա զայրությամբ ասել է. «Մենք դրսում մեր կյանքը զոհում ենք, ո՞ւմ համար, մեր երկրի, մեր երեխաների համար: Դուք այստեղ ի՞նչ եք անում: Մեր երեխաներին հանցագործ եք դարձնում»: Այդ դեպքից միայն 15 տարի անց տեսա ընկերոջս: Իմ այն հարցին, թե ո՞ւր ես, նա ինձ ասաց. «Հիշում ես, որ քեզ ձերբակալեցին, դրանից հետո բարձրացրին հորս զինվորական կոչումն ու նոր աշխատանքի նշանակեցին Հեռավոր Արևելքում. մենք ընտանիքով տեղափոխվեցինք այնտեղ»:

Ահա, սա է հայի դիմագիծը, որ հայ հասարակության բոլոր շերտերում էլ կա. հզոր է, նաև բարոյական, ազնիվ, մաքուր ու հաղթող:

Հուշերը տպագրության ներկայացրեց
ՆԱՆԵ ՍԵՎԱՆԸ

Գ.Գ. - Մեծ է խորհուրդը 1965 թ. ապրիլի 24-ի երթի, Հայոց մեծ ցնցումի ու ամբողջ մի տասնամյակ ձգվող համազգային համահավաք ու լուռ ընդվզումի: Սակայն ոչ թե տխուր, այլ մտահոգող է այն, որ 1990-ից՝ Հայաստանը Ազատ ու Անկախ հռչակելուց հետո, երբ այլևս չկան երբեմնի արգելքները, երբ Հայաստանի Անկախության Հռչակագրով մեր ժողովուրդը արտահայտեց պատմական արդարության վերականգնման հարցում իր հզոր կամքն ու վճռակալությունը առ այսօր կրկին փակ են Հայոց պատմության այդ 10 տարիների էջերը:

Ասես մի աներևույթ ձեռք կրկին շարունակում է արգելել ոչ միայն ներկայիս պատմաբաններին, այլև գրողներին, իրենց հիշողության մեջ այդ ամենը պահած մասնակիցներին, վեր հանել 1965-75թթ., մեր սերնդի հիշողության մեջ դեռ առկա Հայոց պատմության այդ էջերը:

Ուղղակի աններելի է, որ ցեղասպանությանն ու նրա մեթոդային խնդիրներին վերաբերող առաջին և վերջին գեղարվեստական գիրքը եղավ Մոսկվայի ու Բոյուսելի պատվերով գրված Վարդգես Պետրոսյանի «Կրակե շապիկ» կոչվող խայտառակությունը...

ՄԵԾ ԲՐԻՏԱՆԻԱՅԻ ԽՈՐՀՐԳԱՐԱՆԻ 100 ՊԱՏԳԱՍՏԱՎՈՐ ՊԱՀԱՆՁՈՒՄ Է ՃԱՆԱԳԵԼ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Պահպանողական կուսակցության պատգամավոր Բոբ Սպինկը 2006թ. նոյեմբերի 29-ին ստորագրության համար բացեց «1915թ. 1 միլիոնից ավելի հայերի սպանությունը ցեղասպանություն է» բովանդակությամբ հայտարարություն և կառավարությունից պահանջել է այն ճանաչել ցեղասպանություն: Թուրքական «Աքշամը» հայտնել է, որ ձեռնարկմանը 100-ից ավելի պատգամավորներ են միացել: Լեյքոքիստ պատգամավոր Նիա Գրիֆիտսն էլ 2-րդ հայտարարությունն է արել, որով Թուրքիայից պահանջում է բացել Հայաստանի հետ սահմանը: Թերթը գրել է, որ երկրորդ ձեռնարկման տակ նույնպես արդեն 100-ից ավելի պատգամավորներ են ստորագրել: (04. 04. 2007թ., «Հայաստանի Հանրապետություն»)

ԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱԶԳԻ ՀԻՇՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆ Է...

Հայկ Դեմոյանը ծնվել է 1975-ին, Գյումրիում, ավարտել է տեղի թիվ 22 միջնակարգ դպրոցը: 1993-ին ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետը, 1998-ին ավարտել և նույն թվականին էլ ընդունվել է նույն ֆակուլտետի ասպիրանտուրան: 2001-ին պաշտպանել է քեկնածուական ատենախոսություն՝ «Թուրքիայի ազատական բարեփոխումները» թեմայի շուրջ: Ներկայումս պատրաստում է իր երկրորդ դոկտորական ատենախոսությունը՝ նվիրված Թուրքիայի արտաքին քաղաքականությանը: Հիմնական գիտական հետազոտություններն են՝ Հայոց ցեղասպանության հիմնախնդիրը, Թուրքիայի արտաքին քաղաքականությունը և Լեռնային Ղարաբաղի հիմնահարցը:

Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետի դասախոս, ՀՀ ԳԱԱ Հայոց ցեղասպանության քանգարան-ինստիտուտի տնօրեն:

- Պարոն Դեմոյան, ինչպիսի՞ն էր Ձեր տասնամյա գիտական ճանապարհը: Դոկտորական աշխատանքն իր տեղը «պայմանակաւորե՞նք» է գիջել ԶԶ ԳԱԱ Հայոց ցեղասպանության քանգարան-ինստիտուտի տնօրենի պաշտոնին:

- Եթե փորձեմ առանց ավելորդ համեստության ասել, ապա գիտական կարիերան իմ պարագայում բավականին հաջող մեկնարկ ունեցավ: Թերևս դա պայմանավորված էր մեկ հանգամանքով՝ լարված աշխատանքով, ինչն էլ իմ բնավորության սկզբունքային գծերից մեկն է: Դրանով է պայմանավորված, որ բավականին բարդ ու լուրջ խնդիրներ էի դնում իմ առջև և ջանքերս ուղղում դրանց լուծմանը: Արդյունքում մեծաթիվ ուսումնասիրություններն ու մեծագրություններն են, որոնք հրատարակել են:

Հնարավոր չէ կարճ ժամանակահատվածում դառնալ լավ գիտնական: Այն համոզմանն են, որ գիտնական դառնում են ժամանակի ընթացքում. գիտնականը պետք է աճի և, միաժամանակ, հետադարձ հայացքով մայի իր գիտական ժառանգությանը: Այդ պահը երբեք չեն կորցնում. միշտ հետադարձ հայացքով քննադատում են իմ գիտական համեստ ժառանգությունը: Ներկայիս նոր պատասխանատվությունն ու պաշտոնը ինչ-որ տեղ կազդի իմ գիտական հետազոտությունների վրա, սակայն կարող են հուսալ, որ վարչական աշխատանքի և նման մեծ հիմնարկի տնօրենի պաշտոնում նշանակվելը ծանր հարված չի հասցնի իմ գիտական գործունեությանը: Կփորձեմ որևէ դիրքում, փոխգիջող ձևաչափով, համատեղել թե՛ պաշտոնը և թե՛ գիտական գործունեությունը:

- Պաշտոնավարման ընթացքում հասցրե՞լ եք ծանոթանալ Թանգարան-ինստիտուտի գործունեությանը: Եղե՞լ են բացթողումներ, որոնք կցանկանայիք լրացնել, կամ ինչ-որ բան փոխել:

- Ինձ իրավունք չեն վերապահում գնահատել նախկին տնօրենի գործունեությանը և էթիկայի տեսանկյունից կոռեկտ չեմ համարում քննադատել, կամ բարեփոխիչի հանգամանքով հանդես գալ: Կարող են ասել, որ նախկին տնօրենի կողմից մեծածավալ աշխատանք է կատարվել թե՛ Թանգարան-ինստիտուտի կայացման, թե՛ հետագա բարեփոխումների և շինարարության առումով: Այնուամենայնիվ, նոր տնօրենը, ով էլ որ լինե, փորձելու էր արդիական նոր ծրագիր իրականացնել: Եվ իմ համաձայնությունը, աշխատել այս պաշտոնում, պայմանավորված էր այդ ծրագրի առկայությամբ: Լինելով իմ երկրի քաղաքացի, հայ գիտնական ես տեսնում էի հնարավորությունը (նախկին տնօրենի գործունեությանն ուղղված քննադատություն չէ սա, այլ անհատական մոտեցում), թե ինչպես կարելի է ներկայացնել հիմնախնդիրը, ինչպես կարելի է քանգարանը դարձնել միջազգային գիտահետազոտական կենտրոն, և բարելավել քանգարանի ցուցադրությունը՝ հետագայում այն հարստացնելով: Դրա արդյունավետությունը ժամանակի ցույց կտա, այնպես որ նախնական գնահատականից ձեռնպահ

են մնում: Ամենակարևորը տնօրեն - կոլեկտիվ համակեցությունն ու համագործակցությունն է: Վստահ եմ, որ մենք հաստեղ կարող եմք մի շարք նոր ու հետաքրքիր ձեռնարկներ կյանքի կոչել:

- Չկա մի հայ, ում աշխարհընկալման և հոգեբանության վրա չլինի ցեղասպանության կնիքը: Անընդհատ տրտնջալով տասնամյակներ, դա՞ր շրջել: Եվ որպեսզի Ապրիլի 24-ը մատաղ սերնդի գիտակցության մեջ չարմատավորվի միայն որպես սգո երթ, ի՞նչ է պետք անել:

- Դա լուրջ հիմնախնդիր է: Ընդհանրապես, որոշակի մի ժամանակահատված, հայ ազգի էթնիկ գիտակցության և էթնիկ հոգեբանության բաղադրիչն էր դարձել ցեղասպանության ընկալումը՝ զոհի կերպարի ընկալման առումով: Թանգարանային ցուցադրության միջոցով փորձելու ենք ոչ միայն մեզ (որպես ներքին քարոզչական կամ կրթաքարոզչական մոտեցում), այլ նաև արտասահմանյան լսարանին ցույց տալ, որ Հայոց ցեղասպանությունը՝ հայերի դեմ իրագործված այդ չարագործությունը, չի սահմանափակվում միայն հայերով ու թուրքերով, այն համամարդկային հիմնախնդիր է՝ որպես 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանություն, որպես պետականորեն իրագործված ցեղասպանություն: Ուստի, մեր ցուցադրությունը պետք է դուրս գա նեղ հայկական շրջանակներից և ներառի համամարդկային հիմնախնդիր այդ տարրը, որպեսզի դա լինի մեր ազդակը, մեր ազդանշանը:

Փաստորեն, սա կոչ է, և այս ձևով իրականացված հանցագործության անպատժելիությունը կանխել, հանցագործին դատապարտել: Խոսքը վերաբերվում է ոչ միայն Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչմանն ու դատապարտմանը: Դա միայն հայկական խնդիր չէ, այլ համամարդկային հիմնախնդիր: Չդատապարտել Հայոց ցեղասպանությունը, հիմնվել վաղեմության տրամաբանությանը, կամ խնդիրը պատմաբաններին թողնել, կնշանակի կանգնել նորանոր ցեղասպանությունների փաստի առաջ (սա դրսի համար): Ներսի համար լուրջ խնդիր է զոհի կերպարից դուրս գալու, զոհն, մեղմելու ընկալումը: Ուստի, քանգարանի ցուցադրությունը նպատակաուղղված է ունենալ նաև դաստիարակչական նշանակություն. կորուստը ողբալու, զոհերի հիշատակը հավերժացնելու այդ անցումը կատարել՝ հենվելով դաստիարակչական հենքին: Այս հարցադրումը պետք է միշտ հնչի՝ մենք, վերապրելով ցեղասպանություն, ինչքանով ենք կարողանում ապրել որպես հայ մարդ, որպես ազգ և որպես քաղաքակրթության կրող: Որովհետև աշխարհում շատ քիչ քաղաքակրթություններ և ժողովուրդներ ու ազգեր կան, որ անցել են ցեղասպանության գեհենի միջով և վեր են հառնել, վերածնվել են...

Այսօր ունենք պետականություն և այդ պետականության լիարժեքությունն ու կենսունակությունը պետք է ապացույցը լինեն, որ ցեղասպանություն վերապրած ժողովուրդը ի վիճակի է եղել կառուցել և կրկին, որպես փյունիկ, մոխիր-

ներից հառնել: Մենք անցել ենք այս ամենի միջով և պետք է ուղղակի փայփայենք ունեցածը, զնահատենք այն: Հայի ենթագիտակցության միջով կարմիր թելի պես պիտի անցնի այս գաղափարը:

- Հայկական հարց և Ղարաբաղյան հակամարտություն. անչափ կարևոր այս խնդիրների լուծումն ենք որոնում, փորձում գտնել: Դժվարությունները հաղթահարելի՞ են:

- Ղարաբաղյան հակամարտությունը Հայկական հարցի կարևոր բաղադրիչներից մեկն է: Եվ մեզանում շատ անգամ առկա է այն թյուր կարծիքը, կամ սխալ ըմբռնումը, որ դա բոլորովին անջատ խնդիր է, և այն չպետք է կապել հայ-թուրքական հիմնախնդրին: Իրականում, ակնհայտ է այդ փոխկապակցվածությունը, դա պայմանավորված է Ղարաբաղյան հիմնախնդրի վերաբերյալ թուրքիայի ընդհանուր դիրքորոշմամբ: Այսինքն՝ Հայաստանի հետ հարաբերությունների հաստատումը թուրքիան սերտորեն պայմանավորում է Ղարաբաղյան հիմնախնդրով: Թուրքիան Ադրբեյջանի հետ մեկտեղ հանդես է գալիս մեկ նշանաբանով՝ «երկու պետություն, մեկ ազգ»։ Սա առավել քան ազդանշան է մեզ, որ գործ ունենք նորօրյա պանթուրքիզմի հետ: Պանթուրքիզմ բառը մեզանում լսողները շատ անգամ խորշում են, գտնելով, որ դա վաղեմի պատմական տերմին է և անցած շրջափուլ: Ո՛չ, մեր օրերում այն ունի իր գործնական և կենսական կիրառությունը: Ուստի, Հայկական հարցի լուծումը պետք է տեսնենք ընդհանուր մի ծիրի մեջ: Սա մեկ ընդհանուր հիմնախնդիր է, որի առաջին լուրջ նպատակն է ապահովել հայ ազգի, հայ տարրի, հայոց պետականության հետագա կենսագործունեությունը: Ղարաբաղի, Նախիջևանի, Արևմտյան Հայաստանի կամ Հայ դատի խնդիրներն առանձին լինել չեն կարող:

- Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման գործընթացը իրավական հարթություն տեղափոխելու ժամանակը չէ արդյո՞ք: Ի՞նչ է հարկավոր այն սկսելու համար:

- Մինչ նման նախաձեռնությամբ հանդես գալը, պետք է հաշվի առնել միջազգային հարաբերությունների ընդհանուր կառուցվածքը. խոսքը վերաբերվում է տարածաշրջանային իրադարձություններին: Այսօր Մերձավոր Արևելքը և Հարավային Կովկասը գտնվում են բարդ իրավիճակում. Իրաքյան հակամարտություն, անհանգստություններ թուրքիայում, թուրքիային, որպես դաշնակից, կորցնելու խոսակցություններ ԱՄՆ-ի կողմից, Իրանի շուրջ ստեղծված լարված մթնոլորտ, Հարավային Կովկասը վերածնելու տեսակետով վերջին իրադարձություններ ՆԱՏՕ-ի կողմից, որը, փաստորեն, կանաչ լույս վառեց Վրաստանի և Ուկրաինայի համար: Տվյալ դեպքում այսպիսի մի արտահայտություն կա. falsestart (երբ կրակոցից առաջ վազորդը տեղից պոկվում է, ինչը համարվում է սխալ), ինչից վտանգ կա. մենք կարող ենք, ոչ ճիշտ գնահատելով իրադարձությունը, քայլեր կատարել: Տվյալ դեպքում, մինչ նման նախաձեռնությամբ հանդես գալը, պետք է հաշվի առնել տարածաշրջանային և համաշխարհային քաղաքականության գարգացումների բոլոր դրական ու բացասական հետևանքները: Ինչը դրական միտում կարելի է համարել իրավական նախաձեռնությամբ հանդես եկող կողմի համար: Խոսքը վերաբերվում է թեկուզ Հաագայի միջազգային դատարան դիմելու խնդրին, ինչին այսօր թուրքիան ձգտում է:

Այս տարվա սկզբին բավականին լուրջ նախաձեռնու-

թյամբ հանդես եկավ Գերմանիան՝ որպես Եվրոմիությունը նախագահող երկիր, դատապարտել Հոլոքոստը մերժողներին և, ընդհանրապես, ցեղասպանությունները ժխտողներին, այդպիսի հարց է դրված նաև Բուլղեսթազգի օրակարգում:

Մենք պետք է հաշվենկատ լինենք և ճիշտ գնահատենք իրադրությունը, ընդհանրապես, համաշխարհային քաղաքականությունում տեղի ունեցող իրադարձությունների զարգացումները:

- Ինչպե՞ս կզնահատեք Հայոց ցեղասպանության ուսումնասիրության ուղղությամբ հայ պատմաբանների կատարած աշխատանքները:

- Թե՛ հայ և թե՛ օտար պատմաբանների ու հեղինակների կողմից հսկայական աշխատանք է կատարվել. մշակվել և շրջանառության մեջ են դրվել մեզանում դեռևս անհայտ սկզբնաղբյուրներ: Հիմնական խնդիրն, ի վերջո, գալիս է նորից դեպի մեր ներքին իրականություն. որքանո՞վ ենք մենք պատրաստ դրան՝ վերցնելու դատարանի որոշումով մեզ տրվելիք հասանելիքը՝ թեկուզ արդարադատության առումով: Սա լուրջ հիմնախնդիր է, որը բխում է առաջինից՝ որքանո՞վ ենք ճիշտ աշխատում այս ուղղությամբ և հարգում մյուսների աշխատանքը՝ լինի հայ, թե օտար: Այստեղ հարցն առնչվում է համընդհանուր ձեռնարկի, համընդհանուր մոտեցման խնդրի ըմբռնելուն:

Եթե կա մի կուռ խումբ, կամ մի կառույց, համազգային և ոչ թե անպայման կուսակցական, ապա մենք ավելի մոտ կլինենք հաջողությանը: Ըստ իս, այստեղ պետք է միմիայն աշխատել, այլ ոչ թե աշխատելուց առաջ մտածել, թե ինչպես կարելի է սեփական անձը ներկայացնել այս համատեքստում, որը լուրջ խնդիր է մեր իրականությունում: Այնպես որ, խնդիրը բազմաշերտ է, սակայն կարող են հավաստել, որ վերջնական արդյունքում կարող ենք մեր

օգտին արձանագրել շատ խոշոր հաղթանակ:

- Ի՞նչ եք կարծում, թուրքիան առերեսման կզնա՞ կեղծիքներով շղարշված իր անցյալին, հիմա, երբ նա փորձում է «նորովի նավարկել» գլոբալիզացիայի օվկիանոսում:

- Ո՛չ, թուրքիան չի կարող գնալ նման քայլի. դա կնշանակի թուրքիայի դանդաղ մահ, որովհետև թուրքական պետությունը ստեղծվել է այդպիսի ավանդույթի հիման վրա, այսինքն՝ չհարգել այլադավան, այլակրոն, այլալեզու ազգային փոքրամասնություններին, այլ հանդես գալ բռնություններ կիրառող մեքենայի տեսքով: Փաստորեն, սա է եղել թուրքական պետականության ստեղծման առանցքը: Ուստի, նման մեքենայի հետընթացը նման է շատ արագ ընթացող գնացքը արգելակելուն, որ կարող է ամբողջ շարժակազմը դուրս շարտել գծերից: Սա լավ են հասկանում թուրքիայի այսօրվա իշխանությունները և կփորձեն գոյատևելու համար տարբեր եղանակներ կիրառել, որպեսզի նախ խուսափեն պատասխանատվությունից և երկրորդ՝ իրականությունն ու իրադրությունը կփորձեն չբացատրել սեփական ժողովրդին: Ինչն է տասնամյակներ շարունակ թուրքիան ընտրել ժխտողականության քաղաքականություն, փորձելով սեփական ժողովրդին ապացուցել, որ իրականում այդպես չի եղել: Այս հարցադրումն են անում հայերը, աշխարհի անաչառ դիվանագետները, մտավորականները, պատմաբանները: Սակայն, ամբողջ աշխարհը, ի վերջո, կապացուցի և միահամուռ կլինի թուրքիային պնդելու, որ դա հենց ցեղասպանություն է եղել: Կարող են ասել, որ այստեղ

Տինչ-որ կերպ գործ կունենանք Թուրքիայի քաղաքակրթական մեկուսացման հետ:

- Հարատևման տրամաբանությունն է՝ հաղթանակից ձևավորել վարքագծի բարոյական սկզբունքներ, պարտությունից ոչ թե վիստվել, այլ հաղթանակի ծրագիր մշակել: Արցախյան ազատամարտի բարոյական սկզբունքները յուրացնում ենք արդյո՞ք, և որքանով են դրանք հիմնավոր ու անքակտելի:

- Այս հարցին կպատասխանեն մեկ այլ հարթության՝ հիշողության հարթության մեջ, թե որքանով ենք մենք ճիշտ հիշում և զնահատում դրա հիման վրա կատարվածը: Տեղի ունեցածը ոչ վաղ անցյալում է: Խոսքը վերաբերվում է Հայոց պատմության ամենափայլուն և լուսավոր էջերից մեկին՝ Արցախյան հերոսամարտին. կարողացանք միահամուռ կերպով ապացուցել մեր տեսակը, մեր կարողությունը, ապացուցել ոչ միայն ամբողջ աշխարհին ու մեր թշնամուն, այլ, առաջին հերթին, ինքներս մեզ: Ուստի, այստեղ շատ կարևոր է, որ կարողանանք ճիշտ հիշել և ճիշտ գնահատել այն մարդկանց ու վերերեղել են այդ պայքարի հորձանուտում: Մեզանում հիվանդագին միտում են նկատում, երբ փորձում են շեշտադրումներն ուղղել բոլորովին այլ ուղղությամբ՝ ստվերում թողնելով իրական գործող անձանց, ովքեր «մեղավոր են» այդ հաղթանակի համար:

Այսօր լուրջ խնդիր ունենք Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի հետ. Հայոց ցեղասպանությունից հետո երկրորդ մեծ կորուստը, որ կրել ենք 20-րդ դարում, Երկրորդ աշխարհամարտին է եղել՝ քառորդ միլիոն զոհ ենք տվել: Մեր մատաղ սերունդն այսօր ընդհանրապես զաղափար չունի այդ մասին: Շրջեք ցանկացած գյուղում և կտեսնեք այն հուշարձանները, որոնք ժամանակին տեղադրվել են ի հիշատակ այդ զոհերի, այսօր կամ խարխված են, կամ ավերված, կամ կանաչապատ, իսկ հուշարձանները վաղուց ցամաքել են: Սա մեր հիշողության մշակույթի մասին է խոսում: Եթե կարողանանք, դպրոցից սկսած, այդ «քարին» կապել այս սերունդը: Հիշելու «քարին», որը մեր հիշողության մշակույթն է, այդ դեպքում, այս իմաստով, լուրջ առաջընթաց կունենանք:

- Ինչո՞ւ է հային պակասում սեփական փորձի գիտակցումն ու արժեքավորումը, ի՞նչն է նրան զրկում անցյալից

դասեր քաղելու կարողությունից:

- Դաստիարակությունը: Իր ընդգրկունությամբ՝ ընտանեկան դաստիարակությունը, հասարակական, անհատական դաստիարակությունը, մանկապարտեզ, դպրոց, բուհ...

- Մենք կիրթ ժողովուրդ ենք, բայց չունենք կազմակերպված մտավորականության այնպիսի շերտ, որը, բացի կրթվածությունից, միավորի բարոյական նկարագիրը բարձր գաղափարականության հետ և կարողանա ձևակերպել հայոց աշխարհահայեցողությունը: Ինչո՞ւ:

- Այո՛, ժամանակին ունեինք այդ մտավորականությունը, իսկ այսօր նրանից ունենք պատահիկներ, ովքեր ստվերում են, և որոնց ձայնը լսելի չէ: Շատ դեպքերում, երբ խոսում ենք մտավորականների մասին, հիշում են ռուսական հայտնի ասացվածքը. «Կարդացած լինելը, դեռ մտավորական լինելու չափանիշ չէ»: Մեզ մոտ այդ կարդացածներն են հայտնվում հասարակության ուշադրության կենտրոնում. այն դեպքում, երբ իրական մտավորականի կերպար կրողը ստվերում է, այլ կերպ չի կարող լինել, որովհետև մտավորականն առաջին հերթին համեստություն է ենթադրում, մտավորականը ենթադրում է մեծ հոգի, այլ ոչ թե քաղաքական հաշվարկներ կամ ֆինանսական շահագրգռվածություն: Սա մեր հասարակության ամենահիվանդագին դրսևորումներից մեկն է: Փաստորեն, մտավորականության կերպարի նկատմամբ նման մոտեցումը հասարակության ախտորոշումն է:

- Ի՞նչ է Ազգային գիտակցությունը, որոնք են նրա հիմքերը:

- Ազգային գիտակցությունը ազգի հիշողությունն է, դա նրա կրթական մակարդակն է, սերնդի դաստիարակության հիմքերն են՝ ինչի հիման վրա է ձևավորվում նոր սերունդը, ինչով է ապահովվում հաջորդականությունը սերնդի կրթության և նաև գիտակցության առումով: Ազգային գիտակցությունը սեփական պատմության ընկալման, սեփական մշակութային ժառանգության նկատմամբ իմացությունն է ու հոգածությունը: Ազգային գիտակցությունը սեփական պետականության նկատմամբ, սեփական պետականության խորհրդանիշների նկատմամբ հարգանքն է:

Զրույցը վարեց ՋԵՄՍԱ ԲԱՂՎԱԴՅԱՆԸ

«ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԿԱՆԽԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ՊԵՏՔ Է ՃԱՆԱԶԵԼ 20-ՐԴ ԴԱՐԻ ԱՈՍՁԻՆ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ»

«21-րդ դարում աշխարհում իրականացվող ցեղասպանությունները կանխելու առաջին գործողությունը պետք է լինի 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանության ճանաչումը: Այն, ինչ անում ենք այսօր, միտված է վաղվան», - Կապիտոլիումում հայտարարել է կոնգրեսական Բրեդ Շերմանը: «Ոմանք ասում են, թե հարկավոր է մոռանալ պատմությունը՝ ներկա իրավիճակը բարելավելու և հարևանների հետ հարաբերությունները կարգավորելու համար: Ուրեմն, պատկերացրեք, թե վաղը Գերմանիայում իշխանության է գալիս մի այնպիսի կառավարություն, որը հրաման է արձակում վերացնել Բեռլինի Հոլոքոստի թանգարանը: Եվ ինչպիսի՞ արձագանք է սրան տալիս ԱՄՆ-ը: Ինչպիսի մոլորված կառավարություններ էլ ժամանակ առ ժամանակ հայտնվեն մեր դաշնակիցների մայրաքաղաքներում՝ ի հեճուկս նրանց դիրքորոշումների, ճշմարտությունը մնում է անփոփոխ: Այսինքն՝ Բեռլինի Հոլոքոստի թանգարանը չպետք է վերացվի, իսկ Հայոց ցեղասպանությունը՝ այլևս ուրացվի», - ասել է Բ. Շերմանը:

Բ. Շերմանն իր տարակուսանքն է հայտնել Հայոց ցեղասպանությանն ընդդիմանալու հարցում Թուրքիայի նման կեցվածքի առումով: «Սրանով Թուրքիան ոչ թե արգահատում է այստեղ գտնվող մարդկանց և ցեղասպանությունը վերապրածներին, այլ վնասում է հենց իրեն: Ինչպիսի՞ն կլինեք այսօր ԱՄՆ-ը, եթե չպայքարեք ստրկության դեմ և այնուհետև չճանաչեք իր պատմությունը, ինչպիսի՞ն կլինեք Գերմանիան, եթե ուրանար իր պատմությունը: Եվ ինչո՞ւ է Թուրքիան կարծում, որ ինքը կարող է հասնել ժամանակակից աշխարհին, երբ դեռևս խարխված է օսմանյան մտածողությամբ», - նկատել է կոնգրեսականը: Եվ ավելացրել է, որ ցեղասպանությունը վերապրածները, ովքեր այժմ ավելի քան 90 տարեկան են, հույս են փափալում, որ քանի դեռ իրենք կենդանի են, Կոնգրեսը և, ի վերջո, Թուրքիան կճանաչեն պատմական ճշմարտությունը:

(31. 03. 2007թ., «Հայաստանի Հանրապետություն»)

ԿՈՆԳՐԵՍՈՒՄ ՔՆՆԱՐԿՎՈՂ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆԱԽԱԳԻԾԸ ԹՈՒՐՔ-ԱՄԵՐԻԿԱՆ ՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՍՏԵՔՍՈՒՄ

Թուրք-ամերիկյան հարաբերությունները վերջին տարիներին ապրել են շատ վայրկյաններում: Մինչև «Սառը պատերազմի» ավարտը Թուրքիան համարվում էր ԱՄՆ-ի՝ ԽՍՀՄ սահմաններում գտնվող ամենակարևոր դաշնակիցներից մեկը: Անկարան Վաշինգտոնի տարածաշրջանային «Ժամհարմն» էր և մասնակցում էր ամերիկյան բոլոր նախագծերին: «Սառը պատերազմի» ավարտից հետո իներցիայով ընթացող հարաբերությունները անվանվեցին նույնիսկ «ռազմավարական»: Սակայն, ԽՍՀՄ-ի փլուզումն ու երկբևեռ աշխարհի վերափոխումը աշխարհառաջավարական շտկուններ մտցրեցին ԱՄՆ-ի ծրագրերում:

Այս ամենը բերեց 2001թ. սեպտեմբերի 11-ին, ինչն էլ տարավ Աֆղանստանում ու Իրաքում ռազմական գործողությունների: Թուրքիան, որը ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո մնացել էր թատերաբեմից դուրս, գործողությունների Մերձավոր Արևելք տեղափոխվելուց հետո, կրկին կարևորվեց Վաշինգտոնի կողմից: 2003թ. մարտին իր ցամաքային տարածքը ամերիկյան զորքերին չտրամադրելով ու ԱՄՆ-ի Իրաքի վրա հարձակման ծրագրերը խախտելով՝ Անկարան մեծ հարված հասցրեց թուրք-ամերիկյան հարաբերություններին: Պենտագոնը մեղադրեց թուրք զինվորականությանը անհավատարմության մեջ: ԱՄՆ-ն շատ խիստ կերպով քննադատեց Թուրքիային և ամբողջ աշխարհը սկսեց խոսել թուրք-ամերիկյան հարաբերությունների սառեցման մասին:

Ամերիկացիները սկսեցին ավելի սերտորեն համագործակցել քրդերի հետ՝ խոստանալով նրանց նույնիսկ անկախություն, ինչը խիստ անհանգստացրեց թուրք ազգայնականներին:

Այդուհանդերձ, այդ ու դրան հաջորդող ժամանակաշրջանը քննելու համար արժե հատուկ ուշադրություն դարձնել թուրք-ամերիկյան առևտրի հաշվեկշիռին:

<i>Թուրքիա - ԱՄՆ արտաքին առևտուր (մլրդ \$)</i>			
	<i>Արտահանում</i>	<i>Ներմուծում</i>	<i>Ընդհանուր</i>
2000	3,7	3,7	6,7
2001	3,0	3,1	6,1
2002	3,5	3,1	6,6
2003	3,7	2,9	6,6
2004	4,9	3,3	8,2
2005	5,1	4,3	9,4

Ինչպես տեսնում ենք, այսպես կոչված, «սառեցված հարաբերությունները» ամենևին բացասաբար չեն անդրադարձել առևտրային հարաբերությունների վրա, նույնիսկ զարգացել են: Ներկայումս հայկական ու քրդական հարցերի պատճառով սուր բնույթ ստացած թուրք-ամերիկյան հարաբերությունների քննարկման կիզակետում պետք է դիտարկել ընդհանուր պատկերի մի քանի մանրամասներ:

Չայոց ցեղասպանության նախագիծը Կոնգրեսում.

ԱՄՆ-ն գիտակցում է, որ թուրք հասարակությունն ու Անկարան շատ լուրջ կերպով կարծազանքեն Չայոց ցեղասպանության վերաբերյալ նախագծի ընդունմամբ:

Բուշի վարչակարգը Թուրքիայի արտգործնախարարին խոստացել է աշխատել նախագծի դեմ, միևնույն ժամանակ ԱՄՆ նախագահի Ազգային անվտանգության զծով խորհրդական Սթիվըն Չեդլին հայտարարել է, թե «եթե ուզում եք, որ մենք ձեզ օգնենք, նախ ինքներդ ձեզ օգնեք»՝ ակնարկելով Թուրքիայի Քրեական օրենսգրքի 301-րդ հոդվածի փոփոխման ու Չայոց ստանի հետ հարաբերությունների նորմալացման ուղիների մասին:

Որքան էլ Թուրքիան կարևորվի ամերիկացիների կողմից, այդուհանդերձ Անկարայի սպառնալիքները, թե «Իրաքում իրավիճակը կարող ենք ապակայունացնել», կոնգրեսականների մոտ առաջացնում են կամ ծիծաղ, կամ զայրույթ, սակայն ոչ լրջություն: Կոնգրեսում մեծամասնությունը հավատում է, որ Օսմանյան կայսրությունը ցեղասպանության է են-

թարկել հայերին: Ըստ մի կոնգրեսականի, «հայկական նախագծի բախտը կորոշվի անդամների խղճի ու Անկարային չբարկացնելու միջև հաշվարկների պայքարի արդյունքում»:

Գործարքներ քրդերի դեմ.

Եվրոպայում, Ա. Գյուլի վաշինգտոնյան այցի նախօրեին, Քրդական բանվորական կուսակցությունը (ԲԲԿ) կազմակերպության դեմ իրականացված գործողությունները խորհրդանշական իմաստ ունեցան: Անշուշտ, նման գործողություններում ազդեցիկ էր ամերիկյան գործոնը, և սա որակվում է որպես ԱՄՆ-ի ուղերձ Թուրքիային:

ԱՄՆ-ն Գյուլին հայտնել է իր ցանկությունը, որ Անկարան իրաքյան քրդերի հետ մտնի շփումների մեջ ու առավել սերտ համագործակցի: Ըստ չճշտված աղբյուրների, որոնց տեղեկատվությունն այդուամենայնիվ հաստատվել է որոշ ամերիկացի ու թուրք պաշտոնյաների կողմից, Բարզանիի հետ ոչ պաշտոնական բանակցությունների ժամանակ վերջինս հայտնել է, որ կարող է քայլեր անել Յուսիսային Իրաքից ԲԲԿ-ն վտարելու ուղղությամբ:

Գյուլի այցից առաջ ԱՄՆ-ն «դեղին լույս» վառեց Թուրքիայի Իրաքի սահմանն անցնելու ու քրդերի դեմ գործողություններ իրականացնելու ծրագրերին: ԱՄՆ պետքարտուղարության բարձրաստիճան պաշտոնյա Մ. Բրայզան այս մասին ասել է. «Ինչ էլ որ արվի, պետք է կատարվի Իրաքի, ԱՄՆ-ի ու Թուրքիայի միջև լիարժեք կորդինացման միջոցով»: Դրանից հետո թուրքական ՋԼՄ-ներում սնկերի նման արագ հայտնվեցին հողվածներ ու հարցադրույցներ ամերիկացի մասնագետների ու պաշտոնյաների հետ, որտեղ սավում է, թե ԱՄՆ-ն նույնիսկ կարող է «կանաչ լույս» վառել Թուրքիայի առաջ: Այնուհայտ է, որ «լուսավորային դիվանագիտությունը» ևս մի ծանրաքար է դնում թուրք-ամերիկյան բանակցությունների կշեռքի վրա: Օրինակ՝ «Մենք կընդունենք հայկական նախագծի թեթև տարբերակը, փոխարենը, թույլ կտանք, որ մի քանի օրով ներխուժեք Իրաք»:

Նախընտրական հաշվարկներ.

Այս տարի՝ աշնանը, Թուրքիայի խորհրդարանական ընտրություններ են, որոնք մեծապես ազդելու են տարածաշրջանի առաջիկա տարիների կյանքի վրա: Թուրքիայում աստիճանաբար հզորանում են ազգայնականները, ինչը վախեցնում է ԱՄՆ-ին: Վաշինգտոնի համար, որն իշխանության բերեց ներկայումս դեկին գտնվող Արդարություն ու զարգացում իսլամամետ կուսակցությանը (ԱԶԿ), ազգայնականներն ավելի քիչ կառավարելի են: ԱՄՆ-ն գիտակցում է, որ եթե ընդունի հայկական նախագիծ, ապա մեծ հարված կհասցնի ԱԶԿ-ին, սակայն Իրաք ներխուժման թույլտվությունը կարող է մեծապես օգտակար լինել:

Մինչ խորհրդարանական ընտրությունները՝ զարնանը, սպասվում են նախագահական ընտրություններ: Վաշինգտոնը չի ցանկանում, որ Թուրքիայում ժողովրդավարացման գործընթացը կաղի: ԱՄՆ-ն ցանկանում է, որ նախագահական ընտրությունները չհանգեցնեն նոր ճգնաժամի, ինչից չկարողանա օգտվել ազգայնականները: Այդ պատճառով էլ նրանք կողմնակից են մի թեկնածուի, որը հավասարապես ընդունելի կլինի բոլորի կողմից: Այնուհայտ է, որ այդ թեկնածուն ներկայիս վարչապետ Էրդողանը չէ:

Այսպիսով, հպանցիկ քննարկելով թուրք-ամերիկյան real politics-ի հարցերը՝ կարծում ենք, որ Չայոց ցեղասպանության նախագծի ընդունումը կախված է թուրք-ամերիկյան սակարկություններից, այսինքն՝ Թուրքիայի հնարավոր զինուժներից, ինչպես նաև տվյալ պահին Մերձավոր Արևելքում զարգացող իրավիճակից: Որքան ուզում է ասենք, թե «մենք եվրոպական երկիր ենք», փաստը մնում է փաստ, որ մեր ապագայի վրա ավելի մեծ ազդեցություն է թողնում մեկ կրակոցը Թուրքիայում կամ Իրաքում, քան թե մի ամբողջ գնացքի պայթեցումը Իսպանիայում:

ԱՐՏԱԿ ՇԱՔՐՅԱՆ
Պատմական գիտությունների թեկնածու

2006թ. սեպտեմբերի վերջին Վրաստանում լրտեսության մեղադրանքով ձերբակալվեցին ռուս զինծառայողներ: Նրանք մեղադրվեցին նաև դիվերսիաներ ու ահաբեկչական գործողություններ կատարելու մեջ: Ռուսաստանի պատասխանը չուշացավ. հոկտեմբերի 2-ին նա որոշեց շրջափակել Վրաստանը: Նույն օրը ձերբակալված ռուս զինծառայողները հանձնվեցին ռուսական կողմին, իսկ հաջորդ օրվանից սկսած Ռուսաստանն իրականացրեց Վրաստանի տրանսպորտային և փոստային շրջափակումը: Դրան հաջորդեց Գազպրոմի հայտարարությունը, որ այսուհետ Վրաստանը 1000 մ³ ռուսական գազի համար պետք է վճարի ոչ թե 110, այլ՝ 230 դոլար: Բոյկոտվեցին վրացական գինիներն ու հանքային ջրերը: Իր հերթին Վրաստանը հայտարարեց, որ ինքն իրավունք ունի վետո դնել Համաշխարհային Առևտրի Կազմակերպություն Ռուսաստանի մտնելուն:

Վրաստանի հակառուսական դիրքորոշումն ունի իր սահմանները: Ի վերջո, նա ստիպված կլինի փոխել իր արտաքին քաղաքականության ռուսական ուղղությունը, սակայն ստեղծված իրավիճակում վրացական կողմի գործողությունները շատ բանով կախված կլինեն Մոսկվայից: Վերջինս բացասաբար է վերաբերվում նաև Վրաստանի ու ՆԱՏՕ-ի համագործակցությանը: Հենց այս հանգամանքն է ընկած Ռուսաստանի ու Վրաստանի հարաբերությունների հերթական սրման հիմքում: Ընդ որում, Մոսկվան այնպես է խրվել Վրաստանի հետ «քաղաքական ճակատամարտում», որ «ստվերում» է մնացել Ադրբեջանը, որը Արևմուտքի համար ավելի մեծ հետաքրքրություն է առաջացնում, քան Հարավային Կովկասի մյուս երկրները: Մինևս ժամանակ Բաքուն ռուս-վրացական սկանդալի ստվերի տակ շարունակում է ՆԱՏՕ-ին ինտեգրվելու գործընթացը: Եվ այդ ամենը տեղի է ունենում առանց բարձր արևմտամետ արտահայտությունների:

Անկասկած, Ռուսաստանի համար կարևոր է հակամարտությունը չվերածել ԱՄՆ-ի ու Արևմուտքի հետ ընդհանրապես: Իր գործողություններով հենց այդպիսի նպատակ էր հետապնդում Սահակաշվիլին: Վերջինս քաջ գիտակցում էր, որ գնալով այդպիսի քայլի, Ռուսաստանի պատասխանը կտրուկ կլինի և հենց դա էլ ակնկալում էր: Օսեթական ու աբխազական խնդիրների ուժային լուծումը նրա համար հարմար կլինի ներկայացնել որպես պայքար Ռուսաստանի կայսերական նկրտումների դեմ: Այժմ Մոսկվային անհրաժեշտ է հստակ գիտակցել, որ Սահակաշվիլիի թիկունքին կանգնած է Վրաստանի մեծ մասը: Այսօր հենց այդպիսին են վրացիների մեծամասնության պատկերացումները սեփական պետական քաղաքականության նպատակների ու առաջադրանքների վերաբերյալ: Ռուս-վրացական հարաբերությունների խնդիրն Արևմուտքում չէ, խնդիրը վրացական քաղաքական էլիտայի մեջ է, որը ձգտում է սեփական խնդիրները լուծել ուրիշների օգնությամբ: 1990-ականների սկզբին նա ցանկանում էր դա իրականացնել Ռուսաստանի օգնությամբ, իսկ այժմ՝ ԱՄՆ-ի: Այսօր ամերիկյան ազդեցությունը թբիլիսիի վրա զգալիորեն գերազանցում է ռուսականին, և դա լրջորեն անհանգստացնում է Մոսկվային:

Այս խնդիրը վերաբերում է ոչ միայն ռուս-վրացական երկկողմ հարաբերություններին, այլև կարող է էականորեն ազդել Հարավային Կովկասի ողջ գեոքաղաքական ուրվագծի վրա: Ռուսաստանի կոշտ գործողությունները Վրաստանին հարկադրում են տարածաշրջանում իր հարևանների մեջ դաշնակիցներ փնտրել: Դա կհանգեցնի նրան, որ մոտ ապագայում թբիլիսին ձեռնամուխ կլինի Բաքվի հետ հարաբերությունների բարելավմանը: Ներկայումս ՆԱՏՕ-ի անդամներից և ոչ մեկը Հարավային Օսեթիայի ու Աբխազիայի նկատմամբ վրացական հավակնությունների պատճառով չի պատրաստվում ակնհայտ հակամարտության մեջ մտնել Ռուսաստանի հետ:

Դրա համար էլ Վրաստանը շահագրգռված է ուժեղ դաշնակից գտնել հենց Անդրկովկասում: Ուն հետ հեշտ կլինի

ՎՐԱՑ-ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ԴԱՇԻՆՔԻ ՇՈՒՐՁ

բողոքարկել ԱՄՆ ու Եվրոմիություն՝ դա դիտարկելով որպես փրկություն «ռուսական վտանգից»: Ադրբեջանի հետ համատեղ Վրաստանին հեշտ է ստեղծել անհրաժեշտ տեղեկատվական ֆոն «սառեցված հակամարտությունների» խնդիրների շուրջ: Ներկայումս Ադրբեջանն իր առջև խնդիր է դրել՝ իր ռազմական բյուջեն հասցնել Հայաստանի ազգային բյուջեի չափին: Չպետք է մոռանալ նաև Ադրբեջանի լավ հարաբերությունները ԱՄՆ-ի հետ: Նախագահ Ի. Ալիևի Վաշինգտոն կատարած վերջին այցի ժամանակ Ադրբեջանն անվանվեց «ԱՄՆ-ի իսլամական դաշնակիցը»: Նախկինում այդպիսի պատվի արժանացել էր միայն Թուրքիան:

Ինչպես Վրաստանը, այնպես էլ Ադրբեջանն ունեն լուրջ խնդիրներ՝ կապված տարածքային ամբողջականության հետ: Ադրբեջանական ու վրացական քաղաքական շրջանակներում բացասական կարծիք է ձևավորվել Ռուսաստանի դեմ մասին, որը միակողմանիորեն աջակցում է «ազրեփվ անջատողականներին»: Դրա համար էլ պատահական չեն Ադրբեջանում իշխող կուսակցության՝ «ԵՆԻ Ադրբեջանի» ներկայացուցիչների բազմաթիվ դրական հայտարարությունները 2006-ի հուլիս-օգոստոսին Մ. Սահակաշվիլու ձեռնարկած «կողորյան օպերացիայի» վերաբերյալ: Այսօր Թբիլիսին Բաքվին դիտում է որպես հնարավոր զինակից՝ արևմտյան գործընկերների օգնությամբ տարածաշրջանում Ռուսաստանին զսպելու համար:

Այս ծրագիրը ոչ վաղ անցյալում Վրաստանում Հայաստանի քաղաքացիների ձերբակալությունը դիտարկվում էր որպես Ադրբեջանին հաճոյանալու ու մերձենալու փորձ: Առայժմ հայկական կողմը պահպանում է անհրաժեշտ քաղաքական ուղղվածություն: Հայաստանի ԱԺ փոխխոսնակ Վ. Հովհաննիսյանն այդ կապակցությամբ հայտարարել է, որ Վրաստանում Հայաստանի քաղաքացիների ձերբակալությունը Երևանի համար չի կարելի դիտարկել որպես ազդանշան, քանի որ նրանք իսկապես խախտել են վրացական օրենքը: Պետք է նշել, որ վրացական տարածքում Հայաստանի քաղաքացիների ձերբակալությունները կապված են նրանց կողմից վրաց-ռուսական սահմանը անլեզալ անցնելու հետ. նրանք հայտնվել են Հարավային Օսեթիայում և Աբխազիայում ռուսական տարածքի միջով: Ամեն դեպքում, Թբիլիսիի գործողությունները հավանության կարժանանան Բաքվում, քանի որ Վրաստանը ոչ միայն ձերբակալում է հայերին, այլև ցուցադրաբար պաշտպանում է իր տարածքային ամբողջականությունը:

Անհրաժեշտ է նշել մի շարք հանգամանքներ, որոնք բացասական ազդեցություն են թողնում հայ-վրացական հարաբերությունների վրա: Վրացական իշխանությունները վարում են ազգայնամոլական քաղաքականություն, ինչն էլ առաջացնում է էթնիկական հակամարտություններ, քարոզչություն է տարվում հայերի վերաբերյալ բացասական կարծիք ձևավորելու համար՝ նշելով, որ նրանք բարեկամաբար չեն տրամադրված Վրաստանի հանդեպ: Փորձ է արվում երկրում բռնի ձուլել հայերին՝ նրանց հայկական ազգանունները փոխելով վրացականով: Խնդիրներ ունեն նաև կապված Վրաստանում հայկական եկեղեցու գործունեության հետ: Վրաստանը հրաժարվեց իրավական կարգավիճակ տրամադրել հայկական եկեղեցական թեմին: Եվ վերջապես հակահայկական տրամադրություններ են առաջացնում հայ-ռուսական հարաբերությունները:

Օգտագործելով հայ-թուրքական ու հայ-ադրբեջանական հակամարտությունները՝ Վրաստանը ձգտում է

տրանսպորտային միջանցքի դեր կատարել Արևելք-Արևմուտք հարաբերություններում: Խոսքը, մասնավորապես, վերաբերում է Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան նավթամուղին, Բաքու-Թբիլիսի-Էրզրում գազատարին և Կարս-Ախալքալաք-Թբիլիսի-Բաքու երկաթգծին:

Մինչդեռ վրաց-ադրբեջանական դաշինքը, չնայած Թբիլիսիի ու Բաքվի միջև հարաբերությունների ջերմացմանը, չունի լուրջ հեռանկարներ: Սակայն դա չի նշանակում, որ այդ դաշինքին չեն ձգտելու: Այդպիսի դաշինքը առավել իրատեսական էր 1990-ականների սկզբներին ու կեսերին: Սակայն տվյալ ժամանակահատվածում Վրաստանը Ռուսաստանի հանդեպ պատրանքներ էր տածում վրացական տարածքային ամբողջականության պահպանման հարցում: Պետք է նշել, որ 1994-ին Վրաստանը ԱՊՀ է մտել հանուն դրա և հավանության է արժանացրել վրաց-աբխազական կոնֆլիկտի գոտում խաղաղասիրական օպերացիա անցկացնելուն: Այդ ժամանակ ռուս խաղաղապահները հրաժարվեցին «գործիք դառնալ» օտարի ձեռքում, և Վրաստանը վերջնականապես կողմնորոշվեց դեպի Արևմուտք:

Ինչ վերաբերում է Ադրբեջանին, ապա այսօր Բաքվով Մոսկվան շահագրգռված է ոչ քիչ, քան ԱՄՆ-ը և Եվրոմիությունը: Ադրբեջանի կողմնորոշումը դեպի Արևմուտք ունի կոնկրետ սահմաններ. Բաքվում վախենում են նրանից, որ Ադրբեջանի ծայրահեղ արևմտականացումը կհանգեցնի նրան, որ կվերածվի հակաիրանյան հարթակի: Բաքվում վախենում են ոչ միայն Թեհրանի դեմ ձեռնարկվելիք օպերացիայի տնտեսական հետևանքներից, այլև նրանից, որ Թեհրանը հայտարարել է, որ կհարվածի այն երկրին, որտեղից ամերիկացիները հարված կհասցնեն Իրանին: Ադրբեջանն իսլամական երկիր է, իսկ ծայրահեղ արևմտականացումը վատ կերպ կընկալվի Արևելքում: Դրա համար Բաքվին անհրաժեշտ է համարժեք հարաբերություններ պահպանել Ռուսաստանի հետ, որպեսզի չդառնա ԱՄՆ-ի ռազմական դաշնակիցը հակաիրանյան կոմպանիայի ժամանակ: Ամեն դեպքում Ռուսաստանից արմատական բաժանմանը և նույնպիսի արմատական «փախուստին տարածաշրջանից», ինչպիսին Վրաստանի պարագայում է, ադրբեջանական քաղաքական գործիչները պատրաստ չեն:

Բաքվի ու Թբիլիսիի միջև դաշինքը բարդացնող երկ-

որդ կարևոր գործոնը, դա վրացական «տարածքային ամբողջականության» խնդիրն է: Վրաստանի կազմում է գտնվում ադրբեջանախոս Բորչալուի շրջանը, որին վրացիներն անվանում են Կվեմո Քարթլի: Այստեղ Վրաստանի ադրբեջանցիների իրավունքները ոտնահարվում են (մասնավորապես՝ սոցիալ-տնտեսական իրավունքները) և առկա է վրացական գաղթեցման քաղաքականություն:

Ադրբեջանի հետ դաշինք կնքելու համար Վրաստանը ստիպված կլինի լուրջ զիջումների գնալ նրանց իրավունքների պաշտպանության ուղղությամբ: Սակայն այդ դեպքում արդեն կարող է սրվել Ջավախքի հայ բնակչության խնդիրը, որը դեպքերի նման զարգացման դեպքում կպահանջի իր իրավունքների արմատական բարեփոխումը:

Ընդհանրացումներ

Այժմ Վրաստանն իր ռազմավարական գործընկերներն է համարում Թուրքիային ու Ադրբեջանին, ինչի պատճառով էլ ստիպված է լինում զիջումների գնալ նրանց պահանջներին՝ ի վնաս հայերի: Այդպիսի օրինակներից մեկը վերաբերում է Աբխազական երկաթուղու բացմանը. ինչին դեմ է Ադրբեջանը, քանզի դրանով Հայաստանը երկաթուղային կապ կհաստատի Ռուսաստանի հետ: Պետք է նշել, որ աբխազական երկաթուղու փակ լինելու պատճառով այժմ Վրաստանի ու Ռուսաստանի միջև երկաթուղային կապն իրականացնում է ադրբեջանական երկաթգծի միջոցով:

Իր հերթին վրաց-ռուսական հարաբերությունների բարդացումը և, հատկապես, Ռուսաստանի կողմից իրականացվող շրջափակումը Վրաստանին դնում է Ադրբեջանից կախյալ իրավիճակի մեջ: Խոսքը վերաբերում է գազի խնդրին. հրաժարվելով ռուսական գազից՝ Վրաստանը, որպես այլընտրանք՝ ստիպված կլինի գազ ներկրել Ադրբեջանից ու դրանով զիջումների գնալ վերջինիս պահանջներին:

Այսպիսով, Ադրբեջանը սկսում է ակտիվորեն միջամտել Վրաստանի ներքին գործերին: Ուշագրավ է, որ այդ միջամտությունը գնալով կարող է մեծանալ, և Վրաստանը ստիպված կլինի մեծ զիջումների գնալ թուրք-ադրբեջանական կողմին, հատկապես, թուրք-մետաբոցիների վերաբնակեցումից հետո:

ՀԱՅԿ ԳԱՐՐԻԵԼՅԱՆ

ՋԱՎԱԽՔ. ՎՐԱՅԵՐԵՆ ԻՍՄԱԼԱՆԻ ՊԱՀԱՆՁԸ՝ ՕՐԵՆՍԳՐԱԿԱՆ ԱՀԱՐԵԿՉՈՒԹՅՈՒՆ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՆԴԵՊ

Ջավախքում առաջնային խնդիրներ են լեզվի հարցն ու ինքնավարությունը. սա է Ախալքալաքի շրջանի ներկայացուցչական մարմնի՝ շրջանային ժողովի անդամ, «Վիրք» չգրանցված կուսակցության համանախագահ Դավիթ Ռ-ստակյանի մոտեցումը: «Վրաստանը պարտավորվածություններ ունի Եվրոխորհրդի առաջ փոքրամասնությունների իրավունքների առումով, օրինակ, լեզվի կապակցությամբ, որ չի կատարում: Ընդունվել է փոքրամասնությունների պաշտպանության շրջանակային կոմիտեցիան, բայց չի ընդունվել լեզվի խարտիան: Մենք պահանջում ենք, որ դա արագացվի, որովհետև տարածաշրջանում այնպիսի գործընթացներ են տեղի ունենում, որ եթե այդ խնդիրները չլուծվեն և միջազգային կոմիտեցիաները չվավերացվեն, մենք շատ կտուժենք»,- համոզված է Դավիթ Ռ-ստակյանը:

Աշխատանքի ընդունվելու համար պարտադիր է վրացերենը, մինչդեռ Ջավախքում հայերը չեն տիրապետում այդ լեզվին, կառավարությունն էլ ժամանակ չի տալիս սովորելու: «Դա համարում են օրենսդրական տեռոր Ջավախքի ազգաբնակչության համար: Լեզվին չենք տիրապետում, որովհետև Ջավախքը անկախ Վրաստանի կազմում մի քանի տարվա պատմություն ունի: Դրանից առաջ ուղղակի տարբերակ չի եղել տիրապետել վրացերեն լեզվին, մնան հարց չի եղել: Հիմա մեզանից պահանջում են իմանալ վրացերեն և իբր ինտեգրվել պետությանը: Դա անհեթեթություն է: Ջավախքում արվում է ամեն ինչ, որ հայ երիտասարդները դուրս մնան կառավարման գործընթացներից: Եթե պատճառը վրացերենն է, ապա ինչպե՞ս հասկանալ, որ Վրաստանի այլ շրջաններում, օրինակ, Թբիլիսիում հայերը ներգրավված չեն ներկայացուցչական մարմիններում, չնայած գիտեն վրացերեն: Գործադիրում ընդհանրապես հայ չկա: Վերջերս Վրաստանում ներկայացվեց Միջազգային ճգնաժամային խմբի Ջավախքի առնչությամբ կատարած հետազոտությունը, որտեղ ասվում է այն խնդիրների մասին, որոնք մենք ենք մշում: Ընդ որում, զեկույցում Վրաստանին առաջարկվում է լրջորեն վերանայել փոքրամասնությունների հանդեպ տարվող քաղաքականությունը»,- մտահոգվում է Դ. Ռ-ստակյանը:

Ինչ վերաբերում է Կարս-Ախալքալաք-Թբիլիսի-Բաքու նախագծին, Դ. Ռ-ստակյանը միանշանակ քաղաքական նախագիծ համարեց, որը ոչ միայն մեկուսացնում է Հայաստանը, այլև վնասում է Ջավախքի հայերի շահերը: « Ջավախքը գյուղատնտեսական շրջան է, և այդ նախագիծն իրագործմամբ կոչնչացվեն զգալի հողատարածքներ: Ստեղծված աշխատատեղերում, համոզված են, հայերին չեն աշխատեցնելու՝ քեյ կոպ «անվտանգություն» պատճառաբանությամբ: Վարվող քաղաքականության տրամաբանությունն այն է, որ հայերի աշխատելը այն նախագծում անվտանգ չէ: Չի ընդունվել Հայոց ցեղասպանությունը ոչ միայն Թուրքիայի, այլև Վրաստանի կողմից: Ընդ որում, տվյալ դեպքում չի երաշխավորվում նաև հայերի անվտանգությունը»,- հավատացած է Դ. Ռ-ստակյանը: (13. 03. 2007թ., «Ազգ»)

ԳՐԱՎՆԻ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ԶԱՎԱԽՔԻ ԻՆՔՆԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

Խորհրդային Միության կազմում Վրացական ԽՍՀ-ն ունեւր առանձնահատուկ կարգավիճակ, որը պայմանավորված էր այդ երկրում մի քանի ինքնավարությունների առկայությամբ: Սովետական Միության վարչական տարածքի 0,31%-ը կամ 69,7 հազար քառ. կմ տարածք զբաղեցնող այդ փոքր հանրապետությունում գոյություն ունեին երեք ինքնավարություններ (Աբխազական ինքնավար հանրապետությունը՝ 8,6 հազար քառ. կմ, Աջարական ինքնավար հանրապետությունը 2,9 հազար քառ. կմ և Զարավ-օսեթական ինքնավար մարզը 3,9 հազար քառ. կմ) 15,4 հազար քառ. կմ ընդհանուր մակերեսով, որը կազմում էր Վրացական ԽՍՀ-ի վաչակական տարածքի 22%-ը:

1921թ. դեկտեմբերի 16-ին Վրաստանին միացավ Աբխազական ինքնավար հանրապետությունը, մինչ այդ՝ 1921թ. հունիսի 16-ին Վրաստանին էր միացել Աջարական ինքնավար հանրապետությունը, իսկ 1922թ. ապրիլին՝ Զարավ-օսեթական ինքնավար մարզը:

1922թ. դեկտեմբերին ձևավորվեց ԽՍՀՄ-ը: Վրաստանը, որպես Անդրֆեդերացիան ներկայացնող երեք երկրներից մեկը, մտավ ԽՍՀՄ կազմի մեջ: Այդ պահից սկսած Վրաստանի սահմանները մնացին անփոփոխ՝ առ այսօր:

ԽՍՀՄ կազմում կային մի քանի տասնյակ ինքնավար միավորներ՝ ինքնավար հանրապետություններ, օրինակ՝ Բաշկիրական ԻԽՍՀ-ն, Դաղստանի ԻԽՍՀ-ն, Ուրդնուրդական ԻԽՍՀ-ն, Չեչենո-ինգուշական և Զյուսիս-օսեթական ԻԽՍՀ-ները և այլն: Ինքնավար մարզեր՝ Լեռնային Դարաբաղի ինքնավար մարզը, Զրեական ինքնավար մարզը և այլն: Ինքնավար շրջաններ՝ Կորեական ինքնավար շրջանը, Զուկոտիայի ինքնավար շրջանը և այլն: Այս և մյուս բոլոր ինքնավար միավորները ձևավորվել էին ազգային համախումբ բնակչության և ազգային մեծամասնության գործոններով պայմանավորված: Եթե հաշվի առնենք այս հանգամանքը և ԽՍՀՄ «ազգային» քաղաքականության տրամաբանությունը, ապա գործնականում Վրացական ԽՍՀ-ի կազմում պետք է ձևավորվեր ևս մեկ՝ հայկական ինքնավար միավոր:

Փաստացի, Ախալքալաքի և Բոգդանովկայի (այժմ՝ Նինոծմինդա) շրջաններում համախումբ ձևով բնակվում էին 200 հազար հայեր: Տարածքային առումով Ախալքալաքի շրջանը զբաղեցնում էր 1,233 հազար քառ. կմ տարածք, իսկ Բոգդանովկայի շրջանը՝ 1,879 հազար քառ. կմ: Եթե անգամ հաշվի չառնենք Զայ ազգի բնիկ լինելու հանգամանքը և այն, որ Զավախքի մյուս շրջաններում (մասնավորապես՝ Ախալցխայում և Օալկայում) ևս հոծ հայ բնակչություն էր ապրում, արդեն միայն Ախալքալաքի և Բոգդանովկայի շրջանների 200 հազար հայ ազգաբնակչության առկայությունը գործնականում առաջացնում էր նոր ինքնավար միավորի ստեղծման անհրաժեշտություն: Չնայած այս ամենին՝ Զավախքն ինքնավարություն չստացավ: Վրաստանն ամբողջ ԽՍՀՄ-ի կազմում դարձավ միակ հանրապետությունը որտեղ ավելի քան 200 հազար բնիկ բնակչություն ունեցող էթնիկ շրջանը ինքնավարություն չստացավ: Սա պայմանավորված էր երկու հանգամանքով. նախ՝ ԽՍՀՄ իշխանությունները, մասնավորապես՝ ստալինյան «փափուկ մատիտը» չափից ավելին էր արել հայրենի Վրաստանի համար՝ այդ փոքր հանրապետությանը միավորելով և նրա կազմում ձևավորելով երեք ինքնավարություններ: Իսկ չորրորդ՝ Զայկական ինքնավարության ստեղծումը Վրացական ԽՍՀ-ի կազմում ի ցույց կդներ Վրաստանի արիեստական լինելը և նրա «տարածքային ամբողջականության կարկատաները»: Երկրորդ՝ ԼԴԻՄ-ին և Նախիջևանի ինքնավար հանրապետությանը զուգահեռ՝ այն էլ Զայկական ԽՍՀ հյուսիսային սահմանի ամմիջական հարևանությամբ, արդեն չորրորդ հայկական միավորի ձևավորումը ակնհայտ կդարձներ ԽՍՀՄ ղեկավարության կողմից հայկական հողե-

րը մասնատելու քաղաքականությունը: Դեռ այս օբյեկտիվ պատճառներով էր նաև պայմանավորված Զավախքի ինքնավարությունը պահանջող երրորդ կողմի բացակայությամբ՝ Ախալքալաքի և Բոգդանովկայի շրջանների 90%-ից ավելի կազմ և բացարձակ մեծամասնություն հանդիսացող հայ բնակչությունը ինքնավարություն չստացավ:

Ինքնավարության հասնելու հստակ հնարավորություն Զավախքում կար նաև 1900-ականների առաջին կեսին, սակայն այս անգամ ևս երրորդ կողմի՝ Զայաստանի Զանրապետության, անվճռականության պատճառով հարցը լուծում չստացավ:

Զետիտորդային տարիներին ևս Զավախքը ձգտում էր ինքնավարության, սակայն վրացական կողմի հակաիրավական պահվածքի պատճառով այդ հարցը մինչ օր էլ լուծում չի ստանում: Վրաստանի վարչապետ Զուրաբ Նոդայի-դելին Երևանում իր պաշտոնական այցի ժամանակ, հայտարարեց. «Վրաստանում կլինեն միայն երեք ինքնավարություններ՝ Աբխազիա, Աջարիա և Ցխինվալի»: Նրան երկրորդեց ԶԶ-ում Վրաստանի դեսպանը՝ ասելով, որ Զավախքն արդեն ունի մշակութային ինքնավարություն, դրանից ավելին չի լինի, դա հակասում է Վրաստանի ազգային անվտանգությանը: Եվ այս ամենն այն դեպքում, երբ 1992թ. հուլիսի 31-ին, լինելով ՄԱԿ-ի անդամ, Վրաստանը ստորագրել է ՄԱԿ-ի հիմնարար փաստաթղթերը, որոնց համաձայն՝ Վրաստանը ոչ միայն չպետք է խոչընդոտի, այլև «Միջազգային իրավունքի սկզբունքների մասին հռչակագրի» և «Ժողովուրդների իրավահավասարության և ինքնորոշման սկզբունքի» դաշնագրի երկու հոդվածների 3-րդ կետերը միանշանակորեն նշում են, որ «Դաշնագրի մասնակից պետությունները պետք է ՄԱԿ-ի կանոնադրության դրույթներին համապատասխան խրախուսեն ինքնորոշման իրավունքի իրականացումը և հարգեն այդ իրավունքը»: Այս և նմանատիպ բազմաթիվ փաստաթղթեր ստորագրած Վրաստանը խոչընդոտում է Զավախքի հայության ինքնորոշման և իրավահավասարության սկզբունքները: Եվ այսպես կշարունակվի այնքան ժամանակ, քանի դեռ ջալախահայությունը չի գիտակցի, որ ազգային ու քաղաքական իրավունքները չեն մուրում, այլ նվաճում են: Եվ իր իրավունքները նվաճելու համար ոչ միայն պատճառ ու հնարավորություն, այլև իրավունք և իրավական հիմք ունի: «ՄԱԿ-ի կանոնադրությունում ամրագրված ժողովուրդների իրավահավասարության և ինքնորոշման սկզբունքի ուժով բոլոր ժողովուրդներն իրավունք ունեն առանց կողմնակի միջամտության որոշել իրենց քաղաքական կարգավիճակը» նշված է «Միջազգային իրավունքի սկզբունքների մասին» հռչակագրի «Ժողովուրդների իրավահավասարության և ինքնորոշման սկզբունքում», իսկ նույն սկզբունքի Բ կետի 3-րդ մասի համաձայն՝ «Ինքնիշխան և անկախ պետության ստեղծումը, անկախ պետությանն ազատորեն միավորելը կամ վերամիավորելը այդ ժողովրդի (այս դեպքում՝ ջալախահայության) ինքնորոշման սկզբունքի իրականացման իրավունքն է»:

Ինչևէ, այսօր էլ ջալախահայությունը պահանջում է ինքնավարություն, պահանջում է ազգային անվտանգության, մշակութային, կրթական ազատության երաշխիքներ, և այս դեպքում պաշտոնական Երևանի ու Թբիլիսիի վարած «ջայլամային քաղաքականությունը» և «ցավոտ կողմերը» չտեսնելու մարտավարությունը, կարծում են, այս հարցի լուծման լավագույն տարբերակը չէ: Քանզի օգտվելով ընդունված հնարավորությունից՝ ցանկացած պահի «բերքը հնձել» կարող է երրորդ մի ուժ, ինչը հարվածելու է և՛ Զավախքի, և՛ Զայաստանի Զանրապետության, և՛ Վրաստանի շահերին:

ԷՐԳՐԱ ԳԵԼԳԵԼՅԱՆ

Սունգայիթ... գեղեցիկ, ծովափնյա քաղաք՝ կառուցված 1950-ականներին: Մոտ 300 հազար բնակչության 18-20 հազարը հայեր են եղել: Քաղաքում զարգացած էր հատկապես քիմիական արդյունաբերությունը: Այն ինտերնացիոնալ քաղաք է եղել, ուր բնակվել են մոտ 76 ազգերի ներկայացուցիչներ: Կարելի է ասել՝ տիպիկ խորհրդային քաղաք, որտեղ մարդկանց միավորել է մեկ ընդհանուր աշխատանքը:

Մինչև 1988թ. փետրվարի 26-ի իրիկունը բազմազգ այս քաղաքում մարդիկ ապրել են խաղաղ ու համերաշխ:

Թովմասյանների ընտանիքը այն հազարավոր հայ ընտանիքներից մեկն էր, որ աշխատանքի բերումով բնակություն էր հաստատել Սունգայիթում: Երկի կշարունակելին ապրել, եթե չլինեին 1988-ի չարաբաստիկ դեպքերը: Այդ ժամանակ Թովմասյան եղբայրներից Էդգարը 12 տարեկան էր, իսկ Ռոմանը՝ 10, սակայն ամեն ինչ հիշում են...

Ամեն ինչ սկսվել է 1988թ. փետրվարի 26-ի իրիկունը, երբ մի խումբ ազգերիներ իր մեքենայի մեջ զազամաբար այրել են մի հայի: Դա զգուշացում էր հայերին, որ հնարավորինս շուտ հեռանան երկրից, հակառակ դեպքում բոլորին նույն վախճանն է սպասվում: Հաջորդ օրը ցույցերի մեծ ալիք էր սկսվում: 100-

ՄԻ ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ԿԱՍ ՍՈՒՄՉԱՅԻԹԸ ԹՈՎԱՄԱՅԱՆ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐԻ ԱՉՔԵՐՈՎ

150 հոգանոց խմբերով ազգերիները անցնում են հայաշատ փողոցներով, իրենց ձեռքերին կրելով բազմաթիվ ցուցանակներ, որոնք, սպառնալիքներ ու զգուշացումներ էին՝ ուղղված հայերին:

Բայց դա դեռ սկիզբն էր, և հենց այդ պատճառով էլ գիշերը խաղաղ է անցնում, ինչը, նրանց վկայությամբ, մի տեսակ հույս է ներշնչել, որ այդ ամենը, պարզապես, սխալմունք է, և որ ամեն ինչ շուտով կպարզվի:

«Հարազատների զգուշացումներին, անգամ, թերահավատորեն էինք վերաբերվում, որովհետև գիտեինք, որ ոչ մի վատ բան չէինք արել, և հենց այնպես ինչո՞ւ պիտի մեր ազգերի հարևանները հարձակվեին մեզ վրա», - պատմում է Ռոմանը:

Հաջորդ առավոտյան ընտանիքի հայրը՝ Ալեքսանդր Թովմասյանը, որ աշխատում էր քիմիական գործարանում, սովորականի պես գնում է աշխատանքի: Մեկ ժամ չանցած, վերադառնում է. նրա խոսքերով՝ գործարանի մոտ իրենց տնօրենը (ազգությամբ՝ թուրք) ետ է դարձնում նրան՝ չցանկանալով կրել իր բազմամյա աշխատակիցների սպանության պատասխանատվությունը:

«Մորեղբայրս, որ նույնպես աշխատում էր քիմիական գործարանում, զանգահարեց մեզ և ասաց, որ տանից դուրս չգանք ու սպասենք իրեն: Շատ չանցած նա եկավ մեր ետևից և մեզ տարավ իր տուն: Այնտեղ էին հավաքվել նաև մեր բոլոր բարեկամները: Հիշում են, որ տղամարդիկ ասում էին, որ անպայման կպաշտպանվեն, եթե ազգերիները հարձակվեն իրենց վրա», - պատմում է Ռոմանը:

Այդ ընթացքում ազգերի հրոսակախմբերը հարձակվում են հայերի բնակարանների վրա և, զազամաբար խոշտանգելով նրանց, սպանում: Նրանք դիմում էին ցանկացած միջոցի, որպեսզի պարզեն հայերի բնակության վայրերը: Ռոմանի վկայությամբ՝ նրանք դրամ էին տալիս երեխաներին, որ վերջիններս ցույց տային հայերի տները:

«Հայտնի չէ, թե որքան հայ ընտանիքների կարողացան ոչնչացնել նրանք, և էլի քանի հազար հայեր կկոտորվեին, եթե ռուսները չմտնեին քաղաք և չպաշտպանեին մեզ», - ցավով ասում է Ռոմանը:

Եվ իսկապես, մարտի 2-ի լույս 3-ի գիշերը Ռյազան քաղաքի դեսանտային 10 հազարանոց ջոկատը իջեցվում է

քաղաք: Երկու օր անց ողջ մնացած հայերին ռուս զինվորականները տեղափոխում են մի անվտանգ վայր, որը շրջապատել էին ռուս դեսանտայինները, նրանց մեջ են եղել նաև ազգերիների փոքր խմբեր:

«Հիշում են, որ դա մի հսկա ակունք էր՝ բարձր պատերով, և մի փոքր աղմուկը տարածվում էր ողջ շենքով մեկ: Ներս մտնելով՝ բոլորս սարսուռ ապրեցինք. սահմնելեցուցիչ տեսարան էր. ներսում տարբեր տարիքի մարդիկ խելացնոր լաց էին լինում՝ կորցրել էին հարազատներին: Գրեթե բոլորը վիրավոր էին: Դա մղձավանջային իրականություն է, մի տեսարան, որ մինչև հիմա կանգնած է աչքերիս առաջ:

Ամենասարսափելիին վախն է, մահվան սպառնալիքի վախը, որն իր դրոշմը թողեց բոլորիս դեմքերին ու աչքերում: Այդ ամբոխի մեջ առանձնանում էր մի ծերունի, որը լաց էր լինում՝ շարունակ կրկնելով, թե իր ձեռքերով է սպանել իր տղային...: Մեր հարցին, թե ինչո՞ւ է այդպես ասում, պատասխանեց, թե ինքը դարբին է, և իր տնօրենը (ազգությամբ՝ թուրք) մի շաբաթ առաջ իրեն պատվիրել էր պատրաստել երկաթե սրածայր գործիքներ, իբր թե իր մոր շիրիմի պատրաստման համար: Եվ նա մոտ հազար հատ մմանատիպ գործիքներ է պատրաստել:

Իսկ հետո՝ իր աչքերի առաջ, իր ձեռքերով սարքած գործիքներով սպանել են իր տղային», - ահա թե ինչ է հիշում Ռոմանը իր մանկությունից:

Ազգերիների մեջ հայերը ճանաչել են նախկին բանտարկյալներին: Հետո պարզ է դառնում, որ տեղի ներքին գործերի նախարարության աշխատակիցները բանտերից ազատել են բոլոր բանտարկյալներին, զինել նրանց և ուղարկել խաղաղ հայ բնակչության դեմ: Իսկ դեսանտային ջոկատի ռուս զինվորները անելանելի դրության մեջ են հայտնվել: Էդգարի խոսքերով՝ նրանք նույնպես լուրջ վնասվածքներ են ունեցել: Միայն հետո են իմացել, որ տեղի «հայերին իբր պաշտպանելու» խորհրդային իշխանության այդ գործողությունները ձևական բնույթ են կրել: Ռուս զինվորները գրեթե անգեն հայտնվել են զազազած թուրքական խուժանի դեմ, քանի որ նրանց զենքերը մարտական չեն եղել:

Հայերն ակունքում մնացել են մինչև մարտի 8-ը, իսկ մարտի 10-16-ը ողջ մնացած բոլոր հայերը տեղափոխվել են Հայաստան: Այսպես կարողացել են փրկվել շատ ընտանիքներ, որոնք այժմ բնակություն են հաստատել Հայաստանի տարբեր մարզերում: Ռոմանը պատմում է, թե ինչ վայրագություններ են տեսել և թե բարեկամներից ինչ էր են իմացել: Երբեք չեն մոռանա այդ սարսափելի օրերը. Սունգայիթի պողպատածուլման գործարանում փետրվարի 28-ի լույս մարտի 1-ի գիշերը հսկա վառարանների մեջ այրել են այդ պահին աշխատող բոլոր հայերին: Բազմաթիվ դիակներ են տեսել ծովի մեջ...

Հայտնի է նաև, որ այդ ամբողջ խռովությունը սկսվել էր մի խաբեությանմբ. իբր թե հայերը Ղափան քաղաքում մի ազգերի կնոջ են բռնաբարել: Եվ սա էլ հիմք համարելով հարձակվել են խաղաղ հայ բնակչության վրա...:

Ինչևէ, կարևորն այս պարագայում այն է, որ Թովմասյանների ընտանիքը փրկվել է, և հիմա նրանք ապրում են Գյումրիում: Եվ կարելի է ասել, որ ազգերիներն իրենց ծրագիրը ինչ-որ մասով կարող են չիրագործված համարել: Սակայն հուսանք, որ Սունգայիթյան եղեռնագործությունը և նրա կազմակերպիչները անպատիժ չեն մնա:

ԱՆՈՒՇ ՀԼՂԱԹՅԱՆ

ԱԿԱՆԱՏԵՍԻ ՎԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ավելի քան 50 տարիների ընթացքում, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, Վերծինե Սվազյանն իր անձնակազմի նախաձեռնությամբ և արևմտահայի արյան կանչով, ամձամձիռ ու հետևողական պրպատումներով Հայաստանի Հանրապետության շրջաններից և հայ ափյուրքի տարբեր համայնքներից (Հունաստան, Ֆրանսիա, Սիրիա, Լիբանան, Եգիպտոս, Կանադա, ԱՄՆ, Թուրքիա) գրի է առնել, ձայնագրել, տեսագրել և ուսումնասիրել ժողովրդագիտական նյութեր և հատկապես Հայոց ցեղասպանությունը վերապրած ակնատես վկաների պատմած հուշերն ու նրանց հաղորդած պատմական բնույթի երգերը (հայերեն և թուրքալեզու), որոնցից յուրաքանչյուրը ոչ միայն պատմաճանաչողական, փաստավավերական, այլև՝ իրավաբանական արժեք ու ապացուցողական նշանակություն ունի Հայ դատի արդարացի լուծման և Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման գործում:

Ստորև ներկայացնում ենք նրա գրառած 700 վկայություններից ՄԿՐՏԻՉ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆԻ (ծնվ. 1910 թ., Տիգրանակերտ) պատմած հուշը, որը մեջբերվում է Վ. Սվազյանի «Հայոց ցեղասպանություն. Ակնատես վերապրողների վկայություններ» (Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2000, հուշ թիվ 128, էջ 242-244) գրքից:

Վերծինե Սվազյանի բազմամյա գիտական գործունեությունը 2006թ. արժանացել է «Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործում նշանակալի ավանդ ներդրելու» համար ՀՀ Նախագահի մրցանակին, որը նա ամբողջությամբ տրամադրել է վերոհիշյալ ստվար գրքի անգլերեն և թուրքերեն թարգմանություններին:

Խմբագրության կողմից

Սկրտիչ Կարապետյան

Ի ս կ ա կ ա մ Տիգրանակերտը Ֆարդինն է, որը քսանհինգ կիլոմետր դեպի Արարատյան դաշտի կողմն է: Մեծն Տիգրան թագավորի պալատը էնտեղ է եղել, բայց երկրաշարժի պատճառով խորտակվել է:

Տիգրանակերտեն կերևար Արարատ լեռը: Հոնտեղեն կանցներ Տիգրիս գետը: Մենք բնիկ տիգրանակերտցի ենք: Ես ամեն ինչ լավ կհիշեմ, մանրամասնությամբ: 1915թ. հանկարծակի մեզ քաղաքացիներ: Ես շատ փոքր էի, բայց կհիշեմ՝ որքան ժողովուրդ կար Տիգրանակերտի մեջ, հանեցին դուրս: Քեռիս, որ տասնհինգ տարեկան հազիվ կար, ինձ վերցրեց ուսերին: Մայրս ալ պուճուր եղբորս գիրկն առած, քայլում էր: Սրանք հիշում են լավ: Մեծ եղբայրս՝ Նշանը, որ ինձմե վեց տարով մեծ էր, ան ալ քայլում էր մեծ մորս ձեռքը բռնած: Քայլելու ժամանակ մեզի խփում էին զավազանով, մտրակով և սուրերով: Վերջապես էկանք, հասանք Դեր Ջորի անապատի վերևի մասը՝ Մերդին քաղաքը, որտեղ գնացքը կուզար, Հալեպ կերթար: Անտեղ մեզ իջեցուցին, կանաչ դաշտ էր: Ներքևը ձոր կար: Մեզ՝ փոքրերիս, ջրկեցին, իսկ մեծերին՝ տարին ձորի կողմը հերթ կայնեցրին. երեք-չորս հարյուր հոգիի չափ մեծեր էին, այդքան ալ երեխաներ էին: Ուրեմն, մեզ՝ երեխեքիս, կանաչ դաշտի վրա նստեցրին. մենք չգիտենք ինչ պիտի ըլլա...

Մայրս, իր հերթը խախտելով, գալիս էր մեզի համբուրում, համբուրում, գնում էր: Մենք՝ ես, մեծ եղբայրս և փոքր եղբայրս, որը մեկ տարեկան էր, հեռվից տեսնում էինք մի շարան կանայք հերթի մեջ շարժվում են. մեր մայ-

րը անոնց մեջն էր: Տունեն, երբ էլանք, մեր մայրը ազգային տարազներով էր թավիշ, ոսկեկար հագուստներով, գլուխը զարդարված էր ոսկեդրամներով, վիզը ոսկե շղթա կար, հագուստներուն մեջը երկու կողմը քսանհինգ-քսանհինգ ոսկի էր կարած՝ գաղտնի...

Վերջին անգամ, երբ մեր մայրը էկավ մեզի խենթի պես համբուրեց, կհիշեմ, արդեն միայն տակի ձերմակ ներքնազգեստով էր. ոչ զարդ կար, ոչ ոսկի, ոչ ալ թավիշե հագուստները...

Մենք՝ երեխեքս, բանից անտեղյակ ենք: Էնտեղ բաներ մը կատարվում են, բայց չգիտենք ի՞նչ է կատարվում: Դու մի ըսեր՝ հերթով բոլորի հագուստները հանում էին, մի կողմի վրա շարում, բոլորին մերկացնում էին, կացինով գլուխները կտրում, նետում էին ձորը:

Մայրս վերջին անգամ էկավ մեզի համբուրեց, զնաց: Ամեն անգամ գալուն պահակին մի դեղին ոսկի կուտա եղեր, որ մեր մոտ գա, իր երեք փոքր երեխեքին տեսնելու, մեզի համբուրելու: Էդ միջոցին, որ մայրս մեզ մոտ էկավ վերջին անգամ մեզ համբուրելու, մեկ փաթեթը մը էլավ, դու մի ըսեր, զինված պարսիկները էկան էդ թուրք ժանդարմներին սկսան կոտորել: Եվ մեզի՝ բոլորիս, ազատեցին: Մեզ՝ երեխեքիս, հետ նաև մայրս և մի քանի մեծեր, որոնց հերթը դեռ չէր հասած:

Էդ ժամանակ պարսից շահը հրաման է արձակել, որ ով որ մի հատ հայ բերի՝ ըլլա երեխա, ըլլա մեծ, թե փոքր՝ մեկ կարմիր ոսկի կստանա իրմէ՝ մարդ գլուխ: Ես պարսիկ զինվորները մեզի հավաքեցին, որ տանեն Պարսկաստան. շահին հրամանը պիտի կատարեն: Էկան, որ տանեն մեզ, շարքով շարեցին: Էդ միջոցին մի փառավոր ծերուկ, մորուքը ծունկերին հասնող մարդ մը էկավ. անոր անունը շեյխ Աբդըլ ազըր Գեյլանի էր: Էկավ պարսիկներուն ըսավ. - Ես կանանց մեջ դերձակ չիկա՞:

Մայրս, որ հմուտ դերձակ էր, ըսավ. - Ես դերձակ եմ:

Փառավոր շեյխը ըսավ. - Աղջիկս, աս երեխաներուն ո՞ւր կտանիս, արի վրաններու մեջ ման արի, Դեր Ջորի շրջակայքում բնակվող արաբ կանանց հագուստ կկարես, անոնք քեզ ցորեն, ուտելիք կուտան. հետո շուռ էկավ դեպի պարսիկ զինվորների մեծավորի կողմը, ըսավ. - սրանց ամեն մեկի համար մեյ-մեկ ոսկի պիտի առնեիր չէ՞ շահից, ա՞ռ. - ըսավ, հանեց չորս ոսկի տվավ, մեզի ազատեց:

Էն փառավոր շեյխը մեզի տարավ վրանների մեջ և ըսավ իր մարդոցը. - Եթե սրանց մազից մեկ թել պակսի, ձեր գլուխը կկտրեն:

Մամաս կերթար վրանների տակը արաբ կանանց կար կկարեր, ուտելիք կբերեր: Մի կերպ կապրեինք: Փիշերները մեզ հետ կպառկեր կոնակի վրա. փոքր եղբորս կուրծքին վրա կոցներ, որ կաթ ուտի, արդեն կուրծք ալ չէր մնացած, որ ուտեր, խեղճ մայրս, թևերը բացած, խաչվածի պես կպառկեր՝ մեկ թևին իմ գլուխը, մյուս թևին՝ մեծ եղբորս գլուխը, պոստիկն ալ՝ կուրծքին վրա, որ մի բան չպատահի: Քանի որ չէր վստահում ոչ մեկին, աչքը վախեցած էր արդեն: Մայրս շատ գեղեցիկ կին էր, օր մը էս շեյխի եղբայրը կսիրահարվի մորս: Մայրս՝ կիրաժարվի: Նա կասի. - Եթե չհամաձայնես, քո երեխաներին պիտի սպանեն:

Մայրս ըսավ. - Սպանե՛, միևնույն է, քեզ չեմ ուզի:

Այդ միջոցին մի մարդ գնաց լուր տվավ շեյխին: Շեյխը էկավ, ըսավ. - Սրիկա՛, ի՞նչ ես ուզում, ես սրանց բարիք արեցի մեղքացա, չորս ոսկի տվի ազատեցի, որ դուն սպանե՞ս: Ուրիշ աղջիկ չիկա՞, որ ամուսնանաս: Հանեց ատրճանակը՝ թախ-թախ-թախ, մեր այքի առջև սպանեց իր եղբորը:

Արդեն մայրս շատ միհարցել էր, կուրծքը ցամքել էր, պոստիկ եղբայրս

չդիմացավ՝ մեռավ: Լաթ մը չիկար, որ փաթաթեի՞նք մեջը, թաղեի՞նք: Մայրս իր ներքնաշորը պատռեց, մեջը ուլորեց, հողի մեջ թաղեցի՞նք:

Հոն բավականին մնացի՞նք՝ մինչև 1918 թիվը, մինչ այդ՝ ներում էկավ, որ ամեն մարդ, ով կուզե, թող վերադառնա իր երկիրը: Մայրս մեկ հատ ուղտ մը առած էր, ադ ուղտը ծախեցի՞նք, մի հատ էլ առի՞նք, մեր ունեցած-չունեցածը վրան դրի՞նք, մայրս ալ վրան նստավ, ելանք ճամփա դեպի Մերդին: Մերդինի ճանապարհին մամաս մեզի քովը կանչեց, ծնկի եկավ փոսի մը վրա, որուն մեջը շատ մը մարդկային ոսկորներ կային, հանեց, համբուրեց, մենք բան չհասկացանք, ըսինք. - Դա յե՞, ալչի՞ յա (մա՛յր, այս ի՞նչ է), - հարցրի՞նք քրդերեն, քանի որ մենք հայերեն խոսիլը մոռցրել էինք:

Մամաս ըսավ. - Ասոնք մեր քույրերուն և եղբայրներուն մշխարներն են:

Վերջապես ադ էշով բարձրացանք Մերդին, որտեղեն գնացքը գնում էր Հալեպ: Էդ միջոցին մեզ հայտնեցին, որ ամերիկացիները էկած են, հայերուն կօգնեն: Մենք արդեն մարդկութենեն դուրս էլած էինք՝ մազերնիս երկարած, վրանիս կարգին հագուստ չիկա: Մեզի ըսին տանե՞նք ձեզի Ամերիկա:

Մայրս խելացի կին էր, բայց այդտեղը սխալվեց, հրաժարվեց: Երթալի՞նք նե, գոնե մարդ կդառնայի՞նք: Բայց մայրս պատճառ ուներ հրաժարվելու: Քանի որ չարչիների միջոցով իր եղբորը գտել էր, որը Տիգրանակերտում մեր տունը կարգի էր բերել ու ան ալ գալու էր Մերդին՝ մեզ դիմավորելու:

Մեկ ալ տեսանք՝ մայրս համբուրվում է մեկու մը հետ: Գացի՞նք, տեսանք հորեղբորս տղան էր, Տիգրանակերտեն էկել էր, պիտի գնար Հալեպ, պատահաբար մեզ էր հանդիպել: Նա գնաց իր տոմսը փոխեց, մեզ ալ էշով տարավ, Տիգրանակերտի խանը իջանք: Մամաս տվավ երկու դուրուշ, ըսավ. - Գնա՛, Մարտիրոս, (որի անունը Սուլիան էր էին դարձրել արաբները), գնա, ըսե եղբորս՝ քույրդ եկել է, թող գա:

Տղան գնում տեսնում է՝ քեռիս մանգաղն է տաշում: Մենք նստած հաց, խաղող էինք ուտում Տիգրանակերտի խանին մեջը: Ողորմած քեռիս էկավ, մեզ գտավ: Քեռիս գլխաբաց, ոտքերը բոբիկ վազել, էկել էր մեզ գտնելու: Եղբայրս ճանաչեց քեռուս: Ալ նկարագրելու՝ բան չէ: Առավ մեզի, մորս հետ, տարավ իր տունը:

Մայրս շատ ջահել մեռավ: Ես քնած էի. առել, տարել, թաղել են, հե՛չ չեն էլ իմացել:

Մինչև 1923 թիվը Տիգրանակերտ մնացի՞նք: Մայրս արդեն չիկար: Քեռիս երեք երեխայով մնաց շվարած: Արդեն կնոջը թուրքերը աքսորում սպանել էին: Քեռիս ստիպված նորեն ամուսնացավ: Շատ լավ հարս մը բերավ: Ան մե-

զի հարազատ զավակներուն պես նացեցավ...

Արդեն քեմալականները էկան, մենք ստիպված էինք դուրս գալ Թուրքիայեն: Քեռիս գաղտնի գնաց, որ Հալեպ էրթալու ճար գտնա: Բայց ճանապարհին տեսնում են նրան, քանի որ աչքը շիլ էր, ճանաչում են: Քանի որ ինքը լավ երկաթագործ վարպետ էր և երկրին պետք էր, կոմանդորը ըսեր է. «Դու մեզի պետք ես, ո՞ր ես գնում»: Բռնում են, շղթաներով ետ բերում: Բայց քեռիս չհանգստացավ, պասպորտ հանեց, մենք ալ քեռուս հետ գնացի՞նք Հալեպ:

Հալեպում մեկը էկավ քեռուս ըսավ՝ ես տղային տուր, տանեմ խոզերս արածացնի: Հոն քիչ մը մնացի: Վերջը լսեցի, որ հորեղբորս դեմիրյուլը (Նկատի ունի Բեռլին-Բաղդադ երկաթուղու կառույցը - Վ.Ս.) տարել էին, աշխատացրել էին ու վերջը ալ սպանել: Հոն սպանվել էին նաև հայրս ու մեծ քեռիս:

Գացի հորեղբորս այրի կնոջը գտա, բայց նա էլ երեխաներով ծանրաբեռնված էր, ինձ տարավ որբանոց: Որբանոցին մեջը ութսուն հոգի էին քառասուն տղա, քառասուն աղջիկ: Ես որբանոցին գետի՞նք կլվայի: Օր մը եկավ հորեղբորս կինը, ըսավ՝ ախպարդ Ֆրանսա կերթա: Ես զարմացա, ջրի դուլը ձեռքես ինկավ: Ախպերս էլավ, Ֆրանսա գնաց: Հոն ալ շա՛տ առաջ գնաց, քանի որ մենք ընտանիքով լավ երկաթագործ վարպետներ էինք, ան ալ Ֆրանսայի մեջ շեֆ կոմպանիոն եղավ:

Վերջը որբանոցին խոզապահը դարձա: Խոզերը կտանեի արածացնելու: Երբ պետք ըլլար, կհավաքեի, ախու կտանեի: Իսկ օրվա մեջ կելլայի ծառի մը վրա, կերգեի: Ներքևից գլուխնիս թանով կճուճ դրած սևազգեստ կիներ էին գալիս: Օր մը ասոնցմե մեկը իմ երգած երգիս պատասխանեց: Ես իջա ծառեն, ըսի. - Ո՞վ ես դուն:

Ըսավ. - Ես Գևորգ Չավուշի քույրն եմ:

Ես վազեցի, Գևորգ Չավուշին լուր տվի. - Գևորգ Չավուշ, քույրդ հոս է:

Ան վազեց, էկավ, արդեն սև հագած արաբ կնիկները գնացել էին: Փնտրեցի՞նք, շուկան, խաները՝ չիկա: Ես նորեն շարունակեցի խոզերը արածացնել, ծառի վրա ելլել, երգել: Քանի որ գիտեմ, ան սևեր հագած աղջիկը գա նե, պիտի ինձի պատասխանե իմ երգովս: Օր մըն ալ եկավ, բարձր պոռացի. - Գևորգ Չավուշ, ան է քույրդ: - Գևորգ Չավուշը վազեց, էկավ: Ան կքաշե աղջկան ձեռքը, քովի կնիկը կքաշե աղջկա մյուս ձեռքը: Մի կողմեն՝ արաբ կնիկը կքաշե, մյուս կողմեն՝ եղբայրը: Գևորգ Չավուշը առավ քրոջը, տարավ: Մի հատ խփեց արաբ կնոջը, որը ուզում էր ադ հայ աղջկան իր եղբորը հետ ամուսնացնել:

Հաջորդ օրը արաբները հավաքվե-

ցան, բայց Գևորգ Չավուշը զինվորական էր, արաբ զինվորների Քոռոք խանի մեջ կծառայեր, էկավ ըսավ արաբներին. - Հիմա գնդացիորդ կբերեմ, բուրիդ կջնջեմ:

Ասոնք վախցան, փախան: Աղջիկը մնաց եղբոր մոտ: Ես վերադարձա Հալեպ: Լսեցի, որ ախպերս կուզե ինձի տանել Ֆրանսա: Օր մը հանդիպեցի իմ որբանոցի ընկերներուս, որոնք ուսանելու պիտի երթային Ֆրանսա: Սպասեցի, որ եղբայրս պասպորտ դրկե, չղրկեց: Ադ ընկերներս գնացին Ֆրանսա, ետ եկան՝ քանի որ փախստական էին գնացած: Ես չուզեցի փախստական երթալ, մնացի, հետո անցա Բեյրութ: Բեյրութ ամուսնացա, 1947 թվին ընտանիքով եկա Հայաստան: Երևանում Կիլիկիայում, տուն շինեցի: Լավ, փորձված վարպետ էի, Մատենադարանի, Երևանի գինու գործարանի մառանի, Հանրապետության հրապարակի և այլ մեծ շենքերի պատուհանների մետաղյա գեղեցիկ վանդակապատումները իմ ձեռքի գործերն են: Ես շատ հարգված ու փորձված երկաթագործ վարպետ էի:

Օր մը սև մեքենա մը եկավ կանգնեց մեր աշխատանքին տեղը: Մարդ մը եկավ դիրեկտորի կաբինետում նստեց, ինձ կանչեցին: Այդ մարդը ինձ ըսավ. - Դուք Ֆրանսա եղբա՛յր ունիք:

Ըսի. - Այո՛:

- Պետք է հրաժարվի՞ք, թե չէ՛ վատ կլինի: Չեր անկետայի մեջ պետք է գրեք՝ արտասահմանում հարազատ չունեմ:

Ես սկսա մտածել՝ հապա եղբայրս որ լսի, ի՞նչ կմտածե:

- Դուք գիտեք. կան հրաժարվեք, կան սև մեքենան կնստեք: - Ես մայեցի իմ դիրեկտորիս երեսը, ան աչքով ըրավ, որ հրաժարվիմ:

- Լավ. ըսի. - չունեմ եղբայր. մարդը անկետային մեջ գրեց, որ հարազատ չունեմ արտասահմանում: Իբր թե երկինքեն եմ իջած: Քանի որ ես Սիմիստրների սովետին կից արհեստանոցը կաշխատեի, ադ տեսակ պետք է գրվի եղեր: 1949թ. մեկ զիշերվա մեջ հագարավոր հայեր աքսորեցին: Իմ դիրեկտորի մեկ աչքի թաթոնմի շնորհիվ մեր ընտանիքը ազատվեց աքսորեն: Ողորմած քեռիս եմ պարտական իմ նուրբ արհեստը: Ան ինձի տվել էր ոսկերիչի մոտ աշխատելու: Արդեն մեր գերդաստանն ալ երկաթագործ էր: Լավ մասնագետ վարպետ էի, մինչև վերջերս կաշխատեի: Աղջկա՛ Տիգրանուհին, հաշվապահ դարձավ, իսկ թոռներս մեկը պոլիտեխնիկում դասախոս է, մյուսն ալ ասպիրանտ է կոմպյուտերի գծով, շատ ընդունակ երեխաներ են, ես ալ իրենց հետ կապիմ, ողորմած կնոջս մահից հետո իրենց մով կմխիթարվիմ...

ՖՐԻՏՅՈՑ ՆԱՆՍԵՆԻ ՀԱՅԱՆՊԱՍՏ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ֆրիտյոֆ Նանսենը, որպես կրթված մարդ, հանրագիտակ ու հումանիստ, վաղուց գիտեր հայ ժողովրդին, ծանոթ էր նրա եղերական ու հերոսական պատմությանը և մշտապես ու ամբողջ հոգով պաշտպանեց նրան: Բազմախորհուրդ էն նրա խոսքերը. «Ինձ դժվար է հավատալ, որ որևէ մեկը կարող է ծանոթանալ այդ նշանավոր ժողովրդի պատմությանը, առանց խորապես ցնցվելու նրա մեծ ողբերգությունից»:

Շատերի հետ միասին Նանսենը հայ ժողովրդի կյանքին իրագեկ դարձավ ոչ միայն բազմապիսի գրականությամբ, այլև իրական դեպքերի ազդեցության տակ, դեպքեր, որոնք սրտակեղեք էին ու զայրացուցիչ: Խոսքը թուրքերի հայասպան ոճրագործությունների մասին է, որոնք ուժեղացան 19-րդ դարի վերջերից՝ այն ժամանակաշրջանից, երբ լայնորեն ծավալվեց Նանսենի գիտական ու հասարակական գործունեությունը: Այդպիսի նրբազգաց մարդասերը ոչ միայն չէր կարող անտարբեր մնալ Օսմանյան կայսրությունում տեղի ունեցող աներևակայելի վայրագությունների հանդեպ, այլև վճռականորեն դատապարտեց թուրքական «զուլումը»: Դրա կատաղի կիրառողն էր սուլթան Աբդուլ Համիդ 2-րդը, որին Նանսենը անվանեց «արյունարու իրեշ, որը հաճույք էր զգում հազարավոր հայերի ոչնչացումից»:

Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո հաղթական դաշնակիցները նստեցին հաշտության «կլոր սեղանի» շուրջ: Թվում էր, թե նրանք չէին մոռանա իրենց «փոքր դաշնակցին», ինչպես կոչում էին Հայաստանին պատերազմի ժամանակ, սակայն դեպքերն ապացուցեցին հակառակը:

Նանսենը փաստերի ուժով մերկացնում է մեծ տերությունների դիվանագիտական խաղերը Հայկական հարցի շուրջ, երբ նրանք ամեն առիթով օգտագործում էին այն, որպեսզի, ճնշում գործադրելով Թուրքիայի կամ միմյանց վրա, ապահովեին իրենց շահերն ու դիրքերը: Այստեղից էլ նրանց շատ որոշակի գործելակերպը՝ խոսքով ձևանալ բարերար, հանդես գալ մարդկայնության անունից, նույնիսկ բազմապիսի խոստումներ տալ, իսկ գործով կատարել հակառակը՝ հոսեցնել անմեղ մարդկանց արյունը, հարստանալ ու հիփանալ նրանց կյանքի գնով: Հենց այդպես վարվեցին նրանք նաև հայ ժողովրդի հետ, պատերազմի ժամանակ նրան օգտագործեցին որպես թնդանոթի միս, փաստորեն, նպաստեցին հայասպանության թուրքական ծրագրի կենսագործմանը, իսկ հետո էլ բոլորովին «թաղեցին» Հայկական հարցը, անգամ նվազագույն օգնություն ցույց չտվեցին հայ գաղթականներին, որոնք զրկված իրենց հայրենական օջախներից, ցրվել էին աշխարհով մեկ:

Լիովին սահմանազատվելով իմպերիալիստական պետությունների նենգամիտ հաշիվներից՝ Ֆ. Նանսենը ամենայն անկեղծությամբ նվիրվեց հայ գաղթականների վիճակի բարելավմանը: Հայ ժողովրդի պաշտպանության համար նա օգտագործեց իր խոր գիտելիքներն ու անհողորդ կամքը, համաշխարհային հեղինակությունն ու պաշտոնական դիրքը: Միաժամանակ արտասահմանում շփվեց հայ գործիչների ու օտարերկրյա հայասերների հետ և ձգտեց կազմակերպված հունի մեջ դնել Հայ դատի սատարումը, մասնավորապես՝ օգնությունը հայ գաղթականներին: Երբ 1920թ. հուլիսին ժնկում կազմավորվեց հայասերների միջազգային լիգան (մարդասիրական կազմակերպություն), Եվրոպայի ու Ամերիկայի մի շարք երկրների առաջադեմ հասարակայնության ներկայացուցիչների հետ միասին նրա մեջ մտավ նաև Նանսենը և ակտիվորեն մասնակցեց

նրա հայանպաստ գործունեությանը:

Նանսենը սկզբում մեծ հույսեր էր կապում Ազգերի լիգայի հետ: Ազգերի լիգան բազմիցս զբաղվեց Հայաստանով ու Հայկական հարցով, սակայն ապարդյուն, լավագույն դեպքում ընդունվեցին այսպես կոչված «կարեկցական» ու «սփոփանքի» բանաձևեր: Մինչդեռ Նանսենն ուզում էր հավատալ Ազգերի լիգայի գաղափարին և նույնիսկ նրա միջոցով օգտակար լինել հայ ժողովրդին, իսկ երբ դա չստացվեց, նա լցվեց խոր զայրույթով դեպի «աշխարհի տերերը», վեր կանգնեց նրանց քաղաքական ու տնտեսական հաշվենկատությունից և շարունակեց իր հայանպաստ գործը: 1922թ. սեպտեմբերին ժնկում Ազգերի լիգային կոչ արեց փրկարար օգնության ձեռք մեկնել աղետյալներին և ապա ինքը Ֆ. Նոել-Բեկերի հետ մեկնեց Կ. Պոլիս, ուր խնձաված էին գաղթականների զանգվածները և մասսայաբար մահանում էին քաղցից ու հիվանդություններից: Նա կազմակերպեց պարենային ու բժշկական օգնություն և միաժամանակ համապատասխան լիազորություններով (Հունական կառավարության, Անգլիայի և Ֆրանսիայի համաձայնությամբ) հաղորդակցվեց թուրքական իշխանությունների հետ կարգավորելու թե՛ ռազմագերիների և թե՛ գաղթականների գործերը: Չնայած հնարավորությունների ու միջոցների սղության՝ Նանսենը մեծ գործ արեց, բայց նա գոհ չէր արվածի չափից: Այդուհանդերձ, նա չհուսահատվեց, այլ հետևողականորեն շարունակեց իր մարդասիրական գործը և ամեն կերպ օժանդակեց հայ գաղթականների դրության բարելավմանը:

Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժանր հետևանքներից մեկը գաղթականների հոծ ծանգվածներն էին, որոնք օգնության խիստ կարիք ունեին: Նրանց թիվը հասնում էր 3 միլիոնի: Ընդհանուր գաղթականների զգալի մասը կազմում էին հայ փախստականները, որոնք, մահից մազապուրծ, հայրենի հողից վտարված, մի կերպ ապաստանել էին տարբեր երկրներում և, փաստորեն, քարշ էին տալիս իրենց խղճուկ գոյությունը: Ի տարբերություն Ռուսաստանում և Անդրկովկասում ապաստանած հայ գաղթականների, որոնց վիճակը աստիճանաբար բարելավվում էր, կապիտալիստական աշխարհում ապաստանած արևմտահայ գաղթականները գտնվում էին տնտեսական անապահովության և քաղաքական իրավազրկության մեջ: Նրանք հայրենագուրկ էին և չունեին որևէ պետության քաղաքացիության իրավունք, իրենց հպատակությունը հաստատող համապատասխան փաստաթղթեր, սեփական օջախները վերադառնալու արտոնություն կամ հնարավորություն: Նման իրավիճակը գաղթականների դրությունը դարձնում էր դժոխային: Հարկավոր էր շտապ օգնություն և առաջին հերթին գաղթականներին ապահովել համապատասխան անձնական վկայականներով, որպիսիք չէր ուզում տալ բուրժուական ոչ մի կառավարություն: Այդ Գորդյան հանգույցը Նանսենը լուծեց յուրովի՝ սեփական գրչի հարվածով: Նրա համար պարզ էր, որ աշխարհացրիվ գաղթականների կենտրոնացումը իրենց հայրենիքում դժվար ու բարդ գործ է: Անհրաժեշտ էր դիմել կոնկրետ միջոցառումների՝ արտասահմանում նրանց դրությունը գոնե տանելի դարձնելու համար: Նրա առաջին հոգսերից մեկն էր գաղթականներին համապատասխան փաստաթղթերով ապահովելը, որը նրանց կտար ինչ-որ «քաղաքացիության իրավունք» այս կամ այն երկրում: Դրա համար Նանսենի նախաձեռնությամբ 1922թ. հունիսին ժնկում հրավիրվեց հատուկ կոնֆերանս, որին մասնակցեցին այն երկրների ներկայացուցիչները, որտեղ գաղթականներ կային: Վերջիններիս համար նա առաջարկեց սահմանել անձնական վկայական, որն ընդունվեց և պատմության մեջ մտավ «Նանսենյան անձնագիր» անունով: Դա բոլորովին մոր երևույթ էր մարդկության

երկարածից տարեգրության մեջ, անձնագրի նոր տեսակ, որի մեջ այս կամ այն երկրի պետական գինանշանի փոխարեն փակցված էր դրոշմանիշ՝ Նանսենի նկարով և «Ազգերի լիգա» գրությամբ: Այդ վկայականը տրվում էր գաղթականներին երկու լեզվով (այն երկրի, որտեղ ապրում կամ ապրել էր և ֆրանսերեն՝ որպես միջազգային լեզու): Ստացողները դառնում էին «Նանսենականներ», որոնց իրավականությունն ընդունեցին 52 երկրների կառավարություններ:

Նանսենյան անձնագիրը կարելի էր ձեռք բերել 5 ֆրանկ մուծելով, ընդ որում, պետք էր այն ամեն տարի վերանորոգել: Դա բերում էր որոշակի եկամուտ, որը Նանսենյան հանձնաժողովն օգտագործում էր առավել վատթար վիճակում գտնվող գաղթականներին օգնելու համար: Իսկ Աշխատանքի միջազգային բյուրոյին կից ստեղծվեց գաղթականներին աշխատանքով ապահովելու մարմին, որն իր մասնաճյուղերն ուներ տարբեր երկրներում: Դրանք պահանջում էին միջոցներ և Նանսենն անձամբ տրամադրեց 3000 ֆունտ՝ «շրջանառու ֆոնդ» ստեղծելու համար:

Արևմտահայ ազգային պատվիրակությունը 1922թ. դիմում է Ազգերի լիգային՝ փաստաթղթերից զուրկ հայ գաղթականներին ապահովել Նանսենյան անձնագրերով: Արևմտահայ ազգային պատվիրակությունը Գ. Նորատունկյանի գլխավորությամբ մեկնում է Ժնև և դիմում Ազգերի լիգային: Ազգերի լիգայի խորհուրդը 1923թ. սեպտեմբերի 25-ին և 28-ին մանրամասն քննարկում է այդ հարցը, և Նանսենն իր ելույթում ամեն կերպ հիմնավորում է հայ գաղթականներին օգնելու, նրանց անձնագրերով ապահովելու անհրաժեշտությունը: Հայ ազգային պատվիրակությունը խորհրդում բարձրացրեց նաև հիսուն հազար հայ գաղթականներին Հայաստան (Սարդարապատի դաշտ) տեղափոխելու հարցը, բայց այդ ոգով կոնկրետ որոշում չընդունվեց: Պատվիրակության նախագահ Գ. Նորատունկյանը 1923թ. հոկտեմբերի 5-ին նշեց, որ Ազգերի լիգան կատարել է «մեր խնդրանքը» և որոշումներ ընդունել հայ գաղթականների իրավական դրության և հիսուն հազար հոգու Հայաստան ուղարկելու մասին:

Հակառակ հայ ազգայինների դյուրահավատության դաշնակիցները չգբաղվեցին հայ գաղթականների վիճակի բարելավմամբ, բայց չառարկեցին նրանց էլ Նանսենյան անձնագրեր տալ: Ինչն ապահովվեց Նանսենի եռանդուն ջանքերով: Վերջապես, Ազգերի լիգայի խորհուրդը 1924թ. հունիսի 12-ի որոշմամբ հաստատում է «Նանսենի նախաձեռնությունը՝ ինքնության վկայագրեր տալ հայ գաղթականներին» և դիմում է Ազգերի լիգայի անդամ-պետություններին ու «մյուս շահագրգիռ կառավարություններին» դրա-

կանորեն լուծելու այդ հարցը: Սեպտեմբերի 9-ին Նանսենը զեկուցում է, որ բազմաթիվ պետություններ իրենց համաձայնությունն են տվել հայ գաղթականներին ապահովել «ինքնության վկայագրերով»:

Նախատեսվում էր Նանսենյան անձնագրեր տալ բոլոր հայրենագուրկ հայ գաղթականներին, իսկ խիստ կարիքավորները պետք է ստանային ծրի: Բայց այս հարցում էլ առկա էր խզում բուրժուական կառավարությունների խոսքի ու գործի միջև: Նախ՝ նրանք հայերին Նանսենյան անձնագրեր դժվարությամբ էին տալիս, երկրորդ՝ ստացողները ավելի շուտ ունեին սոսկ «մշակ» լինելու իրավունք և հեռացված էին տվյալ երկրի կյանքից ակտիվորեն մասնակցելուց, երրորդ՝ բուրժուական իշխանությունները ցանկացած ժամանակ կարող էին հաշվի չնստել այդ «անձնագրի» հետ կամ հարուցել հազար ու մի խոչընդոտ:

Նանսենյան անձնագրերը զգալիորեն թեթևացրին գաղթականների դրությունը, սակայն «Նանսենականները» չէին համարվում լիիրավ քաղաքացիներ: Անշուշտ, գաղթականների այդ վիճակի համար Նանսենը բոլորովին մեղք չունեց: Ընդհակառակը, նա ամեն ինչ արեց նրանց դրությունը թեթևացնելու համար: Դրան էր ծառայում նաև Նանսենյան անձնագիրը, որից օգտվեցին բազմահազար հայ գաղթականներ աշխարհի տարբեր երկրներում:

Ֆ. Նանսենը ոգեշնչվել էր նոր Հայաստանով, ուր եղավ 1925թ.: Նա մի ամբողջ գիրք է նվիրել հայ ժողովրդի պատմությանը («Հայաստանում»), նկարագրել նրա ողբերգական ու հերոսական ուղին, բացահայտել հայ մշակույթի տեղն ու դերը համաշխարհային քաղաքակրթության մեջ, անդրադարձել առավել սուր քաղաքական խնդիրներին, դատապարտել օտարերկրյա գավթիչների դաժան տիրապետությունն ու անլուր հալածանքները, մերկացրել արևմտյան կառավարողների կեղծ խոստումներն ու նեղգամիտ դավերը:

Հայ ժողովուրդը միշտ հաստուկ գործվանքով է հիշում առաջավոր մարդկության առաքյալին: Հայացք ձգելով Ֆրիտյոֆ Նանսենի կյանքի հերոսական ուղուն և ամփոփելով նրա բազմաբեղուն գործունեության արդյունքները, գիտական խիզախումներն ու մարդասիրական սխրանքները՝ չի կարելի չտեսնել մի բարի ու իմաստուն դյուցազմի, որը մարդկության և՛ ծառան էր, և՛ տիրակալը: Այո, Նանսենի կյանքը մարդկային սխրանքի հիմն էր, և նրա անունը մշտապես ջերմացնում է մարդկանց սրտերը, կամրջում ժողովուրդներին...

ԱՐՇԱԿ ԳԱՐԻԻԵԼՅԱՆ

ՋՈՆ ԷՎԱՆՄԵՆ ԱՌԱՋԻՆ ԱՆԳԱՄ ԽՈՍՈՒՄ Է ԻՐ ՓՈՐՉԱՌՈՒԹՅԱՆ ՍԱՄԻՆ

«Երբ ես 1915-ի իրադարձությունները կոչեցի իրենց պատմական ճշգրիտ բառով՝ ցեղասպանությամբ..., գիտեի՝ ինչ եմ անում և ինչ հետևանքներ կարող էր ունենալ իմ կարիերայի համար: Որոշումը ամբողջովին իմն էր, ոչ ոք չի ստիպել ինձ և ես շարունակում եմ մնալ իմ կարծիքին: Դրա պատասխանատվությունը ստանձնել եմ, վճարել գինը և այսօր ազատ եմ...»

Բոլորս գիտակցում ենք, որ ճշմարտության հասնելն ու սահմանումներ տալը հեշտ չեն լինում: Ավելի քան 90 տարի առաջ կատարված իրադարձությունները մեկնաբանելիս՝ չպետք է առաջնորդվենք մեր տեսածով, այլ նրանց վկայություններով, ովքեր ականատես են եղել այդ բոլորին, ինչպես Հենրի Մորգենթաուն և հյուպատոս Լեսլի Դեյվիսը: Մենք պետք է առաջնորդվենք դիվանագիտական արխիվների և վերապրածների հիշողությունների փաստական իրողություններով:

Դժբախտաբար, այդ իրողությունը, որ մեզ հստակորեն ասում է, որ 1915-ի կատարվածը ցեղասպանություն էր, ամենուրեք ազատ չէ այսօր պայքարելու կեղծ պնդումների դեմ: Ցեղասպանությունը ժխտելու մի երկրի պաշտոնական քաղաքականությունը խոչընդոտ է ճշմարտության որոնման գործընթացին:

Բայց երբ Հայաստանի դեսպան նշանակվեցի, դեմ-հանդիման եկա Հայոց ցեղասպանության դժվարին խնդրին: Այժմ գիրք եմ գրում մտավոր զարգացման այն ուղու մասին, որ անցել եմ Հայաստանի, հայերի և ցեղասպանության մասին ոչինչ չիմանալուց դեպի այն կետը, երբ ես պարտավորված զգացի բարձրաձայն հակառակվել կառավարության քաղաքականությանը: Հուսով եմ, իմ փորձառությունը կօգնի ուրիշներին, նաև նրանց, ում ազգանունները, ինչպիսին իմը, չեն վերջանում «յան»-ով, հասնելու նման եզրակացության: (20. 03. 2007թ., «Հայաստանի Հանրապետություն»)

ՊՄՈՒԼ ՌՈՐԲՄ

Գերմանական քաղաքական և հասարակական գործիչ

Գերմանա-հայկական ընկերության նախագահի տեղակալներից: Գրել է մի շարք աշխատություններ՝ նվիրված Մերծավոր Արևելքում Գերմանիայի քաղաքականությանը, որոնցում զննահատել է Արևմտյան Հայաստանի նշանակությունը Գերմանիայի տնտեսական և քաղաքական շահերի տեսանկյունից: «Բաղդադի երկաթուղի» (1902թ.) աշխատության մեջ հիմնավորել է այդ շինության նշանակությունը Մերծավոր և Միջին Արևելքում Գերմանիայի նվաճողական քաղաքականության դիրքերից, նշել Արևմտյան Հայաստանով այն անցկացնելու նպատակահարմարությունը, որը կնպաստեր այդ տարածաշրջանում Գերմանիայի ազդեցության ամրապնդմանը: Ռորբախը գրել է. «Նա ով տիրում է Հայաստանին, անմիջականորեն տիրում է ինչպես Փոքր Ասիայի արևելյան մասին, այնպես էլ Միջագետքին» («*Äiείa è ääðiäñēäy ïēēðēēä*», 1915, և. 63): Ընդգծելով այն կարևոր նշանակությունը, որ ուներ Հայաստանը Օսմանյան կայսրության համար, Ռորբախը շեշտել է, որ «Թուրքիան թե քաղաքական և թե ռազմական առումով կկորցնի իր կենսունակությունը հենց որ կորցնի Հայաստանը, հատկապես եթե այն կորցնի հոգուտ Ռուսաստանի» (նույն տեղում, էջ 62): **Ելնելով դրանից՝ Ռորբախը դեմ էր Արևմտյան Հայաստանի անկախությանը, պաշտպանել է այդտեղից հայերի տեղահանության մասին Թուրքիայի իշխող շրջանների ծրագրերը: Նշել է, որ «Արևմտյան Հայաստանից պետք է դուրս անել բնիկ հայերին», իսկ նրանց տեղում բնակեցնել Թրակիայից և Ռուսաստանից բերված մահմեդականների: Եթե այդպես վարվեին, ապա Հայաստանը մեկ հարվածով կարկվեր Ռուսաստանի ձեռքից»:** Ռորբախը առաջարկել է արևմտահայերին գաղթեցնել Միջագետք, ինչը, նրա կարծիքով, կնպաստեր «ճանապարհի տնտեսական զարգացմանը»:

Ս. ԱՏԵՓԱՆՅԱՆ

Գրկ. Die Bagdadbahn, B., 1902; *Äiείa è ääði äñēäy ïïēēðēä*, 1., 1915.

ՀԱՅՈՑ ՆՅՈՒՐՆԲԵՐԳԸ ՄԱՍԱՐԲ

ԻՐԱԳՈՐԾԵՑԻՆ ՀԱՅԵՐԸ

Առաջին համաշխարհային պատերազմում Թուրքիայի պարտությունից հետո երիտթուրք պարագլուխները գերմանական սուզանավով փախան Գերմանիա: 1918թ. դեկտեմբերի 16-ին Օսմանյան կայսրությունը հատուկ դեկրետով դատավորություն սկսեց «Միություն և առաջադիմություն» կուսակցության ղեկավարության դեմ: Թալեաթը, Էնվերը, Ջեմալը, Սայիդ Հալիմը, Նազըմը, Շաքիրը, Ջեմալ Ազմին և մյուսները մեղադրվում էին Օսմանյան կայսրությանը պատերազմի մեջ ներքաշելու, քրիստոնյա (հայ) հպատակների ջարդի և տեղահանության կազմակերպման մեջ: Դատավարությունը տևեց մոտ երկու ամիս՝ 1919-ի ապրիլի 28-ից հունիսի 26-ը: Անգլիական հրամանատարությունը 77 մեղադրյալների տեղափոխեց Մալթա կղզի, որոնց հետագայում փոխանակեց անգլիացի ռազմագերիների հետ: Դատավճիռը հրապարակվեց հուլիսի 5-ին. 31 մեղադրյալներից 4-ը (Թալեաթը, Էնվերը, Նազըմը և Ջեմալը) հեռակա կարգով դատապարտվեցին մահվան, մյուսները՝ տարբեր տարիների բանտարկության: Մալթայում ներկայվածները չհիշատակվեցին անգամ դատավճիռի մեջ: Իթթիհատի շրջանային 36 քարտուղարների նկատմամբ կայացվեց առանձին դատավարություն, որի դատավճիռը հրապարակվեց 1920-ի հունվարի 8-ին: 3 հոգի դատապարտվեց 10, մնացյալը՝ տարբեր տարիների բանտարկության: Փաստորեն, այս ամենը կեղծիք էր: Ուստի, հայ քաղաքական շրջանակները ստիպված էին իրենք պատժել թուրք ոճրագործներին: Միաժամանակ անհրաժեշտ էր մեծ պետությունների հասարակական-քաղաքական շրջաններին բացահայտել հայկական ջարդերում ունեցած այդ երկրների մեղսակցությունը: Հայերը դժգոհ էին նաև Փարիզի հաշտության կոնֆերանսի որոշումներից:

Ահա այսպես, հայերը որոշեցին իրենք իրագործել արդարադատությունը: Հին հունական դիցաբանության վրեժի աստվածուհի Նեմեսիսի անունով էր կոչվում թուրք դահիճներին պատժելու գործողությունը: Նախատեսվում էր պատժել երիտթուրքական «Միություն և առաջադիմություն» («Իթթիհատ վե թերաթե») կուսակցության ղեկավարությունը՝ 1915թ. հայերի ցեղասպանության կազմակերպիչներին: **(Տես նաև էջ 19-ը)**

ՀԱԱԳԱՅԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՏԱՐԱՆԸ ՊԱՏՐԱՍ Է ԴԱՏԵԼՈՒ ԲՈՒՇԻՆ ԵՎ ԲԼԵՆԻՆ

Հաագայի Միջազգային քրեական դատարանը պատրաստակամություն է հայտնել քննելու Բուշի և Բլենի դեռ պատերազմական հանցագործություններում:

Ինչպես հայտարարել է միջազգային դատարանի գլխավոր դատախազ Լուիս Մոներո-Օկամպոն, եթե արաբական երկրները, առաջին հերթին Իրաքը, դիմեն դատարան համապատասխան հայցով, ապա Հաագայի տրիբունալը կզբաղվի դրանց հետաքննությամբ:

Այդպիսի գործերի հետաքննության հեռանկարը գլխավոր դատախազը ընկալում է ոգևորությամբ և պատասխանելով այն հարցին, թե կարող է ինքը պատկերացնել, որ պատերազմական հանցագործությունների մեղադրանքով դատապարտյալի աթոռին կարող են հայտնվել Թոնի Բլենը և Ջորջ Բուշը՝ Մոներո-Օկամպոն ասել է. «Անշուշտ, այդպիսի իրադրությունը լիովին հնարավոր է»:

Նա նշել է, որ արդեն իսկ քննարկել է Իրաքի կողմից համապատասխան հայցի ներկայացումը «Արևմուտքի երկրների դեմ»: Գլխավոր դատախազի խոսքերով, իրաքյան կողմը հայտարարել է, որ «ակտիվ ուսումնասիրում է» այդ հնարավորությունը: Միաժամանակ Մոներո-Օկամպոն կոչ է արել արաբական երկրներին «առավել ակտիվ օգտագործել դատարանի հնարավորությունները» իրենց կողմնորոշումները արտահայտելու նպատակով:

Միջազգային քրեական դատարանը ստեղծվել է 1998 թվականի ամռանը, սկսել է գործել 2002 թվականի կեսերից: Նա սեփական դատական նախաձեռնությունների իրավունք չունի և քննարկում է միայն ազգային պետությունների հայցերը, ինչպես նաև կատարում ՄԱԿ-ի որոշումները՝ հարուցել միջազգային քրեական գործեր:

20. 03. 2007, *Նաեժ* «*Դաճճաճաճաճա*»

«ՆԵՄԵՍԻՍԸ» ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

«Մենք կապասենք Վրեժի դատաստանին և կհավատանք, որ մեր տառապանքն հայկական նոր փոթորիկը պետք է պայթի, և որ այդ վերջինն պիտի ծնին հսկաները, հայ կամքի վրեժխնդիրները, տիտան գորավարները՝ մահացու գիտություններով սպառազեն»:

Գարեգին Նժդեհ

Արշավիր Շիրակյանը ծնվել է 1900-ին, Պոլսում: Դեռ մանուկ հասակից նա հայրական տանը տեսել է հեղափոխական դեմքերի, ինչն էլ պատճառ է հանդիսացել՝ համալրելու ԶԳԴ շարքերը: Արշավիրը հասակ առավ հայ հեղափոխական մտավորականության լավագույն ներկայացուցիչների մոտ, որոնք վճռորոշ ազդեցություն թողեցին նրա հոգեկան ու գաղափարական ձևավորման վրա: Նա իր հեղափոխական գործունեությունը սկսել որպես նամակատար-թղթատար՝ սուրհանդակ, ապա զինամթերք փոխադրող: 1917-18թթ. և զինադադարից հետո զենք փոխադրելու գաղտնի աշխատանքի է լծվում: Ապա իրեն է վստահվում հայանուն դավաճան ու մատնիչ Վահե Իսհանի ահաբեկումը Պոլսում: Գետազայում իր թեկնածությունն է առաջարկում մասնակցելու Եղեռնը կազմակերպող և իրականացնող երիտթուրքերի հանցագործ ղեկավարների ահաբեկման գործին:

Արշավիր Շիրակյան

1921-ի դեկտեմբերի 5-ին Զոնում Արշավիրը նետվում է ընթացող կառքն ու ահաբեկում թուրք վեզիր Սայիդ Զալիմին՝ արևմտահայության բնաջնջման ծրագիրը ստորագրողին:

1922-ի ապրիլի 17-ին (Սբ. Զատիկի օրը), Բեռլինում՝ Թալեաթ փաշայի բնակարանի առջև, Արշավիր Շիրակյանը Արամ Երկանյանի հետ գնդակահարեցին «Թեշքիլաթը մահուսե» կազմակերպության հիմնադիր, «Թուրքիան՝ թուրքերին» գաղափարի ամենամուլեռանդ հեղինակ Բեհաեդդին Շաքիրին ու Տրապիզոնի նախկին նահանգապետ Ջենալ Ազմիրին: Առաջինը հղացել էր հայ մանուկներին Սև ծովում խեղդելու հրեշային ծրագիրը, իսկ երկրորդը՝ իրագործել: Նրանք եկել էին մխիթարելու մեկ տարի առաջ Բեռլինում սպանված թուրք դահիճ Թալեաթի կնոջը: Ահաբեկումը կատարվեց կեսգիշերին, Թալեաթի կնոջ սարսափահար աչքերի առաջ...:

Ժողովրդական վրիժառուն 1923-ին հաստատվել է ԱՄՆ-ում, որտեղ ապրել ու գործել է մինչև մահը՝ 1973 թվականը:

«ՉԱՅԿԱԿԱՆ ՆԻՒՐԵՄՊԵՐԿԸ»

(հ ա տ ու ա ծ)

Եւ յանկարծ վերէն լսուեցաւ կառքի մը դողդիւնը: Մէկէն մարմնէս անծանօթ սարսուռ մը անցաւ, երբ տեսայ հսկայ ձիերը, որոնց բաշերը հովէն կ'ալեծփէին: Կառքին մէջն էր Սայիտ Զալիմը փաշան՝ իր թիկնապահին հետ: Փողոցին միւս ծայրը նայեցայ. Մ. դեռ հասած չէր: Վայրկեանապէս «ցտեսութիւն» ըսի Զելենային, պատուիրելով որ շուտ ներս մտնէ, քանի որ «հայրս» կու գար...:

Ամնիջապէս քայլեցի միւս մայրը, որպէսզի լաւագոյն դիրքով մը ահաբեկումը կատարեմ, բայց քանի մը ակնթարթ ուշացած ըլլալուս, քիչ մնաց ձիերու տակ մնայի. ձեռքս վերցուցի, բռունցքս ցցած. ձիերը խրտչեցան եւ ծառացան: Այդ իրարանցումին մէջ, արագ ոտտունով մը անցայ եւ ցատկեցի կառքին վրայ, կոխելով ոտնատեղին: Մէկ ձեռքով բռնեցի կառքին յեմարանը, քիչ մը երերացի, բայց հաւասարակշռութիւնս կրցայ պահել: Մինչ թիկնապահը կառապանին կը նայէր ու բաներ մը կ'ըսէր, երեւի հասկանալու համար ձիերուն խրտչիլը, Սայիտ Զալիմ փաշային աչքերը հանդիպեցան աչքերուս:

«Երէն», - ըսաւ թիկնապահին:

Այս եղաւ Սատրաղամին վերջին բառը: Աչքերը սարսափով լեցուն էին, երբ ստորճանակիս փողը ուղղեցի աչքունքին եւ փաշան նստած տեղէն տապալեցաւ կառքին մէջ, գլուխը իմ կողմս՝ գրեթէ ոտքերուս տակ:

Կառքը դեռ կ'արշաւէր:

Թեկֆիք Ազմին, առաջին շփոթէն սթափած, ստորճանակ մը հանց ու կը պատրաստուէր կրակել, երբ ստորճանակիս փողը անոր ալ ճակտին ուղղելով, գոռացի թուրքերենով.

«Աք աշաղը, կեպերթիրիըմ (նետէ գէնքը, կը սատկեցնեմ) ...»

Գնազանդեցաւ եւ ստորճանակը կառքէն դուրս նետեց ահաբեկ դէմքով: Ատորճանակիս կոթով այս անգամ սկսայ հարուածել կառապանին կռնակին, պոռռալով իտալերէն.

«Ասրեթա, ասրեթա» (Կեցի՛ր, կեցի՛ր): Խեղճ կառապանը վախէն կը դողար եւ յուսահատական ճիչերով զիս վկայութեան կը կանչէ՝ ըսել ուզելով.

- Տե՛ս, կեցնել կ'ուզեմ, բայց ձիերը չեն կենար:

Կը վերոյիշեմ տակաւին. տարօրինակ ու անհաւատալի տեսարան մըն էր: Ձիերուն խելակորույս վազքը, փաշային կախ ինկած գլուխը, որ կը ճօճէր կառքէն դուրս, սարսափահար թիկնապահը, որ ձեռքերը վեր՝ նստած կը մնար, մոմի պէս խուճապահար կառապանը եւ ես՝ մէկ ոտքս կոխելիք տեղին վրայ եւ միւսը ներս ու ստորճանակը ձեռքս: Ուժգին հովէն վերարկուս կը ծածկէր կռնակիս վրայ, հսկայ թռչունի մը ձեւը տալով ինձի: Այս պատկերը, որ կ'ամբողջացնէր դէմքիս իջած սեւ գլխարկս, անցորդներէն ոմանց երեւակայութիւնը զրգռած էր եւ հետագային ուստիկանական հարցաքննութեան ընթացքին, առիթ տուած էր անոնց ըսելու, թէ սպաննողը ուրուական մըն էր՝ ֆանթօմա...

Նյութերը տպագրության պատրաստեց
ՉԱԿՈՐ ՄԱՆՁՅԱՆԸ

«Մեծ են այն հերոսները, որոնց սխրանքների մասին լսելիս ոչ ոք չի հավատում, որ հնարավոր են նման քաջագործությունները:

«Ես քեզ չեմ մոռացել Հայ ֆիդայի, իմ երակներում միշտ էլ եռալու է քո ցասումից հրագոյն դարձած արյունը: Զո վրեժը՝ իմ վրեժն է:

ՆԱԲԵԿ ԱՌՈՒՍՏԱՄՅԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԻ ԵՎ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ. ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐ ՀԱՎԵՐԺՈՒԹՅԱՆ

Երկրորդ աշխարհամարտից հետո աշխարհում Հայոց ցեղասպանության և սփյուռքահայերի շուրջ ձևավորվեց, մեղմ ասած, տարօրինակ մթնոլորտ: Պատճառները թե ներազգային էին և թե միջազգային: Աշխարհի բաժանվելը երկու հակադիր ճամբարների մասնատեց մաս Սփյուռքը, մասնավորապես, նրա քաղաքական ուժերին: Որոշ վերապահումներով Հնչակյան և Ռամկավար կուսակցությունները վարում էին հորհրդային Միության հետ կապերը զարգացնելու քաղաքականություն, իսկ ՀՅԴ-ն դեմ էր դրան, ինչին նպաստեց մաս այն, որ ցեղասպանության գոհը՝ Սփյուռքը, գործնականում մերժվում էր ոչ միայն թուրքիայի, այլև հորհրդային Միության կողմից:

Ընդ որում, Սփյուռքը միատարր կարգավիճակ չունի: Եթե Մերձավոր Արևելքում մահմեդական միջավայրը սփյուռքահայերին մղեց կազմակերպվելու, ազգային դիմագիծը պահպանելու, ապա Եվրոպայում և Ամերիկայում պատկերը բոլորովին այլ էր: «Սպիտակ ջարդը» մաշում, հյուծում էր հայկական գաղթօջախները:

Իհարկե, Սփյուռքին ծանր կացության մեջ էր դնում մաս այն, որ Մոսկվայի հարկադրանքով հորհրդային Հայաստանը հրաժարվեց Արևմտյան Հայաստանից: Երկրորդ աշխարհամարտից հետո ԽՍՀՄ կառավարությունը բացեիբաց հայտարարեց, թե թուրքիայից տարածքային պահանջներ չունի, ինչը նշանակում էր, որ հորհրդային Հայաստանը պարտադրված էր հրաժարվել Հայկական հարցից և իր պատմական հայրենիքի տարածքների 80%-ից: Որն իր հերթին հարկադրում էր Սփյուռքին վերապահումներով վերաբերվել հիմնահարցին, հայտնվել անորոշ կացության մեջ:

Այդ էր պատճառներից մեկը, որ աշխարհամարտից հետո Մերձավոր Արևելքում ծավալված շարժումները անակնկալի բերեցին Սփյուռքին, նրա քաղաքական կուսակցություններին, միանգամայն բացորոշ դարձրեցին իրողությունը, որ ավանդական քաղաքականությունը, գործունեության եղանակներն այլևս վնասակար ու վտանգավոր էին հայության համար, որ ազգային խնդիրների լուծումը պահանջում է ոչ թե մուրացկանություն, դատարկաբանություն, շաղակրատանք, այլ՝ միասնություն, պայքարի կամք ու գործելու պատրաստականություն: Դժբախտաբար ավանդական կուսակցությունները չընկալեցին նոր ժամանակների հրամայականը, մնացին անորոշության ճիրաններում, իսկ հայության դուռը թակում էր Մեծ եղեռնի 50-րդ տարելիցը, որը եկավ ձևավորելու նոր իրավիճակ Հայկական հարցի շուրջ, ինչին թե՛ հայաստանաբնակ հայերը և թե՛ սփյուռքահայությունը բացարձակապես պատրաստ չէին:

Ահա այդ «անպատրաստ անորոշությունը» ծնեց անհատական բռնի գործունեություն, ծայրահեղություն:

Երբ «Վան» գործողության հերոսներից Վ. Միսյանին ասում են, թե իրենց գործունեությունը զնահատվում է որպես ահաբեկչություն, պատասխանը լինում է. «Թերորդ ակտ մըն է, որը կը կատարուի խմբակի կամ անհատի մը կողմէ, իսկ հասարակութիւնը ան չի ընդունիր: Մինչդեռ

մեր գործողութիւնը կը հովանաւորէր հասարակութիւնը»¹:

Վ. Միսյանն իրավացի էր: Երբ նրան ու իր երեք ընկերներին բանտ նետեցին, Փարիզում բազմամարդ հանրահավաքներ տեղի ունեցան: Հայկական եկեղեցու մերձակայքում կայացած հանրահավաքում ելույթ ունեցավ մաս նահատակված Եղիա Քեշիշյանի հայրը: Նա իր հիացմունքն արտահայտեց «Վան» գործողությունն իրականացնողներին: Հոկտեմբերի 1-ին և 24-ին ավելի մարդաշատ հանրահավաքներ կայացան ձերբակալված տղաներին քաղաքական ապաստան տալու պահանջով: Դրանք կրկնվեցին նոյեմբերի 19-ին: Այս գանգվածային աշակերությունն ու Չորսի հացադուրը ֆրանսիական կառավարությանը հարկադրեցին հայտարարելու, որ բավարարում է առաջադրված պահանջը: Սակայն այդ նույն օրերին ֆրանսիական համապատասխան ծառայությունները ձերբակալեցին Մոնթե Մելքոնյանին, ինչը իշխանությունները դարձրին պատրվակ ու հետ կանգնեցին տված խոստումից:

Կրկնում ենք, ով ազատագրական նպատակադրումներով կամ անարդարության դեմ հարկադրված է կռվել ահաբեկչական եղանակներով, ահաբեկիչ չէ, այլ՝ ազատագրական պայքարի մարտիկ: Նաև սխալ է բռնարարքների մի ամբողջ շարք եղանակներ, որոնք ունեն միմյանցից միանգամայն հակադիր առաքելություն ու հասարակական հնչեղություն, հավաքել մի բառի տակ՝ **ահաբեկչություն՝ տեռոր**:

Հարկ է նկատի ունենալ մաս հետևյալ հանգամանքները՝ աշխարհում հաստատված է մի չգրված օրենք, ահաբեկչությունը թիվ 1 սպառնալիք հռչակած գերտերություններն իրենք են հովանավորում այլևայլ ահաբեկչական կազմակերպությունների: Մյուս կողմից՝ ցեղասպանությունը մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություն է, դրա հեղինակներին պատժելու անհրաժեշտությունն ամրագրված է միջազգային իրավունքով, մինչդեռ ցեղասպանություն իրականացրած թուրքիան մինչ օրս ոչ միայն չի ճանաչել ու դատապարտել հայոց զանգվածային ջարդերն ու դրանց կազմակերպիչներին, այլև կատարվածը ներկայացնում է որպես ի շահ թուրքիայի իրականացված հերոսական բնույթի միջոցառում, որ «եթե որևէ ժողովրդի պատմության այս կամ այն հանգրվանում օտարի տիրապետության դեմ բռնություն, այդ թվում մաս ահաբեկչություն, իրականացրած անհատներին նույնացնենք ժամանակակից» բոլոր ու ամեն տեսակի ահաբեկիչների հետ և նրանց մեղադրանքներ ներկայացնենք, ապա մշանակում է՝ պահանջել ժողովուրդներից ուրի տակ տալ իրենց շատ ու շատ սրբություններ:

Ու մաս անհրաժեշտ է, անպայման, նկատի ունենալ

«հայկական ահաբեկչության» բնույթը. այն պատմությանը հայտնի ամենափոքր արյունահեղությունն պարունակողն է: Ութ տարում սպանվել է 40-45 մարդ, ընդ որում, այսպես կոչված «ահաբեկիչների» կորուստներն ավելի մեծ էին, քան բռնության ենթարկվածների: Ցինիզմ ասել, թե նման ինչ որ բան 1,5 միլիոն մարդու սպանության շուրջ լռության պատ են կառուցել, իսկ մի քանի տասնյակի համար համաշխարհային աղմուկ են բարձրացնում:

«Հայկական ահաբեկչությունը,- գրում է լեհական «Վիդնոկրեմգի» ամսագիրը իր 1981թ. թիվ 2-ում,- առանձնահատուկ երևույթ է միջազգային ահաբեկչության համակարգում: Ահաբեկչական գործողությունները կատարվում են արտասահմանում, առանց տարածքային սահմանափակման՝ ամենատարբեր մայրցամաքներում: Դա պայքար չէ ստեղծելու սեփական պետականություն և չունի նաև հասարակական կամ գաղափարախոսական այլևայլ նպատակ: Դա բողոքի ծայրահեղ եղանակ է անբողջ աշխարհի կողմից արհամարհական վերաբերմունքի դեմ՝ ազգի վրեժխնդրություն, առաջին հերթին բարոյական արդարացի իրավունքի հանդեպ... Առանց միջազգային կազմակերպությունների կողմից հանցագործության իրավաբանական ճանաչման... խոսք լինել չի կարող որևէ փոխհատուցում ստանալու մասին...»:

Ա մ ե ռ ի կ յ ա ն հրապարակախոսներից մեկը հայկական ահաբեկչությունն անվանեց « պ ա տ ե ռ ա զ մ առանց ռազմաճակատի»: Քանի որ հարձակումներ տեղի էին ունենում ամենատարբեր քաղաքներում ու երկրներում, առաջացնում համընդհանուր, եթե ոչ ամհանգստություն, ապա անպայման հետաքրքրություն: Կ. Գուրսկին տագնապ հնչեցրեց, թե «վտանգը շատ լուրջ է, իսկ ահաբեկչությունը թուրքական դիվանագետների դեմ գնալով աճում է»:

ոչ այնքան գիտակցված, որքան ենթագիտակցությունից բխող քայլ էր Թուրքիայի տմարդի գոռոզությունը խորտակելու և հարկադրելու նրան պաշտպանվելու, ապացուցելու, որ մարդու իրավունք ասածը բովանդակությունից զուրկ հաշմանդամ չէ, այլ ներքին վիթխարի ուժ ունեցող ճշմարտություն: Բացի բիրտ գործողություններից ուրիշ ոչինչ չէր կարող անցյալի փոշիների տակից դուրս քաշել աշխարհի հիշողությունից անհայտացող Հայկական հարցը:

Արաբական «Ալ-Մուստակբալը» 1984թ. մայիսի 12-ին գրում է. «Ձարմանալի պատահականությամբ դեպի արաբական աշխարհ թուրքերի շարժմանը զուգընթաց ուժեղացավ նրանց դեմ հայերի խստությունները ու նաև տեղի ունեցավ հայկական շարժման միավորում...»:

Թերթը նաև նկատում է. «Ճիշտ է, որ հայերն անցած 50 տարում պահպանել են իրենց մշակութային ու կրոնական միասնությունը... բայց քաղաքական միասնությունը պահպանել չկարողացան... Հայկական հին կուսակցությունները շարունակեցին իրենց ավանդական վեճերը և այդպես էլ չկարողացան ընդհանուր քաղաքական գիծ մշակել:

Երբ ՀԱԶԳԲ-ը սկսեց իր գործունեությունը,- շարունակում է թերթը,- Եվրոպայում Հայկական հարցի մասին ոչ լսել էին և ոչ էլ մտածել»:

ՄՏԵՓԱՆ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

- 1. «Ժողովրդային պայքար», 1990, հուլիս-օգոստոս-սեպտեմբեր:
- 2. Շալեան Ժ., Տարի մը յատկանշուած հակաթուրք ահաբեկութեամբ: Տես՝ «Ազդակ», 1988, հ. 1:

«ԿՈՃՈՌ» ԶՈԿԱՏ

«Կոճոռ» ջոկատը ձևավորվել է 1989թ. նոյեմբերին: Ռուբիկ Գալստյան (Չաուշ), Վաչագան Գալստյան, Լաերտ Ղալալյան, Սամվել Գաբրիելյան, Մերուժան Խաչատրյան, Սլավիկ Նիկողոսյան, Գրիգոր Ստեփանյան, Ժամնա Մելքոնյան, ահա այս և էլի շատ-շատ նվիրյալներ են ընդգրկված եղել «Կոճոռ»-ում: 1990թ. հունվարի 14-ին, ընդգրկվելով 33 Երկրապահ կամավորականների միության մեջ, հունվարի 16-ին Սասուն Միքայելյանի հրամանատարությամբ մասնակցում է Երասխավանի ընդհարումներին: 1990թ. փետրվարի 10-ին Չաուշի և Միշա Պետրոսյանի հրամանատարությամբ ջոկատը մեկնում է Նոյեմբերյանի Բերդավան գյուղը թշնամու ոտնձգություններից պաշտպանելու: Զոկատի կեսը մնում է Բերդավանում, իսկ մնացածներն օգնության են հասնում Շամշադիի (այժմ՝ Տավուշ) Այգեպար գյուղի պաշտպանությանը մասնակցող «Ալաշկերտ» ջոկատին: Հայ ազատամարտիկները զինված էին որսորդական հրացաններով: Ունեին նվեր ստացած մի կարաբին, որին երեխայի պես փայփայում էին: Դիրքային կռիվը տևեց մինչև ուշ երեկո: Կռվի թեժ պահին տղաները իրար հույս էին տալիս, քաջալերում և անգամ կատակում: Ընկերներին օգնության հասավ Գառնիկ Թորոսյանը և կես լուրջ, կես կատակ բացականչեց. «Տղաներ, չվախենաք, մեր Գագոյի հայրը՝ Էստոն, գյուղում է»: Երեկոյան, երբ իջան շտաբ, տեսան, որ Էստոյի ճակատն արյունոտ էր. դարանակալած թշնամու արծակած գնդակը կպել էր քարին, փոխել էր ուղղությունը և ծելպի հետ «համբուրել էր» նրա ճակատը: Զինամթերքի պակասն իրեն խիստ զգացնել էր տալիս: Չաուշը հեռախոսով Հրազդանից օգնություն է խնդրում, որը ստանում է գիշերով, չնչին քանակությամբ:

Ռուբիկ Գալստյան (Չաուշ)

Ռուբիկ Գալստյան (Չաուշ), Վաչիկ Գալստյան, Էղիկ Դաճոյան

Շուտով Միշա Պետրոսյանը ընդգրկվում է Սլավիկ ժամհարյանի վաշտում, իսկ «Կոճոռ»-ի հրամանատարությունը ստանձնում է Չաուշը և մեկնում Ոսկեպար մասնակցելու Կոթի գյուղի պաշտպանական մարտերին: Երբ խորհրդային բանակի օգնությամբ ազերիները Ոսկեպարն առան օղակի մեջ, մերոնք մեծաթիվ զոհեր և վիրավորներ տվեցին, այդ թվում նաև Նոյեմբերյանի ներքին գործերի բաժնի 13 աշխատակիցներ, որոնք հերոսաբար դիմադրել էին մինչև ատամները զինված թշնամուն:

Լուր ստացվեց, որ Շահունյանից Վարդենիս վերադարձող ուղղաթիռը խփվել է ազերիների կողմից և ընկնել թշնամու տարածքում: «Սպիտակ» փրկարարական ջոկատի տղաների հետ դեպքի վայր մեկնեցին «Կոճոռ»-ից Չաուշն ու Սմբատը, Վարդենիսի ջոկատից՝ Արսենը, Աստվածատուր Պետրոսյանը, Սամվել Խաչատրյանը և ուրիշներ: Ուղղաթիռը վայրէջք կատարեց խփված ուղղաթիռից հարյուր մետր հեռավորության վրա: Այն ընկել էր Քարվաճառի տարածքում՝ Օմարի լեռնանցքից մի փոքր այն կողմ: Առանց ժամանակ կորցնելու սկսեցին աշխատանքները. դիրքավորվեցին, հեռվից լսվում էր թշնամու զնդակների սուլոցը: Ուղղաթիռից տասը-քսան մետր հեռավորության վրա գազանների համար կարծես շաղ էին տվել մսակտորներ՝ վառված մարդու ձեռքեր, ոտքեր, մարմնի մասեր: Խանձահողը ցնցում էր: Մեծ ճիգերի գնով հավաքեցին դիակները, մարմնի մասերը և սավաններով տեղափոխեցին ուղղաթիռ: Կային նաև վիրավորներ, որոնք, ամբողջ գիշեր մնալով, տանջամահ էին եղել: Մինչև երեկո կարողացան ավարտել այդ ծանր պարտականությունը և վերադարձան Վարդենիս:

1991թ. «Կոճոռ»-ը մի քանի ամգամ ևս մասնակցեց Նոյեմբերյանի շրջանի սահմանամերձ գյուղերի պաշտպանա-

կան մարտերին, որից հետո տղաներից մի քանիսը Սասուն Միքայելյանի հետ մեկնեցին Արցախ, մասնակցեցին Հաթերքի մարտերին: 1992թ. փետրվարին նրանք մասնակցեցին նաև Խոջալուի ազատագրմանը:

Մայիսի 7-ին «26-ի դիրքերից» սկսվեց հարձակումը թշնամու կրակակետերի վրա, որով Շուշիի ազատագրման սկիզբը դրվեց: Շուշիի ուղղությամբ հարձակման չորս հիմնական խմբավորումներից մեկի հրամանատարը Յուրան էր: Ապրիլի 29-ին ծրագրված էր գրավել 12-րդ բարձունքը, որը դժվարամատչելի էր: Առավոտյան ժամը չորսին յոթանասուն ազատամարտիկներ՝ Սուրիկ Սարգսյանի ու Ռոմիկ Գալարյանի հրամանատարությամբ, շարժվեցին առաջ:

Մեր ջոկատների ճնշմանը չդիմանալով՝ թշնամին ստիպված էր նահանջել: Ղարաբաղի 8-րդ, 9-րդ վաշտերը մնում են 12-րդ դիրքերում, իսկ մնացածները շարժվում են Քյուալարի ուղղությամբ: Ստանալով լրացուցիչ ուժեր՝ թշնամին 12-րդ, 3-րդ և 1-ին դիրքերի ուղղությամբ հարձակման է անցնում: Մեր տղաները պահեստային ուժեր չունեին և գնալով վիճակը ծանրանում էր: Զինամթերքը պակասում էր, մարտադաշտում վիրավորներ շատ կային, զոհեր էլ: Մեր մարտիկներն անկոտրում նվիրվածությամբ կատարեցին իրենց սրբազան պարտը:

Մայիսի 13-ին Լաչինյար-Խայֆալար ուղղությամբ անգիջում ու դաժան մարտեր սկսվեցին: Աճընդհատ տեղացող անձրևը, ցեխը, սնդիկ և զինամթերքի պակասը դժվարացնում էին ջոկատների առաջխաղացումը: Լաչինյար գյուղից տեղեկություններ ստանալով՝ Չաուշը իր վեց ընկերներով գնում է դեպի վառվող դպրոցը: Բակում կանգնած «Ուազ» ավտոմեքենայի թափքում նստած էին Սևանի ջոկատի Էդոն, Վաղդոն, Ֆիդելը: Չաուշը բարձրացավ թափք և չհասցրեց տեղավորվել, երբ

տեղի ունեցավ պայթյուն: Պայթյունի ուժգնությունից բեռնատարի թափքում գտնվող վեց ազատամարտիկ ծանր վիրավորվեցին: Չաուշը թավալվող ընկավ գետնին ու ինքնաբերաբար կանգնեց չգիտակցելով, թե իր հետ ինչ է կատարվում: Ավելի ուշ զգաց, որ աջ ձեռքն իրեն չէր ենթարկվում: Վաղոյի աչքը բեկորի հարվածից դուրս էր թռել: Նա թաշկինակով բռնել էր վերքը և ձայն չէր հանում, հասկանալով, որ մյուսների վիճակը ավելի ծանր էր: Ամենածանր վիճակում Մետրոժա Պետրոսյանն էր՝ Ֆիդելը: Վնասվել էր նրա աճուկի մասում գտնվող արյունատար անոթը: Տեսնելով Ֆիդելի վիճակը՝ Չաուշը գոռաց: Նրա անմարդկային գոռոցից Ֆիդելն ուշքի եկավ, սակայն արնաքանությունից շնչա-հեղձ էր լինում: Գնալով վիճակն ավելի էր ծանրանում: Ծանր էր նաև Չաուշի վիճակը: Նա մերթընդմերթ ուշագնաց էր լինում: Բժիշկները նրա մարմնից հեռացրեցին արկի երեսուն բեկոր և, որպես ծանր վիրավոր, ուղարկեցին Երևան՝ վիրահատության: Ֆիդելը մահացավ:

1992թ. հունիսին Հրազդանի «Կոճոռ» ջոկատի տղաները մեկնեցին Նոյեմբերյան և մասնակցեցին Ներքին Ոսկեպար գյուղի մարտերին: Այնուհետև ջոկատը մեկնեց Լաչին և մասնակցեց Ղոշասու և Թիդիկ գյուղերի ահեղ մարտերին: 1993թ. հունվարին՝ «Կորբա» կոչվող դիրքերի պաշտպանական մարտերին: Այս մարտերի ժամանակ մեր ազատամարտիկներից շատերը զոհվեցին, վիրավորվեցին, հաշմանդամ դարձան: Սակայն նրանք մինչև վերջ կռվել են՝ իրենց քրտինքով ու այրամբ կնքելով այն հողը, որն իրենց հայրենին է, իրենց սեփականը, որ չի՛ կարող և չպետք է գտնվի թշնամու ձեռքին:

ԼԻԼԻԹ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱԼ

ԱՆՑՅԱԼԻ ՄԵՁ Է ԳԱԼԻՔ ՀԱՎԵՐԺԱԿԱՆԸ...

Հայրենադարձներ Սոկրատ և Արեգնազ Ղազարյանները երևի չէին էլ ենթադրում, որ թախծանուշ ու ոսկեզանգուր աշունն իրենց անջափելի ու անսահման սիրելի բարիք է բերելու. Մայր Հայրենիքում Վեդու շրջանի Կիրովի սովխոզ կոչվող բանավանում, 1951թ. սեպտեմբերի 15-ին

լույս աշխարհի եկավ նրանց որդին, որին գորովանքով ու ջերմությամբ Նորիկ կոչեցին:

Մանկասե՞ր, քիչ է ասել. մանկապաշտ էին նրանք: Եվ Նորիկին, ինչպես նաև մյուս զավակներին շրջապատեցին սիրով ու նվիրումով: Եվ ի՞նչ իմանային նրանք, որ հետո այդ նվիրումը Նորիկի համար դառնալու էր հավատամք ու դրսևորում:

Դպրոցում էլ նա սիրվեց ու հարգվեց, որովհետև աչքի էր

ընկնում պարտաճանաչությամբ, համեստությամբ, հանգիստ ու մեղմ բնավորությամբ, ընկերներին օգնության ձեռք մեկնելու պատրաստակամությամբ և բոլորի նկատմամբ հարգալից վերաբերմունքով: Նա դպրոցն ավարտեց և ընդունվեց Երևանի պոլիտեխնիկական ինստիտուտ, որն ավարտելուց հետո էլ վերադարձավ հայրենի գյուղ՝ աշխատելու: Գյուղի շինարարական գործերը վստահվեցին Նորիկին և նա սիրով նվիրվեց իր աշխատանքին. երազում էր գյուղը շեն ու ծաղկուն տեսնել, իսկ մտքում նոր, երկհարկանի շենքերի և ասֆալտապատ փողոցների ուրվագծերն էին:

Նրա երազանքները սկսեցին կյանքի կոչվել և մարմնավորում ստանալ:

Նվիրո՞ւմ... Ահա թե ինչու որևէ ձեռնարկ ծանր ու թեթև անելուց և նպատակ դառնալուց հետո նրա մոտ իրականանում էր: Մեկը մյուսի հետևից բարձրանում էին քարե երկհարկանի առանձնատները: Գոհ ու ուրախ էին հանազյուղացիները, գոհ էր նաև Նորիկը: Մեծ ու Փոքր Մասիսների և Գեղամա լեռների միջև ծաղկուն էր հայկական այս գյուղը: Ուրեմն, ինչո՞ւ գոհ չլինել:

...1988 թվական: Հայոց ոգին զարթոնք ապրեց. Արցախի միացումը Հայաստանին դարձավ օրախնդիր: Պայքարի կայծը բազում սրտեր հրդեհեց: Հայոց ազատատենչ ոգին արթնացավ Նորիկի հոգում. զինվորագրվեց ազգափրկիչ այդ պայքարին:

Շատերն են հայրենասեր, բայց եկեք խոստովանենք, որ ընտրյալները միայն կսիզախեն լինել ռազմադաշտում: Այդ խիզախներից էր Նորիկ Ղազարյանը: Մի՞թե ակներև չէ փաստը, որ գյուղում Նորիկն առաջինն էր: Նա չէր կնչեց, անվարան զինվորագրվեց՝ քաջ գիտակցելով, որ գուցե անդարձ լինի ուղին...: Բայց ընտրել էր, և դա էր

իր բաժին ճակատագիրը: Մեկնեց ռազմադաշտ:

Սկզբում մասնակցեց Երասխավանի պաշտպանական մարտերին, այնուհետև մեկնեց Մարտակերտ: Թշնամու նկատմամբ վրեժով լցվեց, իր օրինակով քաջագործության մղեց զինակիցներին. շուտով դարձավ վաշտի հրամանատար: Սիրում էին զինվորներն իրեն. հոր նման սրտացավ էր նրանց նկատմամբ, ամեն հայ զինվորի կորստից խոցոտվում էր սիրտը:

Ռազմադաշտում հեշտ չի եղել նրա և իր զինակիցների համար, բայց ոչինչ չի կարողացել ընկճել հայրենիքի առյուծասիրտ զավակների ոգին, որովհետև կարճ ժամանակում, մեկը մյուսի հետևից նրանք ազատագրում էին Մարտակերտի շրջանի Հակոբ Կամար (Վարնկաթաղ), Տոնաշեն, Մաղավուզ, Մատաղիս գյուղերը: Ահեղ մարտեր էին մղվում: Թշնամին ամեն գնով ուզում էր պահել այն գյուղերը, որոնց տիրել էր նենգորեն:

Իսկ հայ մահապարտ կամավորականները եկել էին կռվելու, ազատագրելու և հաղթելու: Բարձրունքներ, ծորակներ, անտառներ, անտառներ... Հայ քաջերը քայլ առ քայլ առաջ էին շարժվում: Արցախի հյուսիսային ծայրում Թալիշ գյուղն էր լեռների մեջ ծվարած: Հենց այս գյուղի ազատագրման ժամանակ նահատակվեց Նորիկը: Հոռեկիս սարի ծաղկուն փեշերին թափվեց քաջի արյունը: Նա զոհվեց ամենագեղեցիկ ամսին՝ ապրիլին... Ափսո՛ս, հազար ափսոս, քաջասիրտ զինվոր:

Փառք քեզ, զինվոր, փառք, որ միակը, միամորիկը ճակատո՞ լուսապսակով զարդարեցիր: Անցած ուղի՞ կյանքը, դարձավ նվիրման վառ օրինակ, ցույց տվեցիր, որ անցողիկ մեջ մարդը կարող է կերտել գալիք հավերժականը...

1997 թվականի սեպտեմբերի 20-ին Հայաստանի Հանրապետության նահագահի թիվ 810 հրամանագիրը փաստում է՝ «589-րդ առանձին մոտոհրաձգային գնդի ինժեներասակրավորական վաշտի հրամանատար, ավագ լեյտենանտ Նորիկ Սոկրատի Ղազարյանը՝ հետմահու պարգևատրվում է «Արիության մեդալով»:

ՄԱՐՏԻՉ ԳԱՄՊՐՈՅԱԼ

ԿՈՍՈՎՈՅԻ ԱՆԿԱՆԱՑՈՒՄՆ ԱՆԽՈՒՍԱՓԵԼԻ, ԲԱՅՑ ՈՉ ՆԱԽԱԳԵՊ

«Կոսովոն անկախ կդառնա, դա անխուսափելի է», - «Ազատություն» ռադիոկայանին տված հարցազրույցում հայտարարել է ՄԱԿ-ում Միացյալ Նահանգների նախկին դեսպան, հարավսլավական խնդրի լուծման «ճարտարապետ» Ռիչարդ Հոլբրոքը:

Ինչ վերաբերում է Կոսովյան հարցի լուծումը նախադեպ օգտագործելու մասին խոսակցություններին, ապա այդ առնչությամբ ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղար Յասայ դե Հոուպ Սեֆերը «Նովոյե իզվեստիային» տված հարցազրույցում հայտարարել է, որ ՆԱՏՕ-ն պաշտպանում է Վրաստանի տարածքային ամբողջականությունը և Կոսովոն չի կարող նախադեպ լինել ոչ Հարավային Օսիայի, ոչ Աբխազիայի, ոչ էլ, ասենք, Սերբական Հանրապետության (Բոսնիայի և Հերցեգովինայի կազմում) կամ Չեչնիայի համար, եթե դրանք ցանկանան անջատվել: Հետաքրքրական է, թե արդյոք ՆԱՏՕ-ի գլխավոր քարտուղարը դիտավորությամբ չի ընդգրկել Լարսբաղի անունը որևէ տեղ: (15. 03. 2007թ., «Ազգ»)

ԱՂԱՎՆԻ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՀՐԱՆՏ ԴԻՆՔՆ ՈՒ ՀԱՅՈՑ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԵՐՈՍԻ ԿԵՐՊԱՐԸ

Սույն թվականի հունվարի 19-ին Ստամբուլում սպանվեց «Ակոս» թերթի խմբագիր, հայազգի լրագրող Յուրան Դինքը:

Կատարված ողբերգությունն անմիջապես արձագանք գտավ և լայնորեն լուսաբանվեց արևմտյան լրատվամիջոցներում՝ Թուրքիայի վրա ճնշումներ գործադրելու նպատակով: Դա հասկանալի դարձավ սպանության հենց առաջին իսկ օրերից, երբ դեռ դիակը հողին չհանձնած և այդ ցնցումից ուշքի չէկած հասարակությանը հրամցվում էր այն թեզը, թե Յուրան Դինքի սպանությունը նոր հեռանկարներ և հնարավորություններ է ընձեռում երկու կողմերին (հայերին ու թուրքերին) հաշտվելու և, ամենակարևորը, հայ-թուրքական սահմանը վերաբացելու համար: Այդ մասին իր ելույթներում շեշտում էր ՅՅ-ում ԱՄՆ փոխդեսպան Էմբոնի Գոդֆրին:

Տպավորությունն այն է, որ անհրաժեշտ էր նման մի ողբերգություն, որպեսզի հայությունը հասկանար, որ իր թշնամին ոչ թե թուրք ժողովուրդն է, որը դուրս էր եկել Ստամբուլի փողոցներ և վանկարկում էր՝ «Սենք բոլորս Յուրան Դինք ենք, մենք բոլորս հայ ենք», այլ Թուրքիայի կառավարությունն ու փոքրաթիվ թուրք ազգայնամուլները, որ խոչընդոտում են երկրի դեմոկրատացմանն ու ազատ խոսքի արտահայտմանը:

Դեռ պետք է պարզել, թե Ստամբուլի փողոցներ դուրս եկած, հարյուր հազարանոց երթի մասնակիցների ո՞ր մասն էր թուրք: Չմոռանանք, որ Ստամբուլում ապրում է 50.000-70.000 հայ, կան քրդեր, հույներ, որոնց մի մասն, անկասկած, պիտի այդ օրերին զանվեր քաղաքի փողոցներում: Չենք բացառում, որ այդ բազմության մեջ կային նաև թուրքեր: Դրանք հավանաբար որոշ ձախակողմյան ուժերն էին, նաև տարբեր իրավապաշտպան կազմակերպությունների, ՅԿ-ների, ՋԼՄ-ի ներկայացուցիչներ, որոնք Թուրքիայի ներքաղաքական կյանքում գերակայող դիրքեր, զոնե առաջն, չեն գրավում:

Մի կողմ թողնելով խնդրի աշխարհաքաղաքական ենթատեքստը՝ նշենք, որ այսօր, ազգային խնդիրների լուծման ուղիների փնտրուքի ճանապարհին, հայ հասարակական-քաղաքական միտքը երկփեղկված է երկու հիմնական մարտավարական ուղղությունների հետևորդների միջև.

1. Հակառակորդի հետ բանակցելու և երկխոսության (այդ թվում՝ մեր կողմից ինչ-ինչ զիջումների) միջոցով տանելի պայմաններ ստեղծել հայության համար, փորձել վերափոխել հակառակորդին, քաղաքակրթել և դարձնել մարդասեր՝ բարձրացնելով նրա ինքնագիտակցությունը:

2. Օգտագործել հարմար առիթը հզոր ուժերի ուշադրությունը հայության հիմնախնդիրներին բևեռելու համար, որի արդյունքում վերջիններս ճնշում կգործադրեն Թուրքիայի վրա, և հայերս որոշակի ձեռքբերումներ կունենանք:

Առաջին ուղղության ներկայացուցիչների ծայրն առավել լսելի էր, մանավանդ, որ այդ ծայրին միանում էր արևմտյան մամուլի մի զգալի հատվածը: Այդ օրերին մեր հեռուստաընկերություններն ուղղակի մեջբերումներ էին անում արևմտյան մամուլի էջերից, որոնցում հիմնական գաղափարն այն էր, որ այս սպանությունը պետք է նպաստի հայ-թուրքական երկխոսությանը, սկիզբ դառնա բարիդրացիական հարաբերությունների հաստատմանը և, ամենակարևորը՝ հայ-թուրքական սահմանի բացմանը:

Այս գաղափարական դիրքորոշման հետևորդների ելույթները հիմնականում արտածվում էին այդ օրերին շրջանառվող «Սենք բոլորս Յուրան Դինք ենք, մենք բոլորս հայ ենք» կարգախոսից, որը ծնունդ առավ Ստամբուլի փողոցներում,

այնուհետև սահուն կերպով տեղափոխվեց Հայաստան:

Ընդհանրապես, այն թաղման արարողությունը, որի ակաճատեսը դարձանք մենք, բազմաթիվ հարցադրումներ է առաջացրում: Մասնավորապես, ինչպես ցուցարարներին հաջողվեց մի քանի ժամերի ընթացքում պատրաստել նման քանակությամբ պաստառներ, ընդ որում ոչ թե թղթից, այլ մետաղյա շրջանաձև ձուլվածքից կամ, եթե այս ոճրագործությունն այդքան ցնցել էր թուրք ժողովրդին, ապա ինչո՞ւ ցուցարարները հայտնվեցին միայն Ստամբուլում...

Ինչկից... Մի քանի օր շարունակ հայ հասարակությունը, Դինքի թաղման թափոքի անընդհատ ցուցադրվող տեսարանի ազդեցության տակ, նորից հույսով լցվեց, թե այսօրվա թուրքերն այլևս այն ցեղասպան թուրքերը չեն, թե նրանք քաղաքակրթվել են, թե մենք պետք է գնանք նրանց ընդառաջ և այլև, և այլև:

Հայ հասարակության ընկալումներում ընթացող գործընթացները, թերևս, հիշեցնում էին 1908 թվականը: Համիրյան վարչակարգի տապալումից հետո Կ.Պոլսի փողոցներում հայերը, քրդերը, հույները, թուրքերը գրկախառնվում էին, ողջագուրվում, որ տապալել են արյունոտ վարչակարգը, որ իշխանության են եկել «նոր» թուրքեր՝ երիտասարդ, քաղաքացիական, եվրոպական համալսարաններում ուսանած, և բոլոր ազգային փոքրամասնություններն այլևս կապրեն հաշտ ու խաղաղ, այսօրվա տերմիններով՝ կստեղծեն քաղաքացիական հասարակություն: Հետո եկավ 1909-ը՝ 30.000 հայերի կոտորածն Ադանայում, հետո՝ 1915-ը...

Չավելշտալին այն է, որ այս անգամ մենք պետք է շնորհակալ լինենք հենց թուրք հասարակության ազգայնամուլ հատվածին, որ կարողացավ

մի փոքր արթնացնել թաղման թափոքի տեսարանի ազդեցության ներքո գտնվող հայ հասարակության բթացած զգեսությունը: Սպանությունից հետո դեպքերի զարգացումը ցույց տվեց, որ իրական Թուրքիան ամենևին էլ Ստամբուլի փողոցներում ազատ խոսքի իրավունքի պաշտպանները չեն, այլ հակահայկական պաստառներով «Բոլորս տրապիզոնցի ենք, բոլորս՝ թուրք ենք, բոլորս Մուսթաֆա Քեմալ ենք» փողոցներում և ֆուտբոլային մրցախաղերին հայտնված ազգայնամուլները: Այժմ արդեն հայ հասարակական-քաղաքական միտքն առաջադրեց այն տեսակետը, որ, թերևս, գործ ունենք երկու տարբեր Թուրքիաների հետ՝ ժողովրդավար և ազգայնամուլ:

Տեսականորեն, երբ քննարկում ենք հասարակության ներսում զսպվածության, երկու հասարակությունների միջև խաղաղ համակեցության ներուժը, նախ՝ անհրաժեշտ է մանրամասն ուսումնասիրել նշված սոցիոլոգներում միմյանց հանդեպ հանդուրժողականության աստիճանը: Այն դեպքում, երբ, ընդհանուր առմամբ, անհանդուրժողականության աստիճանը բարձր է, ի սկզբանե վտանգված է խաղաղ համակեցության գաղափարը: Խաղաղ համակեցությունը վտանգվում է այն դեպքում, երբ այդ փոխընկալումները համարժեք չեն:

Այսօր արդեն ակնհայտ է, որ Յ. Դինքի սպանությունը թուրք հասարակության ազգայնական հատվածին դարձրել է առավել ագրեսիվ և ազգայնամուլ: Մինչդեռ հայ հասարակությանը այն բաժանել է երկու հակադիր մասերի. գերակշռող հատվածը դարձել է ավելի հանդուրժող, նրանք կոչ են անում շարունակել Դինքի սկսած գործը և հեղեղել են մամուլը այդ ոգով գրված տարբեր հրապարակումներով, իսկ եթերը՝ հեռուստահաղորդումներով: Իսկ հայ հասարակական-քաղաքական մտքի մյուս հատվածը փորձում է հնարավորինս օգտվել ստեղծված իրավիճակից Ցեղասպանության ճանաչման հարցի առաջխաղացման ուղղությամբ:

Այսպես, մինչև Դինքի սպանությունը, 2006թ. անցկացված սոցիոլոգիական հարցումների համաձայն, Թուրքիան որպես

Հայաստանի համար պոտենցիալ վտանգ ներկայացնող երկիր էր համարում հայերի 27.6 %-ը, իսկ Հայաստանը, որպես թուրքիայի համար պոտենցիալ վտանգ ներկայացնող երկիր համարում էր թուրքերի 20.6%-ը: Եթե հետևենք այս քվեերին, ապա կտեսնենք, որ թուրք հարցվողներն առավել հանդուրժող են հայերի հանդեպ: Բայց չնոռանանք, որ թե՛ ՀՀ-ն, թե՛ Սփյուռքը (հատկապես՝ Ստամբուլի հայ համայնքը) իրավամբ վտանգ չեն ներկայացնում ՆԱՏՕ-ի անդամ որևէ երկրի նկատմամբ, թեև ուղիղ դա լինի թուրքիան: Այս տրամաբանությունն ասում է, որ այդ 20.6 %-ը նույնպես ժանդակաբան չի:

Կասկած չկա, որ սպանությունից հետո թուրքիայի հանդեպ Արևմուտքի ճնշումները կխորացնեն թուրքական հասարակությունում Հայաստանի և հայերի որպես թուրքիայի համար սպառնալիք ներկայացնող պետության և ազգի, իմիջը, ինչն իր հերթին հրատապ է դարձնում թուրքիայում ապրող հայերի անվտանգության խնդիրը:

Անդրադառնանք հայ հասարակական-քաղաքական մտքի երկրորդ ուղղությանը, որի համաձայն պետք է, որքան հնարավոր է մեծ ազդուկ հանել այս սպանությունից, որպեսզի աշխարհի հզորները, վերջապես, հասկանան, որ թուրքիան այն ցեղասպան երկիրն է, որը մինչև այսօր չի ընդունում մարդկության և քաղաքակրթության հանդեպ իր կատարած հանցանքը:

Խոսում ենք այն մասին, որ, վերջապես, Արևմուտքը համակվեց մեր խնդիրներով (մասնավորապես, «ԵվրոՆյուզի» հաղորդումից հետո, որը բազմիցս հեռարձակվեց մեր լրատվամիջոցներով) և այլն: Սա նույնքան վտանգավոր մտայնություն է, որքան և առաջինը: Մեծ տերությունները թուրքիայի հետ իրենց հարցերը լուծելուց հետո հաճախ են ստանում Հայկական հարցը:

Անկասկած, կա մի ուղի, որը պետք է գա ու բացառի այս երկուսը, դա Հայաստանի Հանրապետության հզորացումն է: Պետք է ստեղծել այնպիսի Հայաստան, որը թուրքիային կպարտադրի իր ազգային շահերը, բայց ոչ «երրորդ ուժի» միջոցով և, որի իրապես անկախ մտավորականությունը իր ներուժով կարողանա գաղափարական ուղենիշ դառնալ Սփյուռքում ապրող հայ մտավորականների համար, որպեսզի վերջիններս էլ մոլորության մեջ չընկնեն, կարծելով, թե կարելի է լինել հավասարապես մվիրված թե՛ հայ ազգին և թե՛ թուրքական պետությանը:

Սա ամենևին էլ չի նշանակում, որ Հայաստանի հասարակական-քաղաքական միտքը և մտավորականությունը ներկա փուլում անելիք չունեն: Այսպիսով, մտավորականության կո-

չունը ճիշտ ուղի նախանշելն է:

Դառնանք Դինքին և նրա ողբերգական ճակատագրին: Հայտնի է, որ նա իր գործունեությունը դիտարկում էր հանուն թուրքիայի, այդ երկրի ապագայի ու ժողովրդավարացման և այս ճանապարհի մեջ էր տեսնում հայկական խնդրի լուծումը: Եվ նա մահատակվեց իր այդ հայացքների (կամ ավելի պարզ ասած՝ մոլորությունների) համար: Այսպիսով, Դինքը մոլորված հայ մտավորական էր՝ անօգնական ու մշտապես ներողամիտ, լի քրիստոնեական հույսով ու հավատով:

Հայերիս անընդհատ հետապնդում է այն մտայնությունը, թե մեր պատմական առաքելությունը քաղաքակրթություն տարածելն է, և այդ առաքելության համար մենք անընդհատ պիտի մահատակվենք, թե մենք թուրքերի (մաև աղբյուրագիտների) ժողովրդավարացման վեհ գաղափարի համար պիտի մշտապես զոհաբերենք մեր կյանքը՝ հուսալով, որ մի օր առաջադեմ ու քաղաքակիրթ մարդկությունը կգնահատի ու կփոխհատուցի մեզ այդ կորուստները:

Հիշենք 20-րդ դարի սկզբին թաթար (աղբյուրագիտ) առաջնորդ Ահմեդ բեկ Աղակի խոսքերը. «Հայերը չափազանց առաջադիմելով վազում են արագորեն և երբեք չեն մտածում իրենց հարևան թաթարների մասին: Այդ հանգամանքը պետք է գիտակցեն իրենք՝ հայերը և աշխատեն քարշ տալ իրենց հետ թաթարներին, և կամ թաթարները պիտի կանգնեցնեն հայերի առաջխաղացումը այնքան ժամանակ, մինչև որ իրենք ևս կը հասնեն հայերին»: Թե ի՞նչ է նշանակում «կանգնեցնել հայերի առաջխաղացումը», պարզ է բոլորիս:

Ստամբուլի հայ մտավորական Հրանտ Դինքի մահը զգոնության ու սթափության ահազանգ պիտի լինի հայության այն հատվածի համար, որոնք այս օրերին փորձում են համայն հայության համար ազգային հերոսի նոր կերպարներ կերտել:

Ցավոք սրտի, դեռ երկար ժամանակ է պետք, որպեսզի մեր ազգային հերոսները դառնան Հ. Դինքի նման խաղաղասեր, մարդասեր, ուսյալ մտավորականները: Անդրանիկը, Քևորգ Չավուշը, Սողոմոն Թեխլերյանը, Արցախյան ազատամարտի հերոսները... սրանք են մեր ազգային հերոսները և այդպես կլինի այնքան ժամանակ, քանի դեռ մենք ականատես ենք լինելու նման ոճրագործությունների:

ԹԱՄԱՐԱ ՎԱՐՊԱՅԱՆ
Պատմական գիտությունների թեկնածու

ՀՐԱՆԴ ՏԻՆՔԻ ԿՈՂԱԿՑԻ՝ ՏԻԿԻՆ ՈՒՔԷԼ ՏԻՆՔԻ ՀՐԱԺԵՇՏԻ ՆԱՄԱԿԸ

...Եղբայրներս, Անոր ճշմարտութեան սերը, լուսաւորութեան սերը, իր բարեկամին հանդէպ ունեցած սերն է, որ հոս բերու մեզ: Վախի ասպարեզ կարդացող սերն է, որ զինք բարձրացուց: Կըսեն, որ ան մեծ մարդ մըն էր: Ձեզի կը հարցնեն. «Ան մե՞ծ ծնաւ»: Ո՛չ, ան ալ մեզի պէս ծնաւ: Ան երկինքէն չէ, ան ալ հողէն էր, մեզի նման ապականացու մարմին մը: Բայց ապրող հոգին, կատարած գործը, կիրարկած կերպը, աչքերուն, սիրտին սերը զինք մեծցուց: Մարդ ինքնիրմէ չի մեծնար, այլ մարդ իր ըրածներովը կը մեծնայ: Այո՛, ան մեծ եղաւ, որովհետեւ մեծ խորիեցաւ, մեծ խոսեցաւ:

Ան այսօր թուրքիոյ մեջ նոր շրջան մը բացաւ: Դուք ալ այդ սկիզբին կնիքը հանդիսացաք: Անով վերտարութիւններ, ուղերձներ, անով արգելքներ փոխուեցան: Անոր համար անձեռնմխելիութիւններ կամ արգիլեալ բաներ չկար: Աստուծոյ Խօսքին ըսածին պէս սիրտէն յորդեցաւ: Այս գինը կարելի է հատուցանել Հրանդները սիրելով, Հրանդներուն հաւատալով: Մեծ գին մը վճարեց: Ատելութեամբ, անարգանքով, արիւնը արիւնէն մախամեծար համարելով, կարելի չ'ըլլար ապահովել այդ առաջընթացը:

Ոչ մէկէն մախանձող, ոչ մէկուն ունեցածին աչք տնկող սերը, եղբօրը նկատմամբ աչք չունեցող սերն է կարելորդ: Ըրածներդ, խօսածներդ ո՞վ կրնայ մոռնալ, սիրելիս, ո՞ր մթութիւնը կրնայ մոռցնել տալ, սիրելիս: Եղածներդ ո՞վ կրնայ մոռցնել տալ, սիրելիս: Վախը կարելի՞ է մոռցնել, կեա՞նքը, չարչարա՞նքը, աշխարհի շուայտա՞նքը, եթէ ոչ մա՞հը մոռցնել պիտի տայ, սիրելիս: Ո՛չ, որեւէ մթութիւն չի կրնար մոռցնել տալ, սիրելիս: Սիրելիներեդ բաժնուեցար, զաւակներեդ, թոռնիկներեդ բաժնուեցար, հոս քեզ ճամբու դնողներէն բաժնուուեցար, գիրկէս բաժնուեցար: ԵՐԿԻՐԵՂ ԶԲԱԺՆՈՒԹՅԱՆ: (Թարգմանեց ՀՐԱՆԴ ԿԻԻՋԷԼԵԱՆԸ)

ՄՏԱՎՈՐԱԿԱՆԻ ԽՈՍՔԸ ՊԵՏՔ Է ՍՊԵՂԱՆԻ ԼԻՆԻ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՎԵՐՔԻՆ

- Պարոն Աղաբաբյան, մի փոքր պատմեք Ձեր մասին:

- Ծնվել եմ 1964-ին, Նոյեմբերյանի շրջանի Կողբ գյուղում: 1986-ին ավարտել եմ Երևանի պետական մանկավարժական

ինստիտուտի նկարչագծագրական բաժինը: 1986-88թթ. Պտղավան գյուղի դպրոցում ուսուցիչ եմ եղել: Հայաստանի Հանրապետությունում և աշխարհի տարբեր երկրներում մասնակցել եմ անհատական և խմբակային ցուցահանդեսների:

- Ձեր նկարների գլխավոր թեման ո՞րն է:

- Աշխարհը... Տիեզերքը... Այն տեսանելի և անտեսանելի, որ ինձ շրջապատում են: Նկարիչն ազատ է, նկարում է այն, ինչ ուզում է: Նրա առաքելությունն այն է, որ ստեղծագործության մեջ բարի լույս լինի, որպեսզի մարդիկ նկարներին մայելիս, դրական լիցքերով լցվեն և իրենց հետ տանեն բարի լույսը:

Ստեղծագործողի գերխնդիրն աշխարհում դրականը, սերը, ներդաշնակությունը, բարությունն ավելացնելն է: Եթե քարոզիչները Աստծո խոսքը ուղղակիորեն հասցնում են մարդկանց, ապա ստեղծագործողները դա անում են անուղղակիորեն. գրողները՝ գրականության միջոցով, երաժիշտները՝ հնչյունների, նկարիչները՝ պատկերների: Ստեղծագործողները միջնորդ են Աստծո և մարդկանց միջև. ցավով պետք է նկատեն, որ ժամանակակից շատ նկարիչներ մոռացել են իրենց այս կարևոր առաքելության մասին: Փոխարենը, մտածում են, թե կվաճառվի՞ իրենց այս կամ այն նկարը, կդառնա՞ն հայտնի: Սակայն ո՞ւմ է պետք դա, եթե արվեստը չի ծառայում ժողովրդին: Նկարչությունը ինքնանպատակ չէ, դա վերևից շնորհված պարզ է: Նկարում եմ և՛ պեյզաժ, և՛ նատյուրմորտ, և՛ դիմանկար՝ կախված կյանքի փուլից, իմ ներաշխարհից, ինձ շրջապատող երևույթներից: Նախընտրում եմ նկարել ինքնանկար: Երբ փորձում եմ նկարել դիմացս նստած մարդուն, անպայման վերապահումով եմ մոտենում նրան, ակամայից ընկնում եմ դիմացինիս բիռներգիայի ազդեցության տակ: Ինքնանկարներ ստեղծելիս՝ ավելի ազատ եմ, և ինձ ոչինչ չի խանգարում:

- Ինչպե՞ս են ստեղծվում Ձեր նկարները:

- Նկարս ստեղծվում է, երբ առաջանում է դրա անհրաժեշտությունը. դուրս եմ գալիս տանից և գնում անհայտ ուղղությամբ: Այդպես հարյուրավոր կիլոմետրեր կարող եմ անցնել՝ փնտրելով իմ ներսում եղածի համար համահունչ, համապատասխան վայր, որպեսզի նկարեմ: Նկարելուց հետո եմ միայն հասկանում, թե ինչ էր կատարվում իմ ներսում, փորձում եմ վերծանել ստացած ինֆորմացիան: Նկարիչը պետք է հասկանա իր ստեղծագործությունը: Իմ կար-

ծիքով, գիտակցությունը չպետք է խանգարի ստեղծագործելուն: Երբեք չգիտեմ ծառ եմ նկարելու, դաշտ, թե դիմանկար. պարզապես նկարում եմ: Կարելի է ասել, որ ամեն մի նկարի հետ նորից նկարել եմ սովորում:

Ինձ համար թանկ ու հարազատ է «Արարատի շուրջապարը» նկարը: Այն վերերկրյա նախախնամություն ուներ. սովորականի պես նկարում էի, և զարմանալի բան տեղի ունեցավ. բազմերանգ գույները կարծես լցվեցին կտավի վրա, ուրվագծվեցին մարդիկ: Երբ մարդիկ որոշակիացան, սկսեցի ուսումնասիրել մեր հայկական ազգային պարը: Պարզվում է, որ մեր ազգային պարի մեջ գաղտնագրված է մեր պատմությունը, ժամանակագրությունը: Դրանով է պայմանավորված, որ գոյություն ունեն ռազմական, պաշտպանական, հարձակողական, խնջույքի, ուրախության պարեր: Դիզիլ խորհրդանշում է մեր ժողովրդի կյանքի ճիշտ շփոթը, հաղթանակը, զուռնան, կարծես, Աստծո ծայրը լինի վերևից: Նկարում մարդիկ կրում են Հայաստանի տարբեր գավառների տարազները: Արարատ լեռը, անխոս, խորհրդանշական է, չէ որ այն Երկրի խորհուրդն է, որտեղ արարվեց մարդկությունը...

Աշխարհի բոլոր ժողովուրդները տարբերվում են իրենց մշակույթով, իրենց ստեղծագործական մղումով. երբ ազգը ստեղծագործում է, ազգայինը դառնում է համամարդկային:

- Եթե չլիներ նկարչությունը, ապա ինչո՞վ կզբաղվեիք:

- Երևի կգրեի: Ունեմ պատմվածքներ, հեքիաթներ, բայց այդ ամենին լուրջ չեմ վերաբերվում:

- Ազգային ազատագրական պայքարը արվեստագետի կյանքում:

- Ապրելով սահմանամերձ գյուղում՝ Կողբում, իմ մասնակցությունը Արցախյան պատերազմին ակամայից եղավ: Շատ ընկերներ կորցրեցի պատերազմի ժամանակ...: Մենք պարտական նրանց. պետք է հզորացնենք Հայաստանը: Յուրաքանչյուր ոք՝ մտավորական, նախարար, դեկավար, շինական, պարտադիր պետք է ներդրում ունենա այս գործում:

- Ո՞ր արվեստագետի խոսքը կցանկանայիք լսել «Ուխտ Արարատի» ամսագրի էջերում:

- Կցանկանայի լսել Տիգրան Մանսուրյանի, Արկադի Բաղդասարյանի, Վարդուհի Իսաբեկյանի, Սոս Սարգսյանի, Անահիտ Գրիգորյանի խոսքը. բոլորն էլ առողջ մտավորականներ են և ասելիք ունեն: Կցանկանայի, որ զրուցեիք նաև Հրաչյա Մաթևոսյանի հետ, նա իմ կարծիքով ամենակտիվ մտավորականն է, իրեն պահում է ճիշտ մտավորականի պես, արձագանքում է բոլոր դրական և բացասական երևույթներին: Մտավորականի խոսքը պետք է սպեղանի լինի ժողովրդի վերքին:

Ձրույցը վարեց ԴԻՄԱ ՄԱԿԻՅԱՆԸ

Արվեստագետի գեղանկարները տես զուսավոր էջում:

ՀՆՅՈՑ ՊՏԱԲԻԱՔԸ ԱՄԵՆԱՊՏԱԿ Տ. ՄԵՍՐՈՂ ԱՔԸ. ՄՈՒԹԱՏԵԱՆԻ ԽՈՍՔԸ ՄՈՒՐԲ ԱՏՏՈՒՄՏԱԾՈՒՆ ԱԹՈՒԱՆԻՍՏ ՄԱՅԲ ՏԱՃԱՐՈՒՄ ԵՎԻՐՎԱԾ ՀՐԱՆԴ ՏԻՆՔԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Կեանքը, դժուարութեանց հետ մաքառելով, հասակ նետած Հրանդ Տինքին մեջ կերտեց յախուռն նկարագիր մը, որով ան դարձաւ մարդկային իրաւանց, արդարութեան եւ խղճի ազատութեան համամարդկային իրաւունքներու դրօշակիրը: Ան այնքան բարձր պահեց իր քաղաքացիական պատկանելիութիւնը, որքան՝ իր ծագումը: Սիրեց իր ծննդավայրը, իր սնած երկիրը, իր երկրին մարդը, առանց դրժելու իր ծագումին արժեքները: Իր ունեցած խիզախ ելոյթները կը դրսեւորէին ուղղամիտ զաւառացիի նկարագիրը, որ խորքին մէջ արտացոլացունէ իր մարդասիրութեան, առանց նկատի ունենալու մարդոց կրօնքի, ցեղի եւ ծագման տարբերութիւնները:

Հրանդ Թուրքոյի Հանրապետութեան հայազգի քաղաքացի էր եւ իբր այդ գործեց իր կեանքի ամբողջ տեսողութեան ընթացքին: Այս առթիւ թող ներուի մեզի հարցնել, թէ յատկապէս նման մահափորձերու հետեւանքով իրենց հոգին աւանդած հանգուցեալ անձանց պատանքը քաղաքական նպատակներով շահագործել ի՞նչ աստիճանի կը համապատասխանէր համամարդկային բարոյական սկզբունքներուն: **(Թարգմանեց ՀՐԱՆԴ ԿԻՉԷԼԵԱՆԸ)**

ԱՐՄԵՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՅՔ

3. Ա. ՉՕՊԱՆԵԱՆ. ԱՐՄԵՆԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԳԻՏԱԿՑՈՒՄԸ ԿԱՐԱՎԱՆԱՊԵՏԻ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ

(Սկիզբը՝ «Ուխտ Արարատի» թիվ 10-ում)

Իր պատմամշակութային գործունեությունը նկատի ունենալով է Յ. Օշականը համոզված, որ «Որակի այս կայունությունը պիտի քննուի երբ շինուի գրագետի իր դեմքին համարումը... ՀԱՅ աշուղներին հատընտիր երգերու երեք հատոր թարգմանությունն է եւ այդ հեղինակներու մասին ամփոփ-պայծառ նշմարներով, որոնք իրարու կապուելով ՀԱՅ ՀՈԳԻՒՆ վրայ բաւարար ԱՅՍ մը կը նետեն»¹⁵ Իսկ այդ ամենը՝ մոտենալով Չօպանեանի երկրորդ հզոր զգացողութեան գիտակցմանը. ազգային ազատագրական պայքարին, երբ ՀԱՅԻ համար իրական կյանքն այն աստիճան էր կորցրել իր նշանակությունը, որ Չօպանեանը հայրենապաշտության ԱԶՔԻ եւ իր հոգու հնարամտությամբ թարմացնում էր նույն հենց այդ կյանքը՝ ՀԱՅԻ մեջ եւ... ուր բուն բնագանցականը Չօպանեան-գրագետի մեջ եւ «համար» կայացել է բազմատեսակ գիտելիքների ձեռքբերման եւ ներկայում տիրող հայ հոգին պղտորող զգվանքներից անմիջական ձեւում ազատագրման, նաեւ շնորհիվ, որպիսի հոգեկան դրսեւորումը էլ, ըստ Յ. Օշականի, Հայ գրագետը հասավ իր եւ մեր նպատակին, քանզի այդ ամենը դարձրեցին իրեն հավասարակշռությունից հանել... իսկ, ավելորդ չէ շեշտել այն էականը, որ չնայած սեփական ստեղծագործականի տեսանկյունից ինչ-որ չափով նա զրկվեց արվեստագիտական երեւակայությունից, բայց ԱԶՔԱՅԻՆԻ առաջադրման հարցում՝ որպէս համամարդկայինի գիտակցում, «իր վրայով իմ մեջ բարձրացաւ այդ հսկայ վաստակը մեր նոր կամքին...», - առաջադրում է իր համոզմունքը Յ. Օշականը եւ ընդհանրացնում. «Եւ մէկ մարդ երբեմն ամբողջ պատմութիւն մը է: Ու Արշակ Չօպանեան մէկն է ամոնցմէ»¹⁶

Ըստ այդմ էլ, օտարների մեջ, թե Պոլսում, նա ծառայել է իր ժողովրդին, որը ինչպէս արդեն ասել ենք, դարձրեց արժեք է ձեռք բերել: Եվ նրա գործունեությունը՝ «իրբեւ քանակ ու որակ» ո՛չ միայն ամենապատկառելիների թվին է դասվում (հայորդիների կողմից գիտակցված), այլեւ Հայության երկու հատվածների միասնական գրականության ու մշակութային ճանաչման հիմք դնում, որը եւ առաջնայիններից առաջնայինն է:

Որոնելով ՀԱՅԻ ՀՈԳԻՒՆ, առաջադրելով ԱՐՄԵՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ու հայրենապաշտություն՝ իր գործունեությամբ Չօպանեանը մեր առջև փռել է ՀԱՅԻ «մօտ դար մը կանխող հոգեբանությունը, մեր իմացական բարեխառնությունը»: «ՀՈՒՆ Ե ԿԵԴՐՈՒՆԸ Ա. ՉՕՊԱՆԵԱՆԻ քննադատական չեն ըսեր դրութեան, այլ գործին»,¹⁷ ուր որպէս հիմնատարրեր՝ ՆԱՐԵԿԱՅԻՆ ԵՒ ՔՈՒՉԱԿԸ կազմում են իր ցեղապաշտական գրության էական կողմերը:¹⁸ Այն է՝ Չօպանեանը, երբ ընդհանրացրել է ՀԱՅ ՀՈԳՈՒՆ վերաբերող էական առանձնահատկություններ, դեռ իր օրերին հայեցողական ձեւի մեջ առաջադրել է զուտ ազգային վիճակ, որը մեր օրերում իր գերգիտական հիմնավորումն է նաեւ գտել «ՀԱՅԵՐ ԵՒ ՀԱՅՔ» գրության հեղինակի կողմից:

ՆԱԽ կրկին ՉՕՊԱՆԵԱՆԱԿԱՆ առաջադրման մասին՝ որպէս հոգեբանական վիճակ՝ հենվելով Յ. Օշականի խորհրդին. «Նարեկացին եւ Քուչակը» հիմնատարրերը կը պարունակեն անոր ՑԵՂԱՊԱՇՏԱԿԱՆ դրութեան»:

Իսկ մեր օրերի հեղինակը (Է. Աբայան), հարաբերած ՀԱՅՔԻ առաջադրմանը՝ տիեզերաքաղաքական խաբուսիկ գրավչության նախամիջավայրին, գտնում է, որ հնարավոր է ամեն բանի դիմագրավել՝ միայն այն դեպքում, եթե համամարդկայինը սահմանագծելիս էլակետ ընդունվի ո՛չ թե մարդու էութենական վերացական ըմբռնումը, որը հարկ է ասել, որ 18-րդ դարի ֆրանսիական նյութապաշտների առաջադրումներից է, այլ սեփական մշակութային, տարբեր մշակույթների ու մշակութատիպերի հիմնամյուրը հնարավորին չափ լայն ու խոր ընդգրկմամբ: Այս տեսակետը, - համոզված է պրոֆ. Աբայանը, - հավասարազոր է ժողովրդական գիտակցության վերափոխմանը՝ ազգային ինքնագիտակցությանը, որը ո՛չ այլ ինչ է եթե ո՛չ ՑԵՂԱՅԻՆ-ԱԶՔԱՅԻՆ-ՀԱՅ

ՄԱՄԱՐԴԿԱՅԻՆԸ ընդգրկել տեսլականի (իդեալական) կաղապարի մեջ, որպիսին են եղել ասենք Սասունցի Դավթի կերպարը, Թումանյանի գրվածքները՝ դիտված մշակութաբանականի դիրքից, եւ այսօրինակ ամբողջականության խոր տեսաբան ու հզոր քարոզիչ Նժդեհը, Փոքր Սիւրը եւ Նարեկացին՝ մի կողմից եւ մյուս կողմից Նահապետ Քուչակը եւ Պետրոս Դուրեանը՝ անհատապաշտական հոգեխառնվածքի առավել չափով համապատասխանողները,¹⁹ ուր հայ հոգու ինքնագիտակցման հիմքից Նարեկացին եւ Քուչակը՝ ինչպէս չօպանեանական ծավալումի մեջ, նույն եւ միեւնույն ժողովրդի հոգում են գոյավորվում լինելով նույն միասնականի տարբեր բեւեռները:

Այս խտնակետից, երբ անցնում են տարիները եւ անմեռ է մնում խորհուրդը,²⁰ մշակույթը որպէս ազգի հոգու արտահայտություն որոշակի հարաբերության մեջ է մեր բուրգի գագաթին գտնվող «քաղաքական սպասումին համար»:²¹

...եւ այդպէս. Ալիշանից ու Պէշիկաշեանից՝ ինչպէս գիտի ամեն խոսող ու խորհող ՀԱՅ, Չօպանեան, իսկ 1930-ականներից Չօպանեանի դրոշը, իսկ ավելի հստակ՝ «կարավանին» ղեկը²² անցավ Կոստան Զարեանի ձեռքը²³ եւ ՀԱՅ-ԿԱԿԱՆԻ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԸ՝ որպէս նոր օրերի կարգադատ, հայտնվեց ո՛չ միայն իր որոնումների, այլեւ հզոր «այստարարութիւնների մեջ, որ հնչեց մեր առջեւ նետուած ոսկի ու կախարդական բանալիի մը պէս»:²⁴

ՎԱՐԿԱՆ ՆԻԿՈՂՈՍՅԱՆ

ԼՈՒՄԱԲԱՆՈՒՄ ԵՒ ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

- 15. Օշական Յ., Համապատկեր Արեւմտահայ գրականութեան, տասը հատորով, Երուսաղէմ, 1952, հ. 5, էջ 321:
- 16. Նույն տեղում, էջ 312:
- 17. Նույն տեղում, էջ 343:
- 18. Նույն տեղում, էջ 344:
- 19. Տե՛ս Աբայան Է., «Հոգի եւ ազատություն», Երեւան, «Սարգիս հայեցմը», 2005, էջ 205:
- 20. Օշական Յ., Համապատկեր Արեւմտահայ գրականութեան, տասը հատորով, Անթիլիաս, 1982, հ. 10, «ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ», էջ 406:
- 21. Նույն տեղում, էջ 406-407:
- 22. Կարավան, կարավանի ղեկ վերցնել, դառնալ կարավանապետ. ի սկզբանե այս բառը պետք է այսօրվա հայը գիտակցի ԿԱՐ արմատի ծիրի մեջ, որ նշանակում է «ՈՒԺ», «ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆ», որից հետո առաջացել են «սաստկութիւն, շատութիւն եւ հնարավորութիւն, զորութիւն» բառերը. տե՛ս, Աճառյան Հր., «Հայերենի արմատական բառարան» չորս հատորով, Երեւան, 1973, հ. Բ, էջ 542: Այսօրինակ իմաստային հիմքից բուն «ԿԱՐԱԲԱՆ»-ը նույն Աճառյանի մոտ ունի հետեւյալ իմաստը. «Ճամփորդներու խումբ», «Բանակ», երբ զինված կռվելու պատրաստները ճամփորդել են. տե՛ս, նույն տեղում, էջ 547: Եվ իր նոր բնական-առօրեական իմաստով, ուր ԿԱՐԱԿԱՆ նշանակում է իջեւանատուն, որի պետն է՝ տվյալ դեպքում, նույն ինքը Ա. Չօպանեանը: Այս տեսակետից նա այն աստիճան ՀԱՅԵՐԻ «ՊԵՏՆ» ու հայրն է եղել, ՀԱՅՐՈՒԹԻՒՆ արել, որ դեռեւս 1948-ին ԱՄՆ-ի «Հայաստանի Կոչնակ» թերթի խմբագիր Հովհաննէս Ավագեանին դիմել է նոր, սկսնակ երգիչ Շառլ-Վաղինակ Ազնավուրին օգնելու հարցում, որին դեռ ո՛չ ոք չէր ճանաչում, եւ այդ «ո՛չ ոքից» ինքը՝ ԿԱՐԱԿԱՆԱՊԵՏԸ, տարբերվում է նրանով, որ, իսկ ավելի ճիշտ, թող որ ԻՆՔԸ ԿԱՐԱԿԱՆԱՊԵՏԸ, խոսի. «Սիրելի պն. Ավագեան գրաբերս պ. Շառլ-Վաղինակ Ազնավուրը, Փարիզ ծնած երիտասարդ արժեքաւոր արուեստագետ մըն է. ֆրանսերէն կը գրէ կամ կ'երգէ տաղանդով... Իրաւիրուած է Նոր-Իտրը մէկ մեծ cabaret-ի մէջ երգելու ֆրանսերէն երգեր, որոնց մէջ վարպետ է: Քանի մը ամիս պիտի մնայ այդտեղ: Կը խնդրեմ, որ հաճիք Ձե՛ր բարոյական աջակցութիւնը չզլանալ պ. Ազնավուրին այդտեղ գտնուած միջոցին...»: տե՛ս, ավելի մանրամասն, Չօպանեան Ա., «ՆԱՍՎԱԿԱՆ», Երեւան, «Սովետական գրող», 1980, էջ 326-327:
- 23. Օշական Յ., Համապատկեր Արեւմտահայ գրականութեան, տասը հատորով, Անթիլիաս, 1982, հ. 10, «ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ», էջ 406-407:
- 24. Տե՛ս Սարաֆեան Նիկողոս, «Տեսարանները, մարդիկ եւ ես», Երեւան, «Երկ» 1994, էջ 242:

Արտաշես Շահինյանի դիմանկարը, գործ՝ Մարտիրոս Սարյանի

Մտնում եմ վարպետի տուն:

Տիկին Կատարինեն Եշան է անում, թե եղբայրը վերն է՝ արվեստանոցում:

Նկարում է մի մարդու, որին տվել է «Ասպետ հայ» բնորոշումը, մաթեմատիկոս Արտաշես Շահինյանին: Ըստ սովորության և՛ նկարում է, և՛ բնորդի հետ զրուցում է նրան հուզող հարցերի շուրջ:

- Փաստերի տրամաբանությամբ՝ հայ ժողովուրդը պետք է վաղուց դուրս եկած լիներ պատմության թատերաբեմից: Թվում է, թե հայի հետ քաղաքակրթական ճանապարհ անցած ասորաբաբելոնյանները, խեթերը, մյուսները... Ինչո՞վ բացատրել, ուրեմն, որ դեռ կանք: Ու մնացել ենք սրա-նրա կոկորդում: Ինչո՞վ բացատրել ումանց համար անցանկալի այդ կենսունակությունը: Դուք՝ սիրելի Արտաշես Լիպարիտի (ինչ հիանալի անուն ազգանուն է, չըջվում է դեպի ինձ), այդ հարցը պարզել եք Ձեզ համար: Համենայն դեպս, ինչպե՞ս է եղել, որ փոքրաթիվ մեր ժողովուրդը չի խեղդվել, իսպառ չի ոչնչացել պատմության մահաբեր ջրհեղեղների ընթացքում...

- Մենք՝ քիչ, մեր ձեռագրերը շատ, - տևական թվացող լուսությունից հետո պատասխանում է Շահինյանը: - Ամեն անգամ, երբ հեղեղը եկել-լցրել է երկիրը և սկսել աստիճանաբար բարձրանալ՝ ամեն մեկը կառչել է մի մատյանի ու ջրի երես ելել՝ չի խեղդվել: Այսպես՝ մինչև մեր օրերը...

- Ուրեմն, ճիշտ էր Վահանը (Տերյան) «Հոգևոր Հայաստանի» իր գաղափարով (իհարկե, այս գաղափարը միայն նրա մտքում չէր ծնվել), որ նա նկատի ուներ թե՛ իբրև մեր անցյալի պատմության փիլիսոփայությունը բացահայտելու բանալի, թե՛ որպես հայ ժողովրդի ապագա գոյության ծրագրային ելակետ: Եվ գիտեք, ոչ միայն Տերյանի կենդանության ժամանակ, այլև մեր օրերում կարծես շատերն են ճշմարտացի և արդիական համարում այդ գաղափարը:

- Ինձ համար ևս հոգևոր Հայաստանի գաղափարն իմաստագրուկ չէ, - ասում է Շահինյանը: - Պետք է միայն հստակ որոշել դրա առավել ակտիվ, կասե՞ի՝ մարտական գործադրման ուղղությունն ու նպատակը: Պասիվ հայեցողական հոգևոր վիճակը, ձգտումները, գաղափարները մեզ փրկել չեն կարող: Ընդհակառակը, դրանք կարող են կործանել: Մենք, փաստորեն, բնական մեծածավալ ռեսուրսներ էլ շատ քիչ ունենք: Ուրեմն, քանակի միջոցով մեծ խնդիրներ լուծել չենք կարող (իսկ մեր ամեն ինչը չվճռված մեծ խնդիր է): Հետևաբար, մենք պետք է ապավինենք մեր որակական ուժին՝ հազարամյակների մեր պատմական-մշակութային փորձին և, ինչու չասենք, մեր ինտելեկտուալ-ստեղծագործական անսպառ պոտենցիալին՝ հանուն ազգի ֆիզիկական նպատակների իրականացման (իմիջայլոց, խիստ գործնական նպատակների իրագործման ընթացքում էլ, ընդհանուր առմամբ, ծնունդ են առնում տաղանդները և արվեստի, գիտության, փիլիսոփայության, տեխնիկայի մեծ արժեքները, նշանակալից գաղափարներն ու հիպոթեզները, էսթետիկական ու գեղարվեստական սկզբունքները): Տվյալ պարագայում արդեն հոգևոր Հայաստանի գաղափարը կգործի որպես մեր ժողովրդի տնտեսական, քաղաքական ու կուլտուրական կյանքի ռեալ ընթացքը խթանող գործոն: Եվ այդ դեպքում միայն մեր հոգևոր դրսևորումը նյութականացված հզոր ուժ կդառնա, ու մեզ հետ, ուզած թե չուզած, հաշվի կնստեն: Ես հանձնված եմ, որ հազարամյակների շարունակ, մինչև Ջաքարյանների և Կիլիկիայի անկման ժամանակները, հենց այդպես ակտիվ էլ եղել է հայոց «հոգևոր»-ությունը:

- Իսկ գիտե՞ք, թե ինչով է պայմանավորված Հայաստանի «հոգևոր»-ությունը, - հարցնում է վարպետը և ապա ինքն էլ

Ս Ա Ր Յ Ա Ն Ի Հ Ե Տ

պատասխանում: - Մեզ հորիզոնականով ծավալվելու հնարավորություն են տվել: Համենայն դեպս՝ Տիգրանից հետո չորս կողմից անընդհատ սեղմել են: Դե մենք էլ ածել-բարձրացել ենք դեպի վեր, դեպի՝ լույսը...

Հետևում է ծանր ու մի տեսակ մտահոգ լռություն:

Ապա վարպետը վրձինը ավելի ուժգին է քսում կտավին, հետն էլ նույնքան հատու շեշտերով ընդհատ-ընդհատ ասում՝ «Ես ձեր հերն եմ անիծել», «արյունարբու ավազակներ»...

Հետո կտրուկ հետ է քաշվում կտավից և ձայնը բարձրացնելով՝ ասում.

- Մենք, ախր, բարոյական իրավունք չունենք վերանալու:

Հին միջագետքյան և հարակից պատմա-աշխարհագրական միջավայրի՝ մեծ քաղաքակրթության առաջին աստիճանները դնող էթնիկական կազմից թերևս մենք ենք մնացել: Եվ վաղուց ի վեր մենք ենք հանդիսանում այդ ամբողջ կազմի միասնական-հավաքական ներկայացուցիչը, ինչպես ցեղային, անտրոպոլոգիական, այնպես էլ քաղաքակրթական տեսակետից: Չի կարող պատահել, որ մեր արյունը խառնուրդ չունենա շուներների և մյուսների արյան հետ: Որ մեր արտաքինում նրանցից գծեր կան, ցույց են տալիս, օրինակ, խեթական, ասորաբաբելոնյան քանդակները: Դե քաղաքակրթական կողմի մասին խոսելն ավելորդ է: Ուրեմն, մենք մեզ չէ միայն, որ այսօր ներկայացնում ենք, այլ նաև նրանց: Թե ինչպիսին է եղել մեր և նրանց փոխհարաբերությունը ինչ-որ պահի, այժմ կարևոր չէ, նրանք մեզ հետ միասին նույն օջախում ծնված ու հետո մեռած մեր եղբայրներն են: Կրկնում եմ՝ եղբայրները: Ո՞վ պիտի նրանց հիշատակը պահի, եթե ոչ մենք՝ բախտի բերումով կենդանի մնացած նրանց եղբայրը: Նրանց թողած մշակութային ժառանգությունը դեռ մենք պիտի ուսումնասիրենք ու բացենք նոր աշխարհներ. ո՞վ կարող է եղբայրներին ավելի լավ հասկանալ: Մենք բարոյական իրավունք չունենք մեռնելու...

Աշխատանքն ավարտված է, ստորագրված՝ Մ. Սարյան, 1960:

Բայց դեռ պատկերակալին է:

Ամենայն որոշակիությամբ՝ կտավն արտացոլում է բնորդի նկատմամբ նկարչի համակրանքը, վերաբերմունքը, որը, իհարկե, փոխադարձ էր: Բնորդի հասարակական վարքագծի, քաղաքացիական պահվածքի և զուսպ մարդկային անձնական կերտվածքի մեջ հատկանշիչներ (առաքինություններ) շատ կային վարպետին սիրելի լինելու համար: Ասենք՝ անսահման հայրենասիրությունը. ոչ տարերային, ոչ ցուցադրական, ոչ մակերեսային, այլ արմատապես գիտակցված, գիտակցական: Երկուսն էլ հայրենասիրությանը մոտ ու հեռու թվացող ամեն մի հարց արծածում էին հենց հայրենասերի հոգեբանությամբ, թերևս ավելի ճիշտ լինի ասել՝ հայրենասիրական մտահոգությամբ: Օրինակ՝ պրոֆեսիոնալիզմի խնդիրը: Երկուսն էլ գտնում էին, որ պրոֆեսիոնալիզմը գնալով արագորեն նվազում է մեզանում: «Եվ, ինչպես երևում է, նվազում է բոլոր կարևոր ասպարեզներում՝ գիտության, արվեստների, արտադրության, մանկավարժության...», - ասում է վարպետը: «Սիրողականությունը այսօր չարիքներից մեծագույնը կարող է լինել յուրաքանչյուր ժողովրդի զարգացման խանգարիչներից: Ես, առանց չափազանցության, ֆիզիկապես, ֆիզիկապես վախենում եմ այդ չարիքից», - ասում է մաթեմատիկոսը: «Այսպես ո՞ր կհասնենք», - լրացնում է Սարյանը: «Չմայած դիլետանտիզմը տարածված է հատկապես երիտասարդության շրջանում, իմ հույսը էլի երիտասարդների վրա է: Նրանք պետք է որ հասկանան այդ չարիքի վտանգավորությունը: Նրանք կհասկանան, որ դա մի օր ազգային աղետի կարող է բերել», - ասում է վարպետը:

ՎԻՋԵԼՍ ՍԱԹԵՎՈՅԱԼ

«Երեկոյան Երևան», N-206 (10178), 11 նոյեմբերի 1999թ.:

«Մարդ պետք է լինի աշխատանքի և արհեստավարժ իր աշխատանքում». սա ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր, քիմիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ԳԱԱ թղթակից անդամ Արամ Շահինյանի նշանաբանն է:

Արամ Շահինյանն ակադեմիկոս, Հայաստանում ժամանակակից մաթեմատիկական գիտության, մաթեմատիկական գիտական դպրոցի, մաթեմատիկայի և մեխանիկայի ինստիտուտի հիմնադիր Արտաշես Շահինյանի որդին է: Սակայն նա, ի տարբերություն հորը, մաթեմատիկայի փոխարեն ընտրել է ֆիզիկան, քիմիան ու կենսաբանությունը: Սովորել է ԵՊՀ ֆիզիկայի ֆակուլտետում: Ապա վերջին կուրսում ուսանել է Սանկտ Պետերբուրգի պետական համալսարանի ֆիզիկայի ֆակուլտետում, որն ավարտելով, 1962թ. Սոսկվայում ընդունվել է ասպիրանտուրա և ուսումը շարունակել քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտում: Այստեղ Ա. Շահինյանը ակադեմիկոս Նիկոլայ Ենիկոլոպյանի ղեկավարությամբ ուսումնասիրել է «Պոլիմերման պրոցեսները»: Սա մի գործընթաց է, երբ փոքր մոլեկուլների միմյանց միանալու միջոցով առաջանում են մեծ մոլեկուլներ, որոնք ունեն յուրահատուկ հատկություններ: Պոլիմերներ են՝ ռետինը, կաուչուկը և այլն:

«Ես ուսումնասիրում էի քիմիական պրոցեսների ֆիզիկական երևույթները: Իմ ուսումնասիրության առարկան հատուկ դասի պոլիմերներ էին, որոնք մեծ կիրառություն ունեին տարբեր բնագավառներում: Իմ թեզը՝ «Հետերոատոմ պարունակող մոնոմերների պոլիմերացման պրոցեսները», պաշտպանել են Մոսկվայի Ֆիզիկատեխնիկական հայտնի ինստիտուտում և ստացել ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճան», - ասում է պարոն Շահինյանը: Հետո նա վերադարձել է Երևան, աշխատել է Օրգանական քիմիայի ինստիտուտում, ապա՝ ԳԵՊՀ-ում, հետո՝ Գորիսում բացված ԳԱԱ-ի ֆիզիկատեխնիկական կենտրոնում և, վերջապես, ինչպես գիտնականն ինքն է նշում, հանգրվանել է ԳԱԱ Մոլեկուլային կենսաբանության ինստիտուտում: «Այստեղ իմ հետաքրքրությունները սկսեցին ավելի ընդարձակվել. ներթափանցեցի կենսաբանության ոլորտ: Սկսեցի ուսումնասիրել բջիջների թաղանթները», - հիշում է Ա. Շահինյանը: Թաղանթները ապահովում են արտաքին միջավայրի հետ բջիջների փոխազդեցությունը, չեն թողնում, որ բջիջները քայքայվեն: Բացի այդ, դրանք փոքր գործարաններ են, որտեղ արտադրվում են սպիտակուցներ, ԴՆԹ-ի մոլեկուլներ և այլն: Օգտագործելով իր գիտելիքների հարուստ պաշարը՝ Ա. Շահինյանն ուսումնասիրեց «միցել» կոչվող փոքր թաղանթները, որոնք և՛ շարժման մեջ են, և՛ կարգավորված՝ հեղուկ-բյուրեղական վիճակում են: Այսինքն՝ նրանք և՛ հեղուկ են, և՛ բյուրեղ, որովհետև երկուսի հատկություններն էլ ունեն: Օրինակ՝ հեղուկ-բյուրեղից են պատրաստում հարթ էկրանով համակարգիչների էկրանները, ժամանակակից ժամացույցները, տափակ հեռուստացույցների էկրանները: Այս ուսումնասիրությունների արդյունքներն ամփոփվեցին Ա. Շահինյանի «Միցելային համակարգերի կառուցվածքները և այնտեղ տեղի ունեցող քիմիական պրոցեսները» դոկտորական թեզում, որը նա պաշտպանեց Մոսկվայում՝ ԽՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտում, և ստացավ քիմիական գիտությունների դոկտորի աստիճան: Ապա վերադարձավ Հայաստան և այս անգամ սկսեց ուսումնասիրել թաղանթների բեկորներում տեղի ունեցող ֆիզիկական երևույթները, որի արդյունքում պաշտպանեց երկրորդ թեզը և դարձավ նաև ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր: Այսօր Ա. Շահինյանը Հայաստանում միակ գիտնականն է, որ ունի երկու դոկտորական աստիճան և երկու դոկտորական դիպլոմ:

«Իմ ուսուցիչը՝ ակադեմիկոս Ենիկոլոպյանն ասում էր, որ գիտնականը տասը տարին մեկ պետք է փոխի գիտական

իր ուղղությունը: Քանի որ, եթե տասը տարի աշխատում ես նույն ուղղությամբ, ապա սկսում ես մանրանալ և մանրունքներով զբաղվել: Այդ պատճառով պետք է դա թողնել նոր, թարմ ուժերի ուսումնասիրությանը և փոխել ուղղությունը: Եվ ես փոխեցի իմ ուղղությունը», - ասում է Ա. Շահինյանը: Այսօր նա զբաղվում է գիտական մի ուղղությամբ, որը կոչվում է «21-րդ դարի գիտություն»: Սա նշանակում է, որ այսօր գիտնա-

ԳԻՏՆԱԿԱՆ ԾԵՆՆՈՒՄ ԵՍ ԿԱՍԻՄ ԼՇԽԱՏԱՆՔԻ ԱՐԺԱՆԱՎՈՐ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՂՆԵՐԻ

կանները կարող են գիտափորձեր կատարել համակարգիչի միջոցով: Այժմ գիտնականն իր փոքր խմբի հետ ուսումնասիրում է համակարգչային կենսաբանություն և քիմիա: Օրինակ, քիմիկոսը կոլբայի մեջ ցանկանում էր ինչ-որ դեղ սինթեզել և դրա համար փորձում է տարբեր մոլեկուլներ միացնել իրար, որպեսզի ստանա ցանկալի նյութը: Եթե դա նրան չէր հաջողվում, ապա փորձում է այլ եղանակներով և այդպես, այնքան ժամանակ, մինչև գտնում է խնդրի ճիշտ լուծումը: Այժմ այս նոր «21-րդ դարի գիտությունը» թույլ է տալիս այդ փորձը կատարել համակարգիչի միջոցով՝ խնայելով և՛ ժամանակ, և՛ մեծ գումարներ թանկարժեք նյութերը գնելու համար: Սակայն մեկ համակարգիչը կարճ ժամանակում չի կարող լուծել իրեն առաջադրված խնդիրը, քանի որ գոյություն ունեն հարյուր հազարավոր մոլեկուլներ և ատոմներ, և յուրաքանչյուրի փոխազդեցությունը հաշվելու համար մեքենային շատ ժամանակ է անհրաժեշտ: Այդ պատճառով աշխարհում սկսել են մշակել գերհամակարգիչներ, որոնցում տեղադրված են հարյուրավոր համակարգիչներ: Դրանցից յուրաքանչյուրը լուծում է առաջադրված խնդրի իր մասը, ապա այդ ամենը համադրվում է և ստացվում վերջնական լուծումը: Մի քանի տարի առաջ այդպիսի գերհամակարգիչ իր 128 պրոցեսորներով ստեղծվեց նաև ՀՀ ԳԱԱ-ի Ինֆորմատիկայի պրոբլեմների և ավտոմատիկայի ինստիտուտում, որի միջոցով աշխատում է Ա. Շահինյանն իր խմբի հետ: «Համակարգչային գիտափորձերի միջոցով մենք ուսումնասիրում ենք երևույթները շատ կարճ ժամանակում: Օրինակ, եթե աշխարհում նմանատիպ երևույթներ ուսումնասիրում են 40-50 մանովայրկյանում, ապա մենք այն ուսումնասիրում ենք 100 մանովայրկյանի ընթացքում: Սա շատ մեծ բան է: Երբ մեր աշխատանքներն ուղարկում ենք արտասահման տպագրելու, ստանում ենք մեծ արձագանք՝ որ այդ բնագավառի առաջատարներից ենք», - նշեց Ա. Շահինյանը:

Արտասահմանյան մի շարք ընկերություններ, որոնք նմանատիպ համակարգչային ծրագրեր են պատրաստում և վաճառում, կապ են հաստատել ՀՀ ԳԱԱ-ի հետ Ա. Շահինյանի ղեկավարած խմբի հետ համագործակցելու առաջարկով: Արամ Շահինյանը հույս ունի, որ համագործակցությունը տեղի կունենա, և ժամանակակից այս գիտությունը Հայաստանում ավելի կզարգանա, քանի որ Հայաստանում նա շարունակում է հանդիպել խելացի երիտասարդների և տեսնում է սկսած աշխատանքի արժանավոր շարունակողներ:

ՎԻՏՏՈՐՅԱ ԲՈՒՌՆԱԶՅԱՆ

ՔԱՐՏԵԶԸ ԵՎՍ ՊԻՏԻ ԼԻՆԻ ԱՆՍԻԱԼ

Հսկայական է տպագիր խոսքի ուժը, և որևէ հեղինակի անզամ ակնհայտ ներկայացրած սխալ միտքը, տեսակետը, փաստն ընդունվում են որպես աներկբա ճշմարտություն, երկար մնում շրջանառության մեջ: Բազմիցս նման իրավիճակների պատճառով ուսանող երիտասարդների և մասնագետների միջև ծագած վեճերի ականատեսն ու մասնակիցն են դարձել, ուստի, հարկ էն համարում անդրադառնալ քարտեզներում տեղ գտած որոշ սխալներին:

Վերցրեք հայ հեղինակների Անդրկովկասի և Հայաստանի 18-րդ դարի և 19-րդ դարի առաջին կեսի իրադարձություններին նվիրված աշխատությունները, օրինակ, «Հայկական սովետական հանրագիտարան»-ը¹, և դրանց բովանդակությունը լուսաբանող քարտեզներում կտեսնեք Ադրբեջանի Հանրապետության Ղազախ քաղաքը, այդպիսի բնակավայր մինչև 19-րդ դարի ավարտը չի եղել այդ տեղում: Պարզապես, մեր մասնագետները թյուրիմացաբար պատմություն են ստեղծել օտարի համար:

Հայտնի է, որ պարսից շահն իր թիկունքն այլադավան և խռովարար հայերից ու վրացիներից ապահովելու նպատակով 16-րդ դարի կեսերին տերության կենտրոնական նահանգներից Անդրկովկաս է վերաբնակեցնում թաթարական շամշադին, ղազախ և բորչալու մեծաքանակ ցեղերին, որոնց հաստատում է հայոց Ուտիք աշխարհի Գարդմանք և Տավուշ, Գուգարք աշխարհի Չորափոր, Կանգարք, Կողբափոր և Շոբափոր գավառներում: Իրենց հայրենիքից բնիկների՝ հայերի դուրս մղման պայմաններում, եկվոր ցեղերի անունով նորահաստատ գավառները սկսել են կոչվել Ղազախ, Բորչալու և Շամշադի (ապագայում՝ Շամշադին): Այդ ցեղերը երկար ժամանակ չեն ամրացել որոշակի տեղում, քանզի շարունակել են իրենց նախնիների վաշկատուն կյանքը՝ զբաղվել արոտային անասնապահությամբ: Իսկ դրա էությունը կայացել է հետևյալում. աշնան կեսից մինչև մայիս ամիսը թաթարական այդ ցեղերն իրենց խաչները պահել են Կուր գետի աջափնյակում տարածվող ձմեռային արոտներում, իսկ մայիսին քշել Հայաստանի զովասուն սարերը: 18-րդ դարում Դաղստանի լեռնականների չղադարող անողորմ արշավանքների հետևանքով գրեթե հայաթափվում են Հայաստանի հյուսիսարևելյան գավառները, հատկապես՝ ներկայիս Տավուշի մարզը: Սակայն այդ դարավերջին սկսում է դրանց վերաբնակեցումը հայերով:

1801թ. Արևելյան Վրաստանը, որի կազմում էին այդ պահին Բորչալուն, Ղազախը և Շամշադիլը միանում է Ռուսաստանին: Դրանք կոչվում են թաթարական դիստանցիաներ և մտնում Լոռվա գավառի կազմի մեջ, բայց նստավայրի համար փոքրիշատե հարմար բնակավայր չգտնելու պատճառով երկար ժամանակ գավառապետն իրեն վստահված վարչական միավորը ղեկավարում է Թիֆլիսից²: Նաև ավելացնենք, որ ռուսական իշխանությունների 1802թ. մայիսի 8-ին անցկացրած աշխարհագրում և 1806, 1817, 1839, 1853 թվականներին կազմած կամերալ ցուցակներում չկա Ղազախ անունով բնակավայր: 1840-ականների կեսերին, շինարարություն իրականացնելուց հետո, նորաստեղծ Ղազախի գավառի կենտրոն են դարձնում թաթարական Դաղքյասաման գյուղը, որը գտնվում է ներկայիս Ղազախ քաղաքից 4 կմ հյուսիս-արևելք:

1860-ականների ավարտին կառուցվում են Թիֆլիս-Ելիզավետպոլ ճանապարհը և դրա միջնամասից՝ Աղստև գետի աջ ափից, սկիզբ առնող խճուղին, որը ձգվում էր դեպի Երևան: Ճանապարհների այդ խաչմերուկը շատ

հարմար են գտնում նոր բնակավայր հիմնելու համար: Քաղաքի հիմնարկեքը տեղի է ունենում 1881թ. փետրվարի 13-ին³ և կոչվում են Ղազախ: Հիմնական բնակիչները հայեր, պարսիկներ և ռուսներ էին: 1890-ականների սկզբին Դաղքյասաման գյուղից այստեղ են հաստատվում գավառապետը, հաշտարար դատավորը, հիվանդանոցը, զորանոցը, փոստը, հեռագրատունը, գանձարանը, երկրաչափ քաղաքային ուսումնարանը, շուկան և արհեստանոցները: Այդ ժամանակ Մկրտիչ Ջաղեթյանի (Բանանց գյուղից) միջոցներով կառուցվում է Սբ. Վարդան Մամիկոնյան եկեղեցին: Ուրեմն, քարտեզներում 1881թ. վաղ Ղազախ քաղաք այդ տեղում ցույց տալը սխալ, իսկ շարունակելու դեպքում՝ միայն ջուր լցրած կլիմենք օտարի ջրաղացին:

Մեր օրերում՝ Հայաստանի անկախացումից և վարչատարածքային փոփոխություններից հետո, անհրաժեշտ է դրանց բովանդակությունը լուսաբանող քարտեզների ստեղծումը: Այսպիսիք տարբեր մոտեցումներով նվիրվել են նաև մարզերին: Փաստը, անշուշտ, ողջունելի է: Սակայն դրանք զերծ չեն սխալներից, շտապողականության կմիջ են կրում և շփոթության մեջ են զցում մանկավարժներին, ուսանողներին և քարտեզներից օգտվողներին: Օրինակ, «Տավուշի մարզ» քարտեզը, որը 2003թ. լույս է ընծայել «Պարմանի» հիմնադրամը, հեղինակները Տիգրան և Արամազդ Բաբայանները են: Աշխատության մեջ խախտված են Գուգարաց լեռնահամակարգին պատկանող Պաղակն, Պայտաթափ, Գյոզդաղ գագաթների, Ոսկեպարի Աստվածածին, Կողբի Մշկավանք, Լուսահովտի Մորո Չորո վանքերի, Կայան գյուղի տեղադրությունները: Չգիտես, ինչու բացակայում է Ոսկեպար գետը և Ոսկեպար է անվանված նրա վտակ Քարահան (Կիրանց) գետը: Իսկ Քարահանի վտակ Խնձորկուտը (Սամսոն) բերված է թաթարական Ակսիպարա անունով: Տավուշի մարզում բացակայում է նաև Աղստև գետի աջակողմյան Գետիկ վտակը: Դրան հակառակ, մարզի տարածքում նշվել են նոր բնակավայրեր՝ Գետկածոր և Քարագյուղ: Անխնամ է կազմված քարտեզի «Բնակավայրերի բարձրությունը ծովի մակարդակից» աղյուսակը, որի պատճառով Աղստևի հովտի ամենացածրադիր կետում գտնվող Կայան գյուղի դիմաց նշված է 1050 մետր թիվը, իսկ նրանից բարձր՝ սարավանդին թառած, Դիտավանի դիմաց՝ 780 մետր թվերը: Նաև անհասկանալի է, թե ինչու «Պայմանական նշաններ» բաժնում դրանց բացատրությունների համար բերված են Փամբակ, Արմավիր, Արարատ, Տաթև, Հանքաջուր, Արագած, Սպիտակի լեռնանցք տեղավայրերի անունները, երբ այդ տերմիններն արտացոլված չեն քարտեզում:

Միով բանիվ, քարտեզագրությունը ևս համարելով գրավոր խոսքի մի կարևոր տեսակ և գիտություն, նրան պիտի մոտենալ պատասխանատվությամբ և քարտեզներից օգտվողների նկատմամբ՝ հարգանքով:

ՌՈՒԲԵՆ ՍԻՄՈՆՅԱՆ

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Հայկական սովետական հանրագիտարան, Երևան, 1987, 128-րդ էջից հետո քարտեզը:
2. Ռուբեն Սիմոնյան, Տավուշի մարզ, Երևան, 2003, էջ 198:
3. Մակար Եպս. Բարխուտարեանց, Արցախ, Երևան, 1999, էջ 190-191:

ԱԶԳՏՈՒԹՅԱՆ ԳԼԽԻՎԱՅՐ ՇՐՋՈՒՄՆ ՈՒ ԽԵՂԱԲԵԿՈՒՄԸ ՄԵՐ ՕՐԵՐՈՒՄ

Սկիզբը՝ թիվ 9-րդ համարում

4. Մեր բազում հարգանքներով նախնիների հայերենին տրված վեհապանծ գնահատականների առկայության դեպքում, հնարավոր չէ հանդուրժել անկախություն ու ազատություն հռչակած Հայաստանում լեզվի նկատմամբ կիրառվող քաղաքականությունը: Յոթ տասնյակ կուսակցություն ունենք, բայց ազգի՝ հոգու, այրան, պատվի, ինքնության և այլ բարեմասնություններով բնութագրվող ազգային լեզվի մասին օրենք չունենք: Հրապարակի վրա է 1993թ. ապրիլի 17-ին ընդունած օրենքը, որը ժամանակին նզովվեց, որի մասին շատ հողվածներ գրվեցին, ես էլ գրեցի. «Լեզվի մասին օրենքը ամեն բանի կնամանի, բայց օրենքի չի նմանի» վերնագրված հոդվածը:

Ողջ ազգի սեփականությունը լեզուն «փեշքեշ» էր տրվել «պաշտոնատար անձանց», իսկ լեզվի անաղարտության պահպանումը՝ պարտավորիչ էր սպասարկման որոշ ոլորտներում աշխատողներին:

Ազգային ժողովում հայերենը, նրա բոլոր բաժինները՝ քերականությունը, բառագիտությունը ու բառակազմությունը, շարահյուսությունը ու շարադասությունը, հնչյունաբանությունը, առոգանությունը տակնուվրա անելու մի հսկայական «փաթեթ» ունեն ձեռքբերում:

Ազգային ժողովի լեզուն գրագետ հայերեն չէ: Լեզուն, հաղորդակցման բացառիկ, ամենակարևոր միջոցը լինելով, նաև տրամաբանության, մտածողության հայելին է: Մարդն, ինչպես մտածում, տրամաբանում, այնպես էլ խոսում է: Ազգային ժողովում ամմիտ, տրամաբանությունից զերծ խոսքերից նշենք եզակի օրինակներ (առանց հեղինակների անունները տալու)՝ «Մենք, պատգամորներս մեր դեմ դրած կոծակը չենք ընդունում որպես պատասխանատվություն», «Շուկայի պայմաններում չի կարելի մարդկանց ստիպել, մի տեղից, գրիժայի նման, դուս կտաս», «Իրական ռեսուրսների անտեսման հետևանքով մենք զնուն ենք տասնապատիկ նշանակություն ունեցող ռեսուրսների անտեսմանը: Ուզում են, որպիսի մեր ռեսուրսները չդիտենք որպես ռեսուրսներ», «Հարկային տեսչությունը սկսել է շնչել փոքր քայլերով», «Գինը չի նշանակում ի օգուտ բանակցությունների, նայած, թե ի՞նչ մարժա ենք տալիս, ուրեմն գինը պետք է հանենք» և այլն, և այլն:

Ազգային ժողովում մայրենի լեզուն խեղաթյուրելը առավելագույնս դատապարտելի է, որովհետև ազգային կոչվող այդ ժողովը նաև օրինատետղծ է: Կարողում են ԱԺ-ի «ընդունած և շրջանառության մեջ դրած» օրենքները (իրենց արտահայտությունն է, օրենքը ապրանք չէ, դրամ չէ, որ «շրջանառության մեջ դրվի», օրենքը ընդունվում, հաստատվում, կատարվում կամ չի կատարվում), կարողում են «հեռուստատեսության ու ռադիոյի մասին», «գովազդի մասին» օրենքները ու զարհուրում անգրագետ, խառնիճաղանջ, անհասկանալի լեզվից: Օրենքները ողողված են բանական մտածողությանը միանգամայն խորթ, վնասաբեր «մտքերով»: Նշեն ռազմացի միայն մեկը. «Գովազդի բառացի ճշմարտացիությունը չի պաշտպանում՝ այն անբարեխիղճ համարելուց, եթե գովազդի ընդհանուր բովանդակությունը հասկացվում է այլ իմաստ» (Հայաստանի Հանրապետության օրենքը ընդունված Ազգային ժողովի կողմից, 1996թ., 30 ապրիլի, 18 հոդ., 5 կետ):

Ամոթ է: Բառացի ճշմարտացիությունը լեզվի, խոսքի երանելագույն վիճակի հավաստիքն է, այդ դեպքում, բացառվում է այլ իմաստով հասկացվելը:

Շուտով կբոլորեն կյանքիս 9-րդ տասնամյակը, հաճախ ստիպված նայում եմ հեռուստացույց ու ոչ մի կերպ չեն հասկանում, թե ինչն է հանրապետության հեռուստատեսությունը Ազգային կոչվում: Ինչն է հեռուստատեսությունը այդքան հրապուրված արնածոր, հրազենների կրակոցներով ունկնդրին խլացնող ամերիկյան, անմեղսունակներին սագական բրազիլական և այլ ֆիլմերով:

Ինչն է ամբողջ օրը էկրանը ողողված օտար լեզուներով, ինչն է ոչ ոք պատասխանատվություն չի կրում հաղորդումների և հաղորդավարուհիների հեղաբեկված հայերենի համար: Լեզուն այնքան են աղավաղում, որ օրեկան հարյուր անգամ լսելով «Սի հապաղիր, սնիկերսիր» պատգամը, երկյուղում ես, որ հեռուստատեսության բառապաշարում անհապաղ կհայտնվեն խորովածի, քյաբաբի, հերիսայի, տոլմայի և նման այլ բառեր: Հեռուստատեսությունները ազատորեն դուրս են մղել հայերենը: Հաղորդվում են կրկնօրինակված ֆիլմեր, որտեղ լեզվական բազմաթիվ սխալների հետ հայերենը այնքան անարգված է, որ օտար բնագրի հետ միաժամանակ առաջ ու ետ ընթանալով, դառնում է բոլորովին անհասկանալի: Ամբողջ օրը հայերենի փոխարեն ռուսերենով կամ այլ լեզուներով գովազդներ, հայտարարություններ են հրամցվում հեռուստադիտողին:

Հոգեցնում, նաև զայրացնում են անկողնային մերկությանը երգչուհիների օտարալեզու, երկարատև ճղճղոցները:

Ազգի ինչի՞ն են պետք «Թաքնված տեսախցիկ», «Վերվարածները», «Նեվերյայտնի պյանա», «Մեր բակ 1, 2, 3», «Էլի մի ծայն», զանազանանուն շունները, որոնցում բակերից մեկում բուրդ չփխող դերասանի նման, չփխում են ազգային լեզուն:

Շատ ու շատ բաներով է հեռուստատեսությունը խաթարում, աղավաղում հայերենը: Անհրաժեշտ են համարում ընդգծել, որ հայերենին հատուկ է հստակ, կայուն հավասարակշռված առոգանությունը: Ձայրացուցիչ է, որ մեր զեղատես հաղորդավարուհիները այն վերափոխում են էլեկտրոն, երգեցիկ, օտար, հայերենին խորթ առոգանությամբ և բավական ժամանակ լսելուց հետո միայն գլխի ես ընկնում, որ խոսքը հայերեն է:

Ինչն է Ազգային ժողովը հետամուտ չի լինում «իր ընդունած և շրջանառության մեջ դրած» օրենքը կատարելուն, որտեղ սահմանել է, թե հայերենական արտադրության հեռարձակումը չի կարող եթերաժամի 65 տոկոսից պակաս լինել: Վերջապես հեռուստաընկերությունները պարտավոր են ապահովել իրենց հաղորդումների լեզվի անաղարտությունը:

Ի՞նչ ասեն, խոսքս, ինչպես ժողովուրդն է ասում, «ջոջ» (մեծ) պասից երկարեց», բայց թեև շատ բան մնաց ասելու, այդուհանդերձ ավարտենք հիշելով մշեցիների մի առածը. «Չմիգմփան ջրին ըսին, հօ՞րի (ինչն է) ձենդի գիքս, (աղմկուն ես) քսեց»: «Տակսի քարտ է»:

Թախիճի շրջանի մշեցիներով բնակեցված գյուղերից մեկում էի: Ձրուցում էի կյանքի բեռնան տակ կքած մի գյուղացու հետ: Չէի կարող չհամաձայնել անառարկելի հետևյալ մտքի հետ. «Լաօ, (որոյակ) ազատություն ուզեցինք, անտերություն ստացանք» ճշմարտաշող, անառարկելի մտքի հետ:

ՍԻՐԱՆՈՒՇ ԲԱՂՎԱՍԱՐՅԱՆ-ԹԱՓԱԼՅԱՆ
Բանասիրական գիտությունների թեկնածու

Մի նետվիր կանանց վրա,
ինչպես շունն է նետվում ուտելիքի վրա,
Որ զգում են նրան:

Ժամանակից շուտ տրվելով կնոջը,
Մի դառնա շան մնան,
Որն ուտում է և կուլ է տալիս այն,
Ինչ զգում են նրան:

Եթե դու ցանկանաս կանանց,
Ապա համբերիր, զսպիր քո սիրտը,
Մինչև չդառնաս ամուր ու
ավարտուն տղամարդ:

Իմացիր, որ եթե մեղր ստանալու համար
Բացեն խակ ազավան,
Նա հյութ չի ունենա ու մեղր չի տա,
Այլ կփչանա միայն:

Մեղրը հանելու համար, նախքան նրան բացելը,
Թողնում են, որ աճի, հասնի կատարելության:
Եվ միայն այդ ժամանակ է ստացվում մեղրը:

Դու էլ պետք է այդպես վարվես:
Նախքան կնոջ հետ հանդիպելը, դու պետք է
Աճես ու ամրանաս:

Եվ այդ ժամանակ դու պատրաստ կլինես
Ամուսնության,
Կունենաս բարձրահասակ, ամուր
Արագաշարժ ու գեղեցիկ որդիներ...
Հանուն մեր Հայրենիքի,
Հանուն մեր Ազգի փառքի ու պատվի,

Հանուն մեր Մեքսիկական կայսրության,
Հանուն մեր Աստված ու Տիրակալ Հուլիոսի լուսաբերի
Եվ ի պատիվ նրա Հավերժ Հիշատակի...

(Հին աստեղյան պոեզիա)

ՄԱՆԿԱՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ԽՄԲԻ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՇՈՒՐՋ

Խորհմաստ ու գեղեցիկ վերլուծությամբ այս գրական ժառանգությունը, հիրավի, հուշում է այն բարձր մակարդակի կրթադաստիարակչական ինստիտուտի մասին, որ առկա էր Ացտեկյան կայսրությունում: Այն մեզ հուշում է նաև, որ հզոր պետական մեքենան ինքնին պետք է ենթադրի հասարակության բարոյական բարձր ցենզ, որի շնորհիվ առողջ դաստիարակության մթնոլորտում ծնվում ու զարգանում է ֆիզիկապես և հոգեպես առողջ սերունդ...

Արտասահմանյան և այժմ նաև տեղական, անբարո լուսանկարներով ու բովանդակությամբ, «ազատ սիրո» խորհրդատու ամսագրերի հեղեղը երկար ժամանակ է ինչ ընդունել է մեր ազգային անվտանգությանը սպառնացող չափեր: Այսօր ամեն քայլափոխի աչքի են զարնում կնոջը «կնոջ» միջոցով վարկաբեկող, նրա արժանապատվությունը ամենաստոր ձևով վիրավորող պատկերները: Բանը հասել է այնտեղ, որ ստեղծվել է դրանց վաճառքի «սեղանիկային» ցանց, որի գործունեության համար վաճառողներ, պարզ բան է, միշտ էլ կգտնվեն: Իսկ մասնուլի կրպակները վերածվել են դրանց գովազդման կատարյալ ասպարեզի...

Նման բարձիթողության պայմաններում շարունակում է խեղդվել հայ մարդու հոգևոր աշխարհն ու աշխարհընկալումը: Եվ առաջին հերթին՝ երիտասարդության և այն մանուկների, որոնք զայթակրված աչքերով անցնում են այդ կետերի կողքով: Քանզի գովազդի օրենքին համաձայն, տեսադաշտում անընդհատ կրկնվող, թող որ, միօրինակ պատկերները իրենց ազդեցությունն են թողնում զգայական (ըստ Ֆրեյդի՝ ենթագիտակցական), ապա և գիտակցական մակարդակներում:

Այս ամենը հակասում է մեր Ազգային արժեքային համակարգին, մեր Բարոյականին: Խաթարվում և խեղդվում է Տեսակի սեռային և սեռական ընկալման կերպը, դրանով իսկ աղճատելով Տեսակն ինքնին: Խնդրո առարկա ամսագրերի միջոցով, հաճախ կեղծ բժշկագիտականության շղարշի ներքո, քարոզվում է կնոջ (տվյալ դեպքում՝ հայ կնոջ) ոչնչացումը, որպես կենսափիլիսոփայական և գեղագիտական բնատուր արժեքային համալիր՝ իր գործառնության համակարգով: Փորձ է արվում կնոջը զրկել կանացիությունից, վերածելով նրան լայն, զանգվածային սպառման ապրանքի, իսկ ընթերցողից ձևավորել այդ ապրանքի սպառողի կամ նմանակողի... Եվ այս ամենն արվում է ինչ-որ կասկածելի ազատության, ավելի ճիշտ՝ իմիտացված ազատության կոչերի ներքո: Ցանկացած հոգեբան կնշի, որ ֆոնը ինքնին ձևավորում է այդ կոչը, ընկալման համապատասխան կետը:

Գիտակից մարդկանց դրանք տհաճության և անհարմարության զգացումներ են պատճառում՝ իրենց ամենքայլափոխյա տեսադաշտային ներխուժման:

Այսքանից հետո դժվար է հեռու մնալ այն մտքից, որ

գործ ունենք մեր հասարակության նկատմամբ իրականացվող ռազմա-հոգեբանական արշավի հետ...

Տեղին է այստեղ հիշատակել, որ արդեն գոյություն չունեցող Խորհրդային Միության վերջին տասնամյակում խնդրո առարկա նմանատիպ արատավոր երևույթի դեմ պայքարը ղեկավարության խոր ուշադրության կենտրոնում էր: Խոսքը ընդհատակյա «սովետական պոռնոհոլոստիայի» մասին է: Պատահական չէ, որ կարևորելով հարցի ողջ լրջությունը, նրա դեմ պայքարում հատուկ և առանցքային դեր հատկացվեց ՊԱԿ-ին (ԷՖԱ): Ավելին, այդ պայքարում իր ողջ զինանոցով ներգրավված էր նրա երկրորդ գլխավոր վարչությունը (ԱՏՕ)՝ ներքին անվտանգության ու հակահետախուզության պատասխանատուն... Բանն այն է, որ համաձայն որոշ, ըստ որում, արևմտյան աղբյուրների հրապարակումների, հիմնականում ոչ-սլավոնական ծագում ունեցող (վրացի, չեչեն, հրեա, թաթար, ադրբեջանցի) քրեական հեղինակությունների կողմից ղեկավարվող ու «սովետական պոռնոգրաֆիայի» ձևավորմամբ ու զագացմամբ զբաղվող կազմակերպված հանցագործ խմբավորումները (Ի Ի Ա) անուղղակի, որոշ դեպքերում էլ ուղղակի, կապի մեջ էին NATO-ի երկրների, հատկապես ԱՄՆ-ի, հատուկ ծառայությունների հետ... Սա ոչ ի միջի այլոց...

Այսպիսով, խնդիրը կայանում է հասարակության, հատկապես մանկապատանեկան խմբի, հոգեբանական աշխարհահայացքային անվտանգության ապահովման, որով և մարդկային իրավունքների պահպանման մեջ: Սակայն, դրա համար թերևս պահանջվի բոլորիս վերադաստիարակությունը: Իսկ դրա առարկայական ապացույցն ու հետևանքը կարող է լինել այն, որ իրադրությունը ճիշտ գնահատելուց հետո, օրենսդրորեն կանոնակարգվի հիշյալ վաճառակետերի գործունեությունը (մնան մի փորձ ԶԶ Ազգային ժողովը կարծես փորձեց անել): Եվ կամաբար նաև դրանք նկատի ունեն, երբ խոսում են գործազրկության կրճատման մասին: Ի դեպ, քաղաքակիրթ աշխարհում նման վաճառակետերի գոյությունը օրենսդրորեն խիստ կանոնակարգված է... Ճիշտ կլինի հատուկ կետեր (եթե ոչ՝ մեկը) սահմանել քաղաքում նմանատիպ ամսագրերի վաճառքի համար: Նույնը վերաբերվում է և մեր մյուս քաղաքներին, ընդհուպ, և հատկապես միջև Ստեփանակերտ...

Արժե այստեղ հիշել մեծ մտածող Խոմենիսի խոսքերը, թե «Վտանգավոր ազատությունները պետք է սահմանափակել», թե «դաստիարակությունը և բարոյական մաքրումը լուսավորությունից կարևոր են»: Եվ խնդիրը ոչ միայն երեխաներին ու պատանիներին է վերաբերում, այլև մեզ՝ բոլորիս...

ՄՈՒՇԵՂ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՄԻ ՔԻՉ ՊՂՊԵՂ՝ ՄԱՅՐԱԿԱՆ ՍԻՐՈ ՄԵՋ

Սկզբը՝ թիվ 9-րդ համարում

ՄԱՅՐԱԿԱՆ ՍԻՐՈ ԱՎԵԼՑՈՒԿ ՈՐԴՈՒ ԸՆՏԱՆԻՔՈՒՄ

Մայրական սիրո բացառիկության ծայրահեղ դրսևորում կարող է դիտվել այն փաստը, երբ կինը սկսում է արժեզրկել կին-տղամարդ հարաբերությունները որպես այդպիսին: Այս դեպքում ամուսնու նկատմամբ վերաբերմունքը կարող է ստանալ հետևյալ արտահայտություններից որևէ մեկը.

ա) Կինը պայմանականորեն, իմիջայլոց է կատարում իր պարտականությունները, ցուցադրելով անտարբերություն, ծայրահեղ դեպքերում՝ նաև արհամարհանք ամուսնու նկատմամբ: Ինչն արտահայտելիս, երբ անգամ նա վախ է զգում և փորձում է զսպել է դա, միևնույն է, նրա վերաբերմունքի մեջ գերակշռում է անտարբերությունը:

բ) Կինը ազդեցիկ է տրամադրվում ամուսնու նկատմամբ՝ անընդհատ քննադատելով նրա յուրաքանչյուր արարքը:

Նման վերաբերմունքը կանայք արդարացում են անցյալում կրած վիրավորանքներով, հիասթափություններով և անգամ բռնության դեպքերով: Սակայն այս վարվելաձևը ոչ միայն չի նպաստում դրական փոփոխություններին, այլև ի գործ է վերացնել ընտանեկան խաղաղության վերջին մասունքները: Ուշադրությունից ու հարգանքից զրկված տղամարդկանց մեծ մասը կարող է անգամ առաջացած տարիքում դիմել այնպիսի բացասական սովորությունների, ինչպիսիք են՝ ալկոհոլի չարաշահումը, թմրամոլությունը...

«Եթե կանայք գիտակցեին տղամարդու սիրո նկատմամբ մայրական սիրո գերազանցության բացասական ներգործությունը և արգելեին դա, աշխարհում ամեն ինչ այլ կերպ կլիներ: Կնվազեին պատերազմները (հիմնականում տղամարդկանց կողմից հրահրվող), երեխաների և ամուսինների մահվան դեպքերը: Իսկապես, հարբեցողությունը, հիվանդությունները, տղամարդկանց վաղաժամ մահվան դեպքերը հաճախ իրենց հիմքում ունեն կանանց նկատմամբ սիրո չբացահայտվածություն, կամ այդ սիրո փոխակերպումը մայրական սիրո: Որոշ ազգերի մոտ մայրական սերը առավել վառ է արտահայտված»,- ասում է «Ուրախության գիտություն» գրքի հեղինակը:

ԵԼՔԵՐԻ ՈՐՈՆՈՒՄՆԵՐ

Երբ որդին, հաղթահարելով մայրական սերը, կարողացել է զարգացնել իր հատկանիշները, գտնել սիրած էակին և բացվել սիրո մեջ, իսկ մայրը չի փոխում իր մայրական վերաբերմունքը, բաց չի թողնում իր հասուն որդուն (օրինակ՝ միջամտում է, ասում է, որ նա անհասկացող է, ու այդ կինն իրեն երջանիկ չի դարձնի, կամ եթե տեսնի խնդիր ունեն, կբաժանի) այդ ժամանակ խնդիրներ են առաջանում նաև մոր մոտ. ամխուսափելի են ծանր հիվանդությունները, որոնց հետևանքով զավակը ստիպված է լինում մեծ ուշադրություն դարձնել նրան: Հաճախ դրան է գումարվում նաև մեղքի զգացումը՝ «անուշադիր էի և...»: Եվ տուժում է իր կինը՝ դառնալով քավության նոխազ. խնդիրները որդու ընտանիքում շատանում են: Այստեղից հետևում է ավագ սերնդի հոգևոր զարթոնքի չափազանց մեծ կարևորությունը թե՛ իրենց և թե՛ իրենց զավակների ու թոռների համար: Չէ՞ որ արդեն հասունացած ու ինքնուրույնության ճանապարհի առաջին քայլերը կատարած տղամարդու համար նման վիրավորանքները, սեփական կամքի, ցանկության ու կարողությունների անտեսումը ստորացուցիչ է: Սա էլ, իր հերթին, կարող է ավելորդ գործոն հանդիսանալ հարսի կողմից սիրո նվազման համար:

Հաճախ թվում է, թե հայրը անտարբեր կամ չափազանց սառն է երեխաների նկատմամբ: Սակայն, եթե այդ զգացմունքները թվացյալ չեն, դրանք բացատրվում են միմիայն խանդի առկայությամբ, որ առաջանում է այն բանի հետևանքով, որ կինը հենց նրանց, այլ ոչ թե տղամարդուն

է մեծ սեր ու ուշադրություն դարձնում: Իսկ կինը չի հասկանում, վիրավորվում է, խրատում նրան, որ քիչ է սիրում երեխաներին:

Հատուկ դիտարկում է պահանջում մոր և դստեր փոխներգործությունը: Մեծ բարդություններ են առաջանում, երբ հասուն դուստրը ապրում է միայնակ մոր հետ: Ի դեպ, ինչպես վկայում են հոգեբանական պրակտիկայում համադիպող բազում դեպքերը, երբեմն բավական է, այսպես կոչված՝ հոգեբանական միայնակության զգացողությունը: Այսինքն՝ մայրը կարող է ունենալ ամուսին, այլ զավակներ, որոնք նրա հետ մի հարկի ներքո են ապրում, սակայն չեն կիսում նրա բոլոր համոզմունքները, կամ, ինչպես նրան է թվում, հաշվի չեն նստում նրա հետ: Ու եթե դստերը չի հաջողվում բացահայտել իր կանացի հատկանիշները, ընտանիք կազմել, ապա նա կարող է «խաչ քաշել» իր ճակատագրի վրա: Այս իրավիճակից ելքը հետևյալն է. մոր և դստեր հոգևոր զարթոնքը (երբեմն սա չափազանց բարդ, բայց ոչ անհուսալի ճանապարհ է): Անհրաժեշտ է, որ դուստրը ավելի կանացի դառնա և սկսի ինքնուրույն կառուցել իր կյանքը, նաև օգնի մորը նրա կյանքը կառուցելու հարցում:

Որոշ աղջիկների մոտ վաղ հասակից վառ արտահայտվում է մայրական սկիզբը: Եթե հատուկ միջոցներ չնախաձեռնել նրա դաստիարակության հարցում, ապա մեծանալով, նա կարող է ետ մղել մորը ընտանիքից՝ «երկու մայրեր» դժվարությամբ կարող են համատեղ ապրել մի կտուրի տակ: Բայց և դուստրը այդ դեպքում կարող է մնալ առանց ընտանիքի: Նրա համար միակ ընտանիք են դառնում եղբայրները, քույրերը, հայրը...

Վերը ներկայացվածից կարող է տպավորություն ստեղծվել, որ կյանքում տեղի ունեցող բոլոր իրադարձությունների համար պատասխանատվություն են կրում կինը: Ինչ-որ առումներով դա այդպես է. նրա յուրաքանչյուր քայլն ի գործ է անդառնալի ազդեցություն թողնել զավակի ողջ հետագա կյանքի վրա: Շատ են մնան օրինակներ պատմության ու գրականության մեջ: Օրինակ՝ ռուս հեղինակ Բ. Եֆրեմովը իր գրքերից մեկում, որպես Ալեքսանդր Մակեդոնացու ողջ հետագա կյանքի նախահիմք, ներկայացնում է մի դրվագ. երիտասարդ Ալեքսանդրը սիրահետում է ոչ ազնվական տոհմի մի աղջկա: Մայրը, իմանալով այդ մասին, արտաքսում է աղջկան, որից հետո էլ Ալեքսանդրը սկսում է իր անվերջ ճանապարհորդությունները...

Նույն տեղում հեղինակը պատմում է, որ հին հույները և շատ այլ ազգերի ներկայացուցիչներ 4-5 տարեկան արու զավակին աշխատում են հեռու պահել մորից՝ նրան առնական դաստիարակելու նպատակով:

Մյուս կողմից **անգերազանցելի ու անզնահատելի է տղամարդու դերը, քանի որ հենց նա է այն միակ հզոր ուժը, որն ի գործ է կնոջ մեջ կանացիություն արթնացնել և նպաստել վերջինիս գոյությանն ու զարգացմանը:**

Ինչպես հոգեբանական շատ երևույթներ, այս երևույթը ևս դժվար հաղթահարելի մի շրջան է հիշեցնում՝ կին-տղամարդ-մայր-զավակ: Այս շրջանի յուրաքանչյուր օղակ կարող է խույս տալ իր պարտականությունից, ասելով, որ իրեն հանդիպած տղամարդը ճիշտ չի վարվում իր հետ, տղամարդը կարող է մեղադրել իր մորը և այլն: Սակայն սա խնդրի լուծում չէ: Յուրաքանչյուրն իր հերթին կարող է ստանձնել պատասխանատվության այն բաժինը, որը վերահսկելի է իր կողմից: Մայրը կարող է սկսել ճիշտ դաստիարակության հիմքեր դնել իր և երեխաների հարաբերությունների միջև: Տղամարդը՝ նպաստել կնոջ մոտ սիրո ուժգնացմանը: Նույնն էլ կարող է անել կինը՝ վերահսկելով իր մայրական ու ամուսնական զգացմունքների ներդաշնակ բաշխումը:

**ՆԱՐԻՆԵ ԱՐԲՂԱՍՅԱԼ
Հոգեբան**

ՏԱՐԱՏԵՐԵՎ ԲԱՐՂԻ

Հնուն ուռենին գեղանազ աղջիկ է եղել, իսկ բարդին՝ սիգա-
ճեմ պատանի: Նրանք սիրուն էին իրար: Բայց մի իշխանավոր
որոշում է բարդու գրկից խլել ուռենուն և կնուխյան առնել: Փախչելով բռնավո-
րից՝ ուռենին ու բարդին մտնում են Արաքս գետը՝ լողալով հեռանում հայրենի
եզերքներից: Իշխանը, շարժվելով գետեզերքով, ընկնում է նրանց հետևից:
Տղան ու աղջիկը գիտեին, որ բռնավորի ձեռքը կընկնեին՝ հենց ափ դուրս գան:
Բայց և այնպես հեռու գնալ չկարողացան, ուժասպառ եղան և Մեղրի ավանի
մոտ դուրս եկան գետից: Տղան գիրկն առավ աղջկան և իր քղամիդի տակ այն-
պես ծածկեց նրան, որ երբ բռնավորը մոտեցավ, ուռենուն չտեսավ: Կարծելով,
թե աղջիկը շարունակում է լողալ ջրում, իշխանը սկսեց չափչփել գետեզերքը:
Գնաց-հասավ ծովափ, ետ եկավ Մեղրի և մնաց զարմացած. տղայի գետափ
դուրս եկած տեղում մի բարդի է խշշում: Աղջիկն ու տղան, սիրո ուժով գրկա-
խառնված, բարդու կերպարանքով ծառ են դարձել:

Հիմա Մեղրիում այդ ծառից վերընծյուղված տարատերև շատ բարդիներ
կան: Ճաքճքված կեղևով նույն ծառի վրա կան և՛ ուռենու, և՛ բարդու ամենա-
բազմազան ձևի տերևներ: Մեղրու տարատերև բարդին Հայոց ծառաշխարհի հրաշալիքներից է:

ԲԱՐՂԻՆ ՉԵՆ ԿՈԱՅՆՈՒՄ

Բարդին կռացնես՝ քեզ վրա կընկնի: Հայկական ժողովրդական առած

Բարձր Հայքում Բարդի անունով մի գյուղ է եղել: Հայոց
աշխարհում ամենաշատ ու ամենաբարձր բարդիներն
աճում էին այս գյուղի կողքին: Սրբազան ծառաստան էր:
Քրմերը շինականներին համոզում էին, թե բարդիների կա-
տարներին ապրում են աստվածները, որոնք մարդկանց
հանդեպ բարեհաճ են դառնում, հենց որ նվեր են ստա-
նում: Ով ինչ կարող էր՝ մի բան էր նվիրում այս կամ այն
աստծուն և տանում ու դնում բարդիների տակ: Մեկը մի
տիկ գինի էր դնում, մյուսը՝ նրբափուխ գուլպա ու խրաց,
երրորդը մի ամիկ էր կապում ծառի բնին, չորրորդը որդան
կարմիրով ներկված պատմունճան էր կախում ծառից: Նվի-
րատուն հաջորդ օրը գնում էր ծառի մոտ՝ իմանալու՝ աստ-
վածները ընդունել են իր նվերը, թե ոչ: Գնում էր ու տես-
նում, որ նվերը տեղում չէ, ուրախանում էր՝ կարծելով, թե

աստվածներին հայտնած իր այս կամ այն ցանկությունը
կիրագործվի: Քրմերը իրենք ընդունում էին այդ նվերները,
շինականներին էլ հավատացնում էին, թե աստվածներն են
տանում:

Մի անգամ շինականներից մեկը քրմապետին ասաց.

- Աստվածներն ո՞ւր են տանում մեր նվերները:

- Բարձրացնում են բարդիների կատարները:

- Իմ նվիրած ո՞ւր է:

- Այո:

- Բայց որտեցից էլ նայում են, կատարների վրա ոչինչ
չեն տեսնում:

- Չես տեսնի, բարձր է բարդու կատարը:

Իսկ եթե կատարը կռացնենք, կտեսնե՞նք:

- Բարդին կռացնես՝ քեզ վրա կընկնի:

ՀԱՅԿ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ԱՐԱՐԱՏ ԼԵՈՒՆ ԾԱՆԱՊԱՐՏՈՐԳՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐՏՈՒՐԸ

Սկիզբը՝ թիվ 10-րդ համարում

16

Շատ անգամ քո մոր և եղբայրներիդ հետ իրար սիրտ տալով,

Ուզեցիք հավել, շոշափել ձեռքով շինվածքին այդ նոր:

Դեռ չմոտեցած, տեղնուտեղն ընկանք, գետնին տապալվելով,

Նրանից բխող լույսի ցուլքերից խելամաղ լինելով:

17

Տարակուսած քո մայրը և ես՝ ծերունիս բան չհասկանալով,

Միշտ հեռվից ողբալով դեզերում ենք լալով:

«Զէ՞ որ մենք տնկեցիք այգին, խաղողը, որթատունկերն այդ».

«Մի՞թե մերը չեն աշխարհը, շարժվող կենդանի ու սողուն, այս երկիր ու ծով»:

18

Արի՛, տես՛, որդյակ, ահա Արկուռին, ուր արկանեցիք որթը խաղողի,

Ահա և Մարանդ, ուր որ քո մայրն է շիրմաքարի տակ այն:

Այստեղ մեր հովիտն էր, այն՝ մեր կացարանն, այնտեղ՝ մեր արոտն,

Այստեղ զոհասեղանն էր մեր, այնտեղ՝ ձորի մեջ, վրաններն հովվական:

19

Մինչդեռ տեսնում ես՝ այստեղից անպետք, անշուք թվացող մի փայտի կտոր,

Ծակում, ծակծկում է, չի թողնում անգամ մոտիկ էլ գնալ»:

Պատմում էր ու ողբում ծերը զառամյալ, գրկովս ընկած,

Մեր շուրջ եղածն էր իր օրհնված մատներով մատնացույց անում:

20

«Փայտի կտոր չէ՛, ո՛չ էլ անպիտան, մի չնչին շինվածք,

Ինչպես դու ես կարծում, ազգերի հայր համայն»- պատասխանեցի նրան:

«Նա գինանիչ է, վահան, գենք ու զրահ փառքերի Արքայի,

Որով փշրվեցին մահվան զորագլուխ իշխանի դեռի ժանիքներն ամեհի»:

(շարունակելի)

Թարգմանությունը՝ ԱՐԱ ԶՈՂՐԱԲՅԱՆԻ

ԱՆԱՆԻԱ ՆԱՐԵԿԱՑԻ

«Չոզեգարդ փիլիսոփա» և «հռչակավոր հռետոր»՝ այսպես են համարել իրենց ուսուցչին՝ Անանիա Նարեկացուն մեծանուն բանաստեղծ Գրիգոր Նարեկացին և պատմագիր Ուխտանեսը։ Անանիա Նարեկացի. 10-րդ դարի հայ մատենագիր, աստվածաբան, փիլիսոփա, մեկնիչ, մանկավարժ, Նարեկավանքի առաջնորդ ու դպրոցի հիմնադիր։ Նա հեղինակ է մի շարք խրատների, ճառերի՝ «Նորին բանք Աղաթոնի», «Վասն համբերութեան եւ խաղաղութեան», «Վասն խոնարհութեան», «Խրատք քահանայից», «Յաղագս զղջման եւ արտասուաց», ինչպես նաև «Հւատարմատ» երկի։ Անանիա Նարեկացին Գրիգոր Նարեկացու ազգականն է և նրա ուսուցիչը։

Ա. Նարեկացու խրատներում քննվում են վանական կենցաղավարությանն ու բարոյագիտությանն առնչվող հարցեր։ Սակայն 10-րդ դարի հայ իրականության, վանական միջավայրի և մշակույթի պատկերը երևան հանելուց զատ հեղինակը անդրադառնում է մարդու ներքին հոգևոր կյանքին։ Նա իր ինքնատիպ խորհրդապաշտական աշխարհընկալմամբ քննության է առնում մարդ-արարածի մաքրագործման, կատարելագործման և Աստվածության հետ հաղորդակցվելու գաղափարները։ Մարդու մաքրագործումն ուղեկցվում է ներքին աղոթքով, որը ներանձնային ապրում է։ Ա. Նարեկացին մեզ է ներկայացնում հոգևոր կյանքի կարևորագույն մի պահի՝ աղոթքի քննությունը, որը կարևոր է յուրաքանչյուր հավատացյալի համար, քանի որ աղոթքի ոչ այլ ինչ է, քան մտքի գրույց Աստծո հետ։ «Ձկարգեալ աղօթէն հասարակաց գտուընջեան եւ զգիշերոյ բնաւ մի անտես առնէր։ Ջքո սահմանեալ առանձնական կարգն անխափան կատարեայ զաղօթից եւ զպահոց»։ Նարեկացին կոչ է անում աղոթքը հյուսել զղջումով, ջերմեռանդ արտասուքով, քանի որ արտասուքը հաշտեցնում է մարդուն Աստծո հետ։ Աստվածացումը և նրան հասնելու միակ ուղին հոգևոր սխրամքների ճանապարհն է՝ ուղեկցված աշխարհուրացումով, ճգնակեցական ինքնախարագանումով, հոգու նյութագերծումով, հոգևոր ինքնակատարելագործմամբ։ Նարեկացու համար փրկությունը անհատական սխրամք է։ Սակայն այս ամենի հիմքում ընկած է մարդու ինքնազննությունը, մարդու ընտրության արվեստը, որը ներկայանում է որպես բազում ջանքերի, ինքնակատարելագործման ու ինքնահաղթահարման

Հայ ուխտավորները Նարեկ վանքի քարայրի մոտ

ընթացք, որի նպատակը ներքին մարդու մաքրագործումն է, և որը մարդն անցնում է իր փորձառության ճանապարհին։ Ընդհանրապես, հեղինակը մարդկային առաքինություններն ու բարքերը բաժանում է երկու մասի՝ երևելի, այսինքն՝ տեսանելի բարքեր և աներևույթ՝ անտեսանելի բարքեր, որն էլ հենց ներքին մարդն է։ Ընտրության արվեստի նպատակն է ոչ միայն երևելի, այլև աներևույթ բարքերի մաքրագործությունը։ Սա մարդու փրկության ուղու ամբաժանելի մասն է։ Ներքին մարդու մաքրագործումն ու միայն արտաքին պաշտամունքն ու ճգնակեցական կենցաղը։ Մարդկային աներևույթ բարքերի մեջ Նարեկացին առանձնահատուկ տեղ է հատկացնում սիրուն, որը խոնարհության և խաղաղության կողքին դիտվում է որպես աստվածային սկիզբ, զգացմունք և ունակություն մարդկային հոգում, զորություն Աստծո հետ հաղորդակցվելու և Նրանից շնորհներ ստանալու ճանապարհին։

Խոնարհության մասին խոսելիս՝ կարևորվում է ներքին ու արտաքին դրսևորումների ներդաշնակությունը, իսկ մեղսագործությունից խուսափելու համար պետք է զուշանալ արատավոր զգայություններից, գայթակղություններից ու մտքերից, քանի որ դրանք նախորդում են մեղքերին։ Անանիա Նարեկացին մեղադրվել է միջնադարյան Հայաստանում տարածված աղանդավորական շարժումներից մեկի՝ թոնդրակեցիների հարելու մեջ, որը հերքելու համար նա գրել է «Գիր խոստովանութեան»-ը։ Հայտնի է, որ Անանիա Նարեկացին Անանիա Ա Մոկացի կաթողիկոսի պատվերով գրել է թոնդրակեցիների մոլորությունները դատապարտող աշխատություն՝ «Հակաճառութիւն ընդդէմ թոնդրակեցուոց», որը չի պահպանվել։ Սակայն Գրիգոր Նարեկացին իր աշխատություններից մեկում անդրադարձել է այդ գրությանը և որոշ տեղեկություններ հաղորդել թոնդրակյան աղանդի որդեգրած ուսմունքի մասին, որը աղանդի գաղափարների ուսումնասիրության համար կարևորագույն աղբյուր է։

ԱՇԽԵՆ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Մ. Մ. ձեռագիր թիվ 2335, Անանիա Նարեկացի, «Նորին բանք Աղաթոնի»։
2. Հ. Թամրազյան, «Անանիա Նարեկացի», Երևան -1986։
3. Քրիստոնյա Հայաստան Հանրագիտարան, Երևան -2002։

Կ Ո Չ

Արցախյան ազատամարտի մասնակիցներին

Ձեզ եմ դիմում, Արցախյան ազատամարտի մասնակից մեր ժողովրդի խիզախ զավակներ, մեր ինքնապաշտպանական բազմանուն ջոկատներում ադրբեջանցիների դեմ կռված քաջ մարտիկներ։

Դուք, որ եղել եք Արցախյան ազգային ազատագրական պայքարի մասնակիցներ և ականատեսի աչքերով տեսել եք ռազմաճակատում ծավալվող իրադարձությունները, ամենից ճշմարիտ ու ճշգրիտ դուք կարող եք նկարագրել ձեր տեսած դեպքերն ու իրողությունները, ուր արտացոլված կլինի թշնամու իրական դեմքը՝ նրա դաժանություններն ու վայրագությունները, որոնք ստիպել են ձեզ զենք վերցնել ու պաշտպանել ձեր տունն ու պատիվը, ձեր հայրց հողը և ազգային արժանապատվությունը։ Ձեր գրած իրական փաստերը իրենց էությանը այսօրվա և գալիք սերունդների համար կդառնան ականատեսի անհերքելի վկայագրեր։

Ես և դուստրս՝ բանաստեղծուհի Լիլիթը, կոչ ենք անում, ձեզ ձեր գրավոր հուշերը, գրառումները, դեպքերը, եղելությունները, օրագրային նշումները, բանաստեղծությունները, որոնք ռազմաճակատում կատարվածի վկայություններ են, ներկայացրեք մեզ՝ կազմելու և հրատարակելու մի ավանախ, որի խորագրին է «Արցախյան հերոսամարտը՝ ականատեսների աչքերով»։

Թանկագին քաջորդիներ, խնդրում ենք ձեզ, նյութերը հանձնել մեքենագիր։ Ներկայացնել կրճատ կենսագրություն, նշել զինվորական կոչումը, մեկ լուսանկար, ձեր հասցեն և հեռախոսահամարը։

Մեր հասցեն է՝ Մարշալ Բաղդասյան 3, Հայաստանի Գրողների միություն, Երկրորդ հարկ, «Սամվել Շահմուրադյանի հուշասենյակ»։ Ժամը 13-ից մինչև 16-ը, բացի շաբաթ և կիրակի օրերից։ Գեռ. 56-21-90 աշխ.։

Բանաստեղծուհիներ ՄԵՏԱՔՍԵ ԵՎ ԼԻԼԻԹ

ԱՄՈՒՂԱ ՔԵՐԴ

Լեռնային Կիլիկիայի բերդերից մեկն էր Ամուղան (հիմա կոչվում է Յեմեդիեկալեաի), որը գտնվում էր Ջահան գետի հովտում՝ կոնաձև լեռան զագաթին: Ունենալով քառակուսի դոյակ՝ այն հարավարևմտյան և հյուսիսարևելյան կողմերից ամրացվել է պարիսպներով ու աշտարակներով: Ամուղան հսկել է Ջահանի գետանցի և Ամանոսի լեռնային ուղիների հանգույցը, արևելքից պաշտպանել Անաբարգա քաղաքը: Արաբ պատմիչները վկայում են, թե Ամուղան գտնվում էր Ջահանի գետաբերանին: Վիլլեբրանդ ուղեգիրը, որ այցելել էր Լևոն մեծին, ասում է, թե Ջահանը Ամուղայի ստորոտից է անցնում: Լանկլուան ճգնում է այն նույնացնել Թունլու բերդի հետ, որն Անարգաբայի հարավում էր գտնվում:

Թորոս Բ իշխանը, երբ վերադառնում էր գերությունից, Ասորիքի կողմից մոտենալով Կիլիկիային, այնտեղ գտնում է իր եղբայր Ստեփանեին, նրա հետ միասին գրավում է նախ՝ Ամուղան, ապա՝ Վահկան: 1145-ին բյուզանդացիներից ազատագրված Ամուղան Կիլիկիայի հայկական իշխանությանն էր միացել:

«Նախ զԱմուղայն եղեն առեալ, ապա նովա այլոց տիրեալ», - գրում է Վահրամ տաղասացը: Թորոս Ա-ի գրաված բերդերի թվում էին նաև Սիմանկլան և Առյուծը:

Միքայել Ասորին գրում է, թե Թորոս Բ-ն Լևոն իշխանի որդին, Պոլսից փախչելով (որտեղ հույները 1125-ին գերեվարել էին իրեն և հորը), Կիլիկիա հասնելուն պես, նախ՝

գրավում է Ամուղան. «Եկն յերկիրն Կիլիկեցոց եւ ետ նմա զիւր ձին եւ երկոտասան այր... եւ ած գնա յԱմուղայն, որ կայր ընդ ձեռամբ նորա, եւ ի վաղին տեսին զնշանակս նորս եւ ծանեան թէ ողորմութիւն Աստուծոյ եհաս ի վերայ քրիստենէից... եւ անդուստ ընդարձակեցաւ եւ էառ զբազում տեղիս»:

12-րդ դարի վերջերին Ամուղայի բերդատերը Սիմոն անունով մեկն էր, Լևոն Ա-ի թագավորության օրոք Սմբատ Սպարապետը նրան չի հիշատակում:

Լևոն մեծագործը 1212-ին մասնավոր պարզագործով (զինվորական ծառայության համար) Ամուղա բերդը՝ հարակից մի քանի գյուղերով, նվիրեց Տևտոնյան ասպետներին: Լևոն Ա-ն այս նվերը մասնավոր կոնդակով վավերացրեց, և այն հաստատեց Իննովկենտիոս Գ Պապը 1213-ի փետրվարի 27-ին:

Վերևում հիշատակված Վիլլեբրանդը, որ Լևոն Մեծի մոտ մնացել էր շուրջ կես ամիս և հետո անցել Ամուղա՝ Տևտոնյաների ամրոց, երբ նկարագրում է Ջահան գետը, ասում է, թե հայոց բարձր լեռներից է իջնում և Ամուղա բերդի ստորոտից անցնում է՝ քսվելով նրա պարիսպներին:

Կես դարից ավելի Ամուղան մնում է Տևտոնյան ասպետների ձեռքում, սակայն, երբ 1266-ին սկսվում է եգիպտական մանլուքների արշավանքը դեպի Կիլիկիա, Լևոն Բ-ի գերությունից և նրա եղբոր՝ Թորոսի մահից հետո, եգիպտական սուլթանը մտնում է Կիլիկիա և բազմաթիվ բերդերի հետ գրավում է նաև Ամուղան. սրի են քաշել բերդի բնակիչներին՝ 2200 տղամարդկանց ու կանանց, իսկ երեխաներին՝ գերեվարել:

1298-ին եգիպտացիները դարձյալ հարձակվում են, սակայն, Ջահան գետի ջրերն այդ ժամանակ բարձրացել էին, նրանք գետի հունով անցնել չեն կարողանում, ուստի, ավերում ու կողոպտում են Ամուղայի շրջակայքը:

Ամուղա բերդի դիմաց՝ Ջահան գետի աջ ափին, գտնվող Յեմեդիե գյուղն ամբողջությամբ բնակեցված էր հայերով:

Յեմեդիե գյուղի մոտ դեռ կանգուն են բերդի ավերակները:

ՋԵՄՍԱ ԲԱՂՊԱՅԱՆ

«ԶՍԻՉԱՍՏԵԼ ՔԻՐՔՈՒՔԻ ԴԵՊՔԵՐԻՆ, ԱՅԼԱՊԵՍ ԶՐԴԵՐՆ ԵՆ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԳՈՐԾԵՐԻՆ ԿԵԱՌՆՎԵՆ ԴԻԱՐԲԵՔԻՐՈՒՄ»

Նախագուշացնում է քրդական վարչակարգի ղեկավար Մասուդ Բարզանին

Ապրիլի 7-ին Յուսիսային Իրաքում քրդական վարչակարգի ղեկավար Մասուդ Բարզանին «Ալ Արաբիա» հեռուստատեսությանը տված հարցազրույցում Քիրքուքն անվանել է քրդական քաղաք: Ինչպես նշում է թուրքական հանրային հեռուստատեսությունը, նա միաժամանակ նախագուշացրել է. «Եթե Թուրքիան Քիրքուքի հաշվով հանկարծ միջամտի Յուսիսային Իրաքի իրադարձություններին, ապա Իրաքի քրդերն էլ Դիարբեքիրում և այլ քաղաքներում կխառնվեն Թուրքիայի զործերին»:

Բարզանիի այս նախագուշացումը Թուրքիայում ընկալվել է իբրև ամբարտապանության դրսևորում և բուռն հակազդեցություն է առաջ բերել ինչպես քաղաքական և հասարակական շրջանակներում, այնպես էլ մամուլում: Ընդդիմադիր ժողովրդա-հանրապետական, «Ծշմարիտ ուղի», «Մայր հայրենիք», «Մեծ միասնություն» կուսակցությունները խստագույնս դատապարտել է Բարզանիին, պահանջելով Երդողանի կառավարությունից արժանի հակահարված տալ նրան: Իսկ քրդամետ «Ժողովրդավարական հասարակարգ», «Մասնակցային ժողովրդավարություն», «Իրավունքների և ազատությունների» կուսակցությունները, որոնք գործում են Թուրքիայում, հավանություն են տվել Բարզանիին:

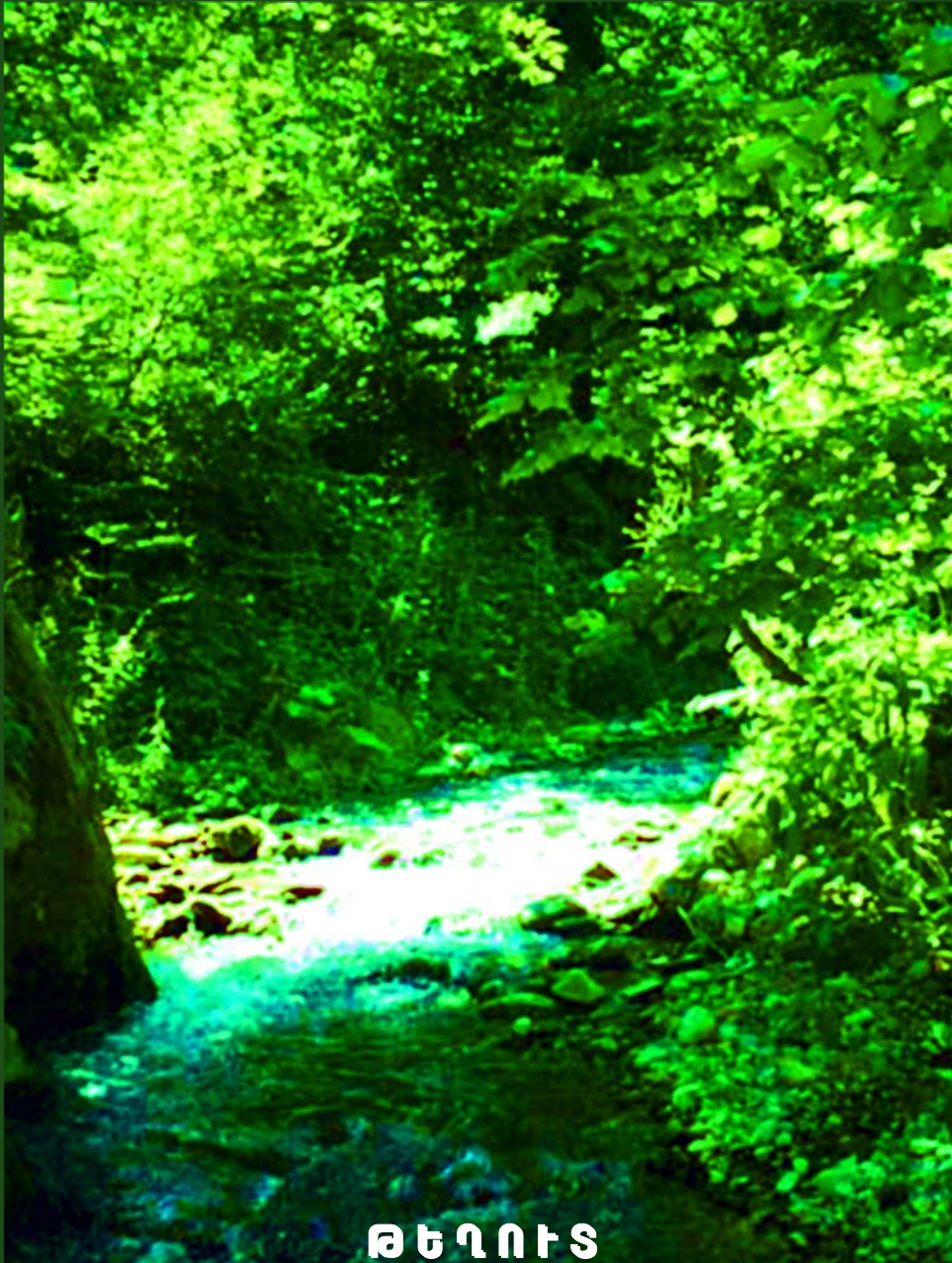
Ավելին, «Մասնակցային ժողովրդավարություն» կուսակցության նախագահ Շերաֆեթդին Էլչին ասել է. «Թուրքիան ցեղակիցների պատրվակով այլ երկրների ներքին գործերին միջամտելու հիվանդությամբ է տառապում: Պետք է ձերբազատվել այդ հիվանդությունից, որովհետև Թուրքիայում էլ կան էթնիկ այլ խմբավորումներ: Եթե Թուրքիան Քիրքուքի պատճառաբանությամբ փորձի միջամտել Յուսիսային Իրաքի զարգացումներին, ապա քրդերը հազիվ թե մնան հանդիսատեսի դերում»:

Նրան է լրացրել «Իրավունքների և ազատությունների» կուսակցության նախագահ Սերթաչ Բուջաքը, նշելով. «Եթե փոքրաթիվ թուրքմենների առկայությունը Քիրքուքում Թուրքիային տալիս է միջամտության իրավունք, ապա նույն իրավունքը պետք է վերապահվի նաև Բարզանիին»:

Ապրիլի 8-ին նոր հայտարարություն է արել Մասուդ Բարզանին. «Թուրքիան Քիրքուքը ներկայացնում է իբրև ներքին խնդիր: Իրականում Թուրքիայի խնդիրը ոչ Քիրքուքն է, ոչ էլ PKK-ն, այլ քուրդ ժողովրդի գոյությունը: Քրդերն ունեն անկախ պետականության իրավունք: Չպետք է դրանից սարսափել: Այդ պետությունը սակայն հնարավոր կլինի ստեղծել 10-15 տարի հետո միայն»: (10. 04. 2007թ., «Ազգ»)

ՀԱԿՈՒ ՉԱՔՐՅԱՆ

Թ Ե Ղ Ո Ւ Տ

Ջոհասեղանին են դրված Լոռվա մարզի Թեղուտ և Շնող գյուղերն իրենց հարակից անտառներով

ՀՀ առևտրի և տնտեսական զարգացման նախարարության տված արտոնագրով «Արմենիան Քափըր Փրոգրամ» ՓԲԸ-ին արտոնվել է լրացուցիչ ուսումնասիրել և նպատակահարմարության դեպքում շահագործել Լոռվա մարզի Թումանյանի շրջանում գտնվող Թեղուտի պղնձամոլիբդենային հանքավայրը: Ըստ ընկերության ներկայացրած նախագծի, հանքավայրի ռելիեֆը բարդ է, կտրտված չորս կիրճով, որոնցով հոսող Շնող, Կռունկ, Պակասաջուր (Խառատածոր), Դուքանածոր գետերը մշտական ջրիոսք ունեն: Կենդանիներից այդտեղ առկա են միջատների ..., սողունների 10, երկկենցաղների 2, թռուչների 86, ձկների 5, կաթնաունների 55 տեսակներ: Այդ կենդանիներից շատերը գրանցված են Հայաստանի և Միջազգային Կարմիր գրքերում:

Թեղուտ և Շնող գյուղերի խմելու և ոռոգման ջրի մատակարարման միակ աղբյուրը Շնող գետն է, իսկ դրա վտակները սնվում են հանքահանման համար նախատեսվող տարածքներից:

Ուսումնասիրության նպատակով ընկերությանը տրամադրվել է 1970 հա, որից 1589,6-ը՝ անտառային ֆոնդի, իսկ 380,4-ը՝ համայնքային հողեր են: Հանքարդյունաբերության տակ դրվելիք, ոչնչացվելիք տարածքը բնության հրաշալիքներից է: Այդտեղի անտառը, թերևս, մեր հանրապետության ամենալավ պահպանված ու ամենահարուստ կենսաբազմազանություն ունեցող հատվածն է: Այդ տարածքում կան հնագույն և այլ ժամանակաշրջանների հնագիտական ու պատմամշակութային բազում հուշարձաններ:

«Արմենիան Քափըր Փրոգրամ» ընկերության բաժնետոմսերի 81%-ը պատկանում է Լիխտենշտեյնում գրանցված Vallex F.M. Establishment ընկերությանը, իսկ 19%-ը՝ Ռուսաստանի քաղաքացի Վալերի Մեջլունյանին:

«Արմենիան Քափըր Փրոգրամ» ընկերության կողմից ներկայացված Թեղուտի հանքավայրի շահագործման նախագիծը կազմվել է ՀՀ օրենքների կոպիտ խախտումներով: Չնայած դրան, ՀՀ բնապահպանության նախարարությունը փորձաքննության է ընդունել այդ նախագիծը և, առանց փորձաքննություն իրականացնելու, նախագծին դրական եզրակացություն է տվել:

ՀԱԿՈՒ ՍԱՆԱՍՐՅԱՆ
Թեղուտ, Երևան, 2007թ.

Գեղանկարները՝ Նիկոլ Աղաբաբյանի:
Արվեստագետի հետ հարցազրույցը
կարդացեք էջ 26-ում:

